

**POLITECHNIKA
KRAKOWSKA**

im. TADEUSZA KOŚCIUSZKI

**WYBRANE ZAGADNIENIA
Z DZIEDZINY ARCHITEKTURY
I URBANISTYKI W OKRESIE
50-LETNIEJ DZIAŁALNOŚCI
WYDZIAŁU ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ**

**ZC
51**

MONOGRAFIA NR 256 KRAKÓW 1999

Politechnika Krakowska
Biblioteka Główna

10000106212

POLITECHNIKA KRAKOWSKA
im. Tadeusza Kościuszki

**WYBRANE ZAGADNIENIA Z DZIEDZINY
ARCHITEKTURY I URBANISTYKI
W OKRESIE 50-LETNIEJ DZIAŁALNOŚCI
WYDZIAŁU ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ**

PRZEWODNICZĄCY KOLEGIUM REDAKCYJNEGO
WYDAWNICTW POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Elżbieta Nachlik

PRZEWODNICZĄCY KOLEGIUM REDAKCYJNEGO
ZESZYTÓW NAUKOWYCH I MONOGRAFII

Roman Ciesielski

KOLEGIUM REDAKCYJNE
WYDAWNICTW JUBILEUSZOWYCH
Przewodniczący: Zbigniew Radziewanowski
Członkowie: Aleksander Böhm
Andrzej Wyżykowski
Agnieszka Pęckowska

REDAKTOR TOMU
Ewa Cichy-Pazder

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Ewa Małochleb

ZC-51

RECENZENCI
Roman Banaszewski
Barbara Bartkowitz
Janusz Bogdanowski
Wojciech Buliński
Witold Cęckiewicz
Aleksander Grygorowicz
Stanisław Juchnowicz
Andrzej Kadłuczka

ADRES REDAKCJI
ul. Warszawska 24
31-155 Kraków

PL ISSN 0860-97X

Wykonano w Zakładzie Graficznym Politechniki Krakowskiej. Ark. wyd. 9,00. Ark. druk. 10,75.
Oddano do druku 9.07.1999 r. Podpisano do druku 16.02.2000 r.

Zam. 140/99/kg

Nakład 200 + 18 egz.

Cena zł 15,00

Spis treści

Wstęp	5
-------------	---

A – ARCHITEKTURA

Jan BRUZDA: Witraże i freski organiczne	9
J. Tadeusz GAWŁOWSKI: O powstaniu i ewolucji Katedry Projektowania Architektury Przemysłowej Wydziału Architektury PK	13
Krzysztof LENARTOWICZ: Traditions of architectural psychology at the Cracow Faculty of Architecture (Tradycja psychologii architektury na Wydziale Architektury PK)	29
Zbigniew RADZIEWANOWSKI: Ewolucja znaczenia kulturowego ziem górskich. Jej odzwierciedlenie w koncepcjach teoretycznych, projektowych i urbanistycznych autora	39
Andrzej SKOCZEK, Zbigniew RADZIEWANOWSKI, Juliusz ZIELIŃSKI: Regionalizm w architekturze wobec wyzwań współczesności .	47

B – URBANISTYKA

Witold CĘCKIEWICZ: Projektowanie urbanistyczne – ewolucja problemu a ewolucja nauczania	57
Witold CĘCKIEWICZ, Agnieszka PĘCKOWSKA: Instytut Projektowania Urbanistycznego – historia przemian w strukturze	63
Stanisław JUCHNOWICZ: Obszary śródmiejskie i centra miast polskich. Z doświadczeń tworzenia i rozwijania szkoły projektowania na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej w latach 1960-1993	71
Wacław SERUGA: Kompozycja zespołów urbanistycznych	85
Andrzej WYŻYKOWSKI: Projekty i realizacje zespołów mieszkaniowych pracowników Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK na tle zmian polityczno-ekonomicznych kraju i obowiązujących normatywów	95

C – PLANOWANIE PRZESTRZENNE

- Barbara BARTKOWICZ: Problemy małych miast Polski południowej i ich aktualność 109
- Tadeusz BARTKOWICZ: Możliwości i szanse zachowania równowagi ekologicznej na obszarach zurbanizowanych w świetle nowych uwarunkowań gospodarczych Polski 119

D – ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

- Janusz BOGDANOWSKI: Droga od projektowania budynku do architektury krajobrazu 129
- Aleksander BÖHM: Contemporary problems of the Polish historic cities – a case of Cracow (Współczesne problemy polskich miast historycznych na przykładzie Krakowa) 137
- Maria ŁUCZYŃSKA-BRUZDA: Architektura krajobrazu otwartego – definicja, zakres, kryteria wyodrębnienia 147
- Anna MITKOWSKA: Krajobrazowa koncepcja rekultywacji wyrobisk kopalnianych w Opolu 155

E – HISTORIA ARCHITEKTURY I URBANISTYKI

- Kazimierz KUŚNIERZ: Ze studiów na rozwoju przestrzennym miast Małopolski (w pracach zespołu Historii Urbanistyki) 163

WSTĘP

Niniejsza monografia tematycznie związana z 50-leciem Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej jest opracowaniem o szczególnym znaczeniu, ilustrującym dorobek i twórczą kontynuację tradycji Szkoły Krakowskiej zarówno w zakresie badań naukowych, kształcenia architektów i urbanistów, jak i działalności projektowej i twórczej.

Zbiór artykułów pracowników naukowych jest monograficznym przeglądem kierunków badawczych i koncepcji twórczych, realizowanych w znacznym przedziale czasowym, to jest w latach 1945-1995, które określają pojęcie Krakowskiej Szkoły Architektury, znane w kraju i poza jego granicami. Oczywiście przegląd ten nie wyczerpuje całości zagadnienia, czego powodem są względy techniczne i terminowe.

Dzieje Szkoły Krakowskiej, dokumentowane znaczącymi osiągnięciami nauczycieli akademickich tak w sensie naukowym, jak i twórczym oraz artystycznym, ujęto w formie 5 działów:

- A – architektura
- B – urbanistyka
- C – planowanie przestrzenne
- D – architektura krajobrazu
- E – historia architektury i urbanistyki.

Większość prezentowanych prac ma walor naukowy i dydaktyczny i jest wielce przydatna dla procesu dydaktycznego, między innymi dzięki swej wszechstronności (ujęcie interdyscyplinarne) i profesjonalności, a także zróżnicowaniu ujęć: teoretycznych, koncepcyjnych i realizacyjnych.

Aktywne podejście nauczycieli akademickich Wydziału do wyzwań współczesności i kontynuacja dotychczasowych osiągnięć wyrażają się w postaci wdrażania nowych technik (również marketingowych) w proces badań naukowych i stale modernizowanej działalności dydaktycznej w dostosowaniu do aktualnych potrzeb sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej kraju.

Kontakty i wymiana doświadczeń z innymi Szkołami Architektury w kraju i za granicą w różnych formach współpracy (konferencje, wyjazdy studialne i zawodowe, szkoły letnie itd.) są doskonałą podstawą do weryfikacji własnych poglądów i samookreślenia Szkoły Krakowskiej w szerokim europejskim, a nawet światowym kontekście.

Przekazując niniejszą monografię mamy nadzieję, że będzie ona nie tylko życzliwie przyjęta przez czytelników, ale wniesie istotne wartości inspiracyjne, a tym samym stworzy podstawy do dalszych prac i wymiany doświadczeń. Przyczyni się też do utrwalenia pozycji Szkoły Krakowskiej w profesjonalnych gremiach: architektów, urbanistów, inżynierów, humanistów, jak i w szerokich kręgach społecznych.

Andrzej Kadłuczka
prof. dr hab. inż. arch.

A

ARCHITEKTURA

Jan Bruzda

WITRAŻE I FRESKI ORGANICZNE

Witraże organiczne to hasło, które wiele obiecuje, ale budzi też niejakię rozterki. Witraż to głównie szkło, a to co wiemy o materiałach organicznych, a w szczególności syntetycznych polimerach, wskazuje na ich właściwości żywic, klejów i spoiw. Polistyren wszakże jest zarazem żywicą, spoiwem i szkłem.

Technologia opracowana w Zakładzie Rysunku, Malarstwa i Rzeźby pozwala w masie szklanej tafli kreować formę malarską w sposób całkowicie swobodny, bez potrzeby posługiwania się cięciem szkła i jego łączeniem za pomocą ołowiu. Trudno nazwać to dosłownie witrażem, bo wszak witraż to nie tylko szkło, ale i owe ciemne połączenia z ołowiu, które oplatają cały obraz siatką nieprzerwanych linii. W przypadku oglądanego pod światło obrazu w polistyrenie nie ma tych ciemnych linii. Wrażenie jest raczej takie, jak przy oglądaniu akwareli lub obrazu pastelowego. Plamy i linie są miękkie, przejścia płynne, pełne półtonów delikatnych, ledwo dostrzegalnych. Nie znaczy to, że muszą takie być. Możemy wręcz upozorować witraż, wprowadzając ciemny obrys plam barwnych o intensywnych ostrych kolorach kontrastujących ze sobą poprzez ciemną obwódkę. Będzie to jednak udawanie witraża. Zarówno ciemne linie, jak i otoczone nimi plamy koloru w tym samym stopniu są bowiem utworzone w jednorodnej płycie polistyrenowej. Są tylko barwnym efektem.

Gdy Cennini [1] zdawkowo i nieco lekceważąco pisał o witrażu jako o sztuce uprawianej raczej poprzez pracownie rzemieślnicze, właśnie szczególną uwagę zwracał na to, co od tamtych aż do naszych czasów cechowało witraż. Artysta nie wykonuje sam witrażu, nie jest to jego własnoręczne dzieło; on tylko witraż projektuje, wręcz musi wykonać do niego projekt, ponieważ rzemieślnik nie umie samodzielnie stworzyć witrażowej kompozycji, lecz wykonanie pozostawia się pracowni rzemieślniczej. Nie jest to oczywiście jedyny powód, dla którego witraż przestał się liczyć jako dzieło malarstwa czystego, ale jest to na pewno przyczyna, że niekiedy w ogóle nie jest zaliczany do malarstwa, lecz do sztuki użytkowej; wszak i fresk i wszelkie malarstwo ścienne nie jest dziś traktowane w kategoriach sztuki czystej, ale nikt nie odmawia im przynależności do malarstwa. Malarstwo

w szkłe organicznym umieszczane w oknie przywraca witrażowi jego dawne miejsce. Przynajmniej stawia go obok malarstwa ściennego wśród oryginalnych, własnych, osobistych dzieł artysty.

Niegdyś trwale związanie z architekturą stanowiło o znaczeniu i podnosiło wartość dzieł malarstwa. Bywało, że najbardziej awangardowe obrazy powstały na ścianach budynków. Ten rodzaj pokazu miał najszerzy odbiór w czasach, gdy dzieła wykonywane były na zamówienie i obrazy sztalugowe, głównie portrety, funkcjonowały w wąskim kręgu. Wielkie dzieła ścienne stanowiły widowisko powszechnie dostępne i głęboko poruszające współczesnych, dla których powstawały. Dziś, gdy obraz jest towarem, lokatą kapitału, gdy decydującą rolę spełniają wystawy, galerie, muzea, malarstwo ścienne straciło na znaczeniu i znalazło się na uboczu zainteresowania publiczności i krytyki. Tego żadną miarą nie da się odwrócić sposobami technicznymi. Malarstwo w ogóle utraciło dawne swoje miejsce w świecie doznań wizualnych. Było však niegdyś wszystkim: fotografią, filmem, telewizją, kreacją komputerową i to w kolorze, a Leonardo [2] nie bez powodu gloryfikował jego swobodę i fantazję. Malarstwo ścienne z kolei straciło dawne miejsce wśród innych dzieł sztuki malarskiej.

Co jednak może sprawić technika. Do czego może się przyczynić? Wzbogacenie środków wyrazu – oto jej główne zadanie. Rozbudowanie palety tak, aby objęła i dawną tradycję wyrażoną w samej nazwie „fresk” i zaproponowała nowe sposoby, wręcz określiła nieznane dotąd formy i zjawiska. Malarstwo ścienne i sztalugowe rozwijały się przez całe wieki równoległe obok siebie, tworząc dwa odrębne nurty. Polimery syntetyczne stwarzają warunki do tego, aby w jakimś stopniu złączyły się. Już sama ta okoliczność, że można tworzyć obraz ścienny podzielony na części w pracowni, a nie wprost na ścianie otwiera znaczne możliwości, gdy całość zostanie wbudowana w ścianę. Staje się to realne ze względu na wielką siłę wiązania użytych spoiw – polioctanu winylu, żywicy melaminowej czy polistyrenu. Pozwalają one na tworzenie tynków i innych powłok ściennych jako płytek, które następnie wraz z wykonanym na nich obrazem mocuje się na ścianie. Jeśli odwołujemy się do siły spoiwości polimerów syntetycznych warto wspomnieć, że zależy ona w znacznym stopniu od sposobu wykonania zaprawy, wielkości i różnorodności ziaren kruszywa i stosunku jego ilości. Niektóre starannie opracowane proporcje dają bardzo dużą wytrzymałość suchego tynku, jakim w istocie jest płyta tego rodzaju.

Jak jednak na suchym tynku wykonać pracę „na mokro”, to bowiem – jak wiemy – oznacza nazwa „fresk”. Czy nie jest to sprzeczność? Otóż można znaleźć na to sposób. Użyte spoiwa nie wiążą nieodwracalnie, bezpowrotnie. Można je od nowa uczynić wilgotnymi przez działanie rozpuszczalników na powierzchni. Sprawia to, że spoiwo zawarte w tynku staje się znów czynne i wchłania oraz łączy barwniki położone na powierzchni. Niektóre spoiwa syntetyczne takie, jak na przykład żywica melaminowa, gdy zostaną poddane działaniu podwyższonej temperatury tracą ową zdolność powtórnego zwilżania. Przedtem rozpuszczalna

w wodzie, staje się żywica melaminowa całkowicie odporna na działanie rozpuszczalników. Inne spoiwa zawsze mogą odzyskać świeżość, tyle że nie przez zwilżenie wodą.

Mamy tu do czynienia nie tylko z suchymi tynkami, gdzie spoiwo łączy w zwartą masę sypane materiały, takie jak piasek czy kreda. Są i inne rodzaje, jak na przykład jednorodne płytki polistyrenowe. W tym miejscu – jak to się zdarza, gdy w grę wchodzi polistyren – następuje lawinowe rozmnażanie się różnych wariantów technicznych od prostej okładziny aż do pomysłowych sposobów udawania różnych faktur i struktur. Dla przykładu można wspomnieć, że w zasięgu techniki polistyrenowej są dwie całkowicie odmienne wersje mozaiki. Jedna z nich to mozaika prawdziwa, gdzie kostki polistyrenowe osadzone są w rzeczywistej zaprawie, druga to mozaika pozorna, gdzie nie ma ani kostek, ani żadnej zaprawy, a tylko ich wyobrażenia w monolicie, ukształtowane na powierzchni i wyposażone w odpowiednie barwy. To samo dotyczy malarstwa ściennego, lecz niech nas nie zdziwi, gdy nieoczekiwanie w tym materiale matowa zaprawa przeniknie się ze lśniącem szkliwem.

Podstawowa w malarstwie ściennym jest jednak praca wprost na ścianie. W tym najlepszy jest tynk polioctanowy z różnymi odmianami piasku. Wykorzystanie spoiwa zawartego w zaprawie nie wyczerpuje wszystkich możliwości. Natura rozpuszczalnego spoiwa organicznego dopuszcza dodatki spoiwa aż do całkowitego wyeliminowania faktury tynku. Powierzchnia staje się błyszcząca i gładka, barwy nasycone i intensywne. W pewnym sensie odchodzimy od tego wrażenia, jakie jest znamienne dla malarstwa ściennego. Wracamy do palety określonej przez żywice lub szkliwa.

Na koniec jeszcze jedna i to istotna uwaga. Polimery syntetyczne, takie jak polioctan i polistyren jako materiały organiczne są palne, a nadto paląc się podlegają rozkładowi i wydzielają trujące substancje. Dlatego nie wolno tworzyć z nich pełnej, całkowitej obudowy wąskich korytarzy i przejść. Na ścianach winny zajmować wydzielone powierzchnie z dala od przejść ewakuacyjnych i znajdować się wśród materiałów niepalnych, będących w przewodzie. W oknach należy je osadzić między dwiema powierzchniami szkła okiennego. Nie wolno nigdy umieszczać ich na stropach, sklepieniach i plafonach.

Literatura

[1] C.Cennini: *Rzecz o malarstwie*, Ossolineum, Wrocław 1955, s. 104.

[2] Leonardo da Vinci: *Traktat o malarstwie*, Ossolineum, Wrocław 1961, s. 8, 32.

Streszczenie

Witraże i freski, owe monumentalne formy malarstwa, dekoracji i koloru w architekturze mają szczególne znaczenie we wzajemnym przenikaniu architektury i malarstwa. Podstawą technologii obu tych rodzajów były zawsze materiały mineralne takie, jakie powszechnie stosuje się w architekturze – zaprawa wapienna i szkło. W tym kontekście tytułowe sformułowanie mówiące o witrażach czy freskach organicznych należy pojmować z należyтым przybliżeniem na zasadzie pewnej analogii. Chodzi mianowicie o nowe sposoby realizacji malarstwa czy barwnych powierzchni dekoracyjnych w oknach budynków pozwalających oglądać dzieło w świetle przechodzącym, a zrealizowanych w szkłe organicznym i nowy rodzaj malarstwa ściennego na zaprawach lub okładzinach z zawartością rozpuszczalnych organicznych tworzyw syntetycznych, pozwalających ściśle wiązać warstwę malarską ze strukturą ściany.

Nowe materiały i technologie pozwalają nieco inaczej spojrzeć na zagadnienie malarstwa monumentalnego zarówno od strony technicznej, jak i artystycznej. Organiczne media dominujące w malarstwie sztalugowym, wraz z tym wszystkim co ze sobą wprowadzają, wnoszą do tych rodzajów sztuki, często identyfikowanych z dekoracją czy wręcz rzemiosłem artystycznym, nieco więcej czynnika osobistej, indywidualnej twórczości.

ORGANIC STAINED GLASS AND FRESCO

Summary

Organic fresco and specially organic stained glass are the paradox in some sense. We know that both of them are connected with mineral materials. But now it is possible to reach such difficult results owing to new kind of mediums namely synthetic polymers such as polystyrene and polyvinyl acetate. Polystyrene allows, for example, to make stained glass by an artist himself so it is original author's work. In this way the integration of different kinds of pictures and generally painting with architecture becomes stronger. But we must know that all organic polymers can easily burn so they are not safe for fire.

J. Tadeusz Gawłowski

O POWSTANIU I EWOLUCJI KATEDRY PROJEKTOWANIA ARCHITEKTURY PRZEMYSŁOWEJ WYDZIAŁU ARCHITEKTURY POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Tekst ten w znacznej części opiera się na informacjach zaczerpniętych z opracowania dotyczącego historii Katedry i innych przekazów Profesora Bohdana Lisowskiego oraz uwag pracowników Katedry.

Katedra Projektowania Architektury Przemysłowej została utworzona w listopadzie 1945 r. w ramach powstającego wówczas Wydziału Architektury, w atmosferze odbudowy kraju po zniszczeniach II wojny światowej i dążeniu do ładu i rozbudowy przemysłu, stanowiącego o kondycji gospodarczej. Przemysł, który wówczas w większości utożsamiany były z niehumanistycznymi warunkami pracy ludzkiej oraz z coraz większym zagrożeniem warunków egzystencji, wymagał koncepcji humanistycznych i humanizacyjnych. Służyć temu miała odpowiednio szeroko pojęta architektura przemysłu, reprezentująca niekonwencjonalne ujęcia, oparte na współczesnej teorii architektury, inspirując awangardę twórczą i wskazując rozwiązania metodyczne, prowadzące do skutecznych, zhumanizowanych rozwiązań operacyjnych.

Kadra zatrudniona w Katedrze podejmowała w tych warunkach działalność projektowo-studialną i projektowo-realizacyjną, włączając się w nurt aktualnych zadań, współtworzyła rzeczywistość, dążyła do doskonalenia.

Kadrę Katedry stanowili zarówno zaangażowani etatowo pracownicy naukowo-dydaktyczni, jak i współpracujący specjaliści, zatrudnieni w innych jednostkach, lecz zaangażowani w realizację reprezentowanych w Katedrze poglądów.

Potencjał techniczno-naukowy i ekonomiczny przemysłu tworzył siłę mogącą nadać realne formy awangardowym, humanistycznym koncepcjom systemów społeczno-gospodarczych i kulturowych, a więc przede wszystkim architekturze, czy architekturze i urbanistyce, tworzącej bezpośrednio środowisko egzystencji człowieka.

O dążeniu filozofii Katedry do integracji architektury, szczególnie architektury z otoczeniem mówi jedna z głównych tez teorii Juliusza Żórawskiego:

„... nowo powstająca architektura jest zawsze dodaniem czegoś do tego, co już istnieje ...”, „... a o jakości rozwiązania stanowi sposób kontynuowania stanu istniejącego ...”.

Ponadto architektura, z natury rzeczy integrując wiele bardzo zróżnicowanych specjalności, może i powinna pełnić ważną rolę w kształtowaniu i doskonaleniu naszego środowiska, jako umiejętność i sztuka zarazem, ukierunkowana proekologicznie.

Natomiast architektura przemysłu, opierając się na znajomości działania i rozwoju przemysłu jest zobowiązana do wykorzystania tych potencjałów dla działań humanistycznych i humanizacyjnych.

Kierownikami Katedry byli kolejno:

Prof. zw. dr inż. arch. Juliusz Żórawski (1945-1967)

Prof. zw. dr hab. inż. arch. Bohdan Lisowski (1967-1992)

Prof. zw. dr inż. arch. J. Tadeusz Gawłowski (1992-1998)

Dr hab. inż. arch. Maciej Złowodzki (1998)

Dr inż. arch. Juliusz Żórawski był absolwentem Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej i jednym z wybitnych twórców polskiej architektury okresu międzywojennego. Zajmował się również dydaktyką. W czasie wojny Juliusz Żórawski poświęcił się pracy naukowej w zakresie teorii architektury, tworząc wówczas swe fundamentalne dzieło w tej dziedzinie, *O budowie formy architektonicznej* z różnych przyczyn wydane w postaci książki dopiero w 1962 r. Była to rozprawa doktorska, której promotorem był znakomity filozof i historyk sztuki prof. dr Władysław Tatarkiewicz. Praca *O budowie formy architektonicznej*, będąca osiągnięciem naukowym w skali światowej, stała się jednym z podstawowych elementów działalności dydaktycznej Katedry, podstawą stworzonej w niej już po paru latach pracy, szkoły racjonalistycznego myślenia architektonicznego. Można zatem stwierdzić, że od chwili powstania Katedra otrzymała możliwie najlepszą i najnowocześniejszą podstawę swej pracy i rozwoju.

Pierwszy okres działalności Katedry to szybkie uzyskanie przez nią poważnych wyników nauczania i popularności na Wydziale, a także osiągnięcia pierwszych trwałych cech nowej szkoły racjonalistycznego myślenia architektonicznego. Dr Juliusz Żórawski, który w tym czasie uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego (1948), potrafił sposobem nauczania projektowania architektonicznego szybko pozyskać stale zwiększające się szeregi zwolenników i entuzjastów logiki, opartej na głębokiej wiedzy w zakresie historii architektury oraz psychologii i wywodzącego się stąd tłumaczenia zjawisk architektury. Stworzona przez niego teoria, będąca zastosowaniem psychologii postaci dla naukowego wyjaśnienia problemów architektury, po raz pierwszy umożliwiającą racjonalistyczne objaśnienie kształtowania architektury z punktu widzenia psychosomatycznej budowy człowieka, stała się cenną naukową podbudową intuicji w zakresie projektowania

architektonicznego, wprowadzając przy tym kompletną, jednoznaczną terminologię dla zjawisk występujących w kształtowaniu formy w miejsce powszechnie używanych skąpych i niedoskonałych określeń.

Teoria ta była przedmiotem stałych wykładów prof. Żórawskiego, prowadzonych w ramach ćwiczeń z projektowania. Wykłady prof. Żórawskiego gromadziły licznych słuchaczy i inspirowały ciekawe dyskusje. Sposób nauczania obejmował także tzw. klauzurowe zadania z projektowania architektonicznego, przyciągające studentów atrakcyjnością tematów i interesującymi dyskusjami nad kryteriami oceny.

W tym okresie wykonywane w Katedrze prace semestralne i dyplomowe odbiegały niekiedy od czysto przemysłowej tematyki. Należy żałować, że z różnych przyczyn nie udało się zachować wielu bardzo interesujących, wykonanych w Katedrze prac. Pewną ich ilustracją może być praca dyplomowa pracownika Katedry B.Lisowskiego uznana przez Le Corbusiera za podstawę do zaproponowania jej autorowi stażu w swej pracowni. Tematem pracy dyplomowej był Projekt Wydziału Architektury w Krakowie.

Pracownicy Katedry byli z zasady aktywni zawodowo, co stwarzało podstawowe uwarunkowania właściwej i skutecznej pracy dydaktycznej. Aktywność ta wyraża się pracą w biurach projektowych.

Pracownicy Katedry zaangażowani byli w tym okresie w biurach projektowych nie tylko twórczo, ale i organizacyjnie: prof. dr J.Żórawski był Naczelnym Architektem Centralnego Zarządu Biur Projektów Budownictwa Przemysłowego w Warszawie (1948-1951), a część pracowników Katedry pełniła stanowiska kierowników pracowni (Lisowski, Minich, Pieńkowski, Gawłowski). Praca zawodowa w biurach projektów miała korzystny wpływ na poziom pracy dydaktycznej w Katedrze. Pracę zawodową traktował prof. Żórawski jako uwarunkowanie pracy dydaktycznej.

Wśród sukcesów konkursowych pracowników Katedry w tym okresie należy wymienić uzyskanie przez prof. Juliusza Żórawskiego III nagrody w konkursie SARP na projekt budynku banku PKO w Warszawie.

Lata 1950-1956 to okres intensyfikacji pracy dydaktycznej wskutek znacznego wzrostu liczby studentów oraz tematów pracy naukowej. W tym czasie Katedra prowadziła dodatkowo przedmiot *Architektura*, a później także przedmiot *Architektura budowli inżynierskich* na Wydziale Budownictwa Lądowego PK. Zajęcia te w latach 1950-1952 prowadził prof. Żórawski, a od 1952 r. adiunkt B.Lisowski. Było to zapoczątkowanie działalności dydaktycznej na zewnątrz Wydziału. O ile początkowo Katedra zatrudniała 6 pracowników, to w roku 1956 liczyła ich 9. Spośród zmian osobowych jakie nastąpiły w tym czasie należy wskazać, że w 1952 r. opuścił zespół pracowników adiunkt mgr inż. arch. Włodzimierz Minich, a w 1951 r. st. asystent mgr inż. arch. Aleksander Franta. W 1951 r. rozpoczął pracę w Katedrze na stanowisku st. asystenta mgr inż. arch. Zdzisław Arct, a w 1955 r. na stanowisku asystenta mgr inż. arch. Marian Gabryś i mgr inż. arch. Jerzy Sztark (zmarły tragicznie w 1961 r.), a w 1954 mgr inż. arch.

Stanisław Kolendo, na stanowisku zastępcy profesora oraz w 1955 r. mgr inż. arch. Tadeusz Gawłowski na stanowisku asystenta.

Twórcza działalność pracowników Katedry była w tym czasie eksponowana na wielu wystawach. I tak: prace prof. Żórawskiego – na Regionalnych Pokazach Architektury w 1952 r. z zespołem (Z. Arct, J. Muniak, J. Nowakowski i inni), a w 1954 r. praca adiunkta B. Lisowskiego Fabryka Silników Elektrycznych w Tarnowie i praca J. Tadeusz Gawłowski Zakłady Kamienia Budowlanego w Pińczowie – na Wystawie Architektury w latach 1953 i 1955 oraz na ogólnopolskim Pokazie Architektury w roku 1954. Praca st. asystenta Z. Arcta – na Wystawie Architektury w 1951 r. (współpraca z doc. J. Krugiem) i na Regionalnych Pokazach Architektury w latach 1953 i 1955 (w zespole z mgr inż. arch. Z. Janowską).

Kontynuując obowiązującą w Katedrze działalność projektowo-realizacyjną, stymulującą jakość dydaktyki, a także prowadzonych prac naukowych, szczególnie wysoką aktywność w tym zakresie osiągnęli: Bohdan Lisowski, J. Tadeusz Gawłowski, Krzysztof Leśnodorski, Andrzej Walkowski.

Ważniejsze zrealizowane projekty autorstwa B. Lisowskiego w latach 1948-1960 to: Fabryka Opon Samochodowych w Dębicy; Fabryka Silników Elektrycznych w Tarnowie; Biuro Projektów Budownictwa Przemysłowego w Krakowie przy ul. Wielopole; „Dom stu balkonów” w Krakowie przy ul. Retoryka 4, 6, 8.

Ważniejsze zrealizowane projekty autorstwa J. T. Gawłowski w latach 1952-1960 to: Zakłady Kamienia Budowlanego w Pińczowie; domy jednorodzinne dla osiedla Lesisko w Krakowie: domy jednorodzinne dla osiedla Czyżyny w Krakowie; domy szeregowe przy ul. Woronicza w Krakowie; Filharmonia w Częstochowie wspólnie z M. Teresą Lisowską-Gawłowską; budynki mieszkalne w Krakowie przy ul. Dunin-Wąsowicza 20, 22, 24; ul. Fałata 2, 2A, 2B; ul. Senatorskiej 18A i 24; koncepcja urbanistyczna dzielnicy Azory w Krakowie; projekt urbanistyczny dzielnicy Półwie Zwierzynieckie w Krakowie (plan ogólny i szczegółowy); projekt „regotyacji” Kolegiaty w Nowym Sączu; studium projektowe Elektrowni Ciepłych dla Polski południowej, z zespołem Zakładu Architektury Przestrzennej.

W okresie 1960-1986 to: Kaplica cmentarna w Stadnikach; kościół parafialny w Rudach Rysich koło Tarnowa; kościół parafialny XX Misjonarzy w Zakopanem-Olczy. Ważniejsze osiągnięcia twórcze autorstwa dra inż. arch. Krzysztofa Leśnodorskiego w latach 1965-1997 to: szereg nagród i wyróżnień w konkursach architektonicznych SARP, w tym trzy pierwsze nagrody: Krakowski Ośrodek Techniki NOT (wraz z Z. Arctem), Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej (wraz z A. Basistą), Centrum Usługowe w Zakopanem (wraz z Z. Kuchtą) oraz kilkadziesiąt zrealizowanych obiektów, z których najważniejsze to: hala sportowa w Czernichowie, Krakowski Ośrodek Techniki NOT (wraz z Z. Arctem – realizacja przerwana w 1979 r.), kościół parafialny w Lipniach (wraz

z W. Gilewiczem), siedziba Nigerian National Petroleum Corporation w Abuja-Nigeria (wraz z Sheltarch Associates), zespół obiektów Ośrodka Chorób Immunologicznych CM UJ w Krakowie (jako główny projektant z zespołem autorskim Studio Archi 5) i rewaloryzacja zabytkowego obiektu II Katedry Chorób Wewnętrznych CM UJ w Krakowie.

Ważniejsze realizacje mgra inż. arch. Andrzeja Walkowskiego to: hotel Bougival w Paryżu (współautor), zespół mieszkaniowy Bougival (współautor), hotel-motel (RN 20-30 km od Paryża – współautor), rozbudowa i modernizacja II Katedry Chorób Wewnętrznych CM UJ w Krakowie ul. Skawińska (współautor), modernizacja, rozbudowa i nadbudowa szpitala im. G. Narutowicza w Krakowie (główny projektant).

Okres 1956-1963 rozpoczął się od rozszerzenia działalności dydaktycznej Katedry na projektowanie wstępne oraz projektowanie budynków społecznych i mieszkaniowych. Stało się to możliwe przez zwiększenie stanu osobowego, mianowicie z Katedry Projektowania Budynków Użyteczności Publicznej przeszło trzech pracowników: z-ca profesora mgr inż. arch. Stanisław Murczyński, adiunkt mgr inż. arch. Jerzy Tyszkowski i st. asystent mgr inż. arch. Tomasz Mańkowski. W tym czasie Katedra prowadziła działalność dydaktyczną w zakresie projektowania architektonicznego na wszystkich latach studiów, a to przez objęcie w części, a później w całości (od 1958 r.) projektowania wstępnego na I roku i na części II roku studiów oraz projektowania początkowo budynków społecznych i mieszkalnych, a później mieszkalnych na II i IV roku studiów. Ta zwiększona część programu pracy dydaktycznej Katedry realizowana była także przez część pracowników Katedry, zajmujących się nauczaniem projektowania architektury przemysłowej.

W czasie poważnej choroby kierownika Katedry prof. dra Juliusza Żórawskiego, służyli pomocą w kierowaniu dydaktyką i sprawami organizacyjnymi, w latach 1958-1962: z-ca prof. S. Murczyński, w latach 1962-1963 – doc. dr T. Mańkowski, w latach 1963-1967 – doc. dr B. Lisowski. Pracą naukową Katedry kierował prof. Żórawski osobiście.

Ten niełatwy okres działalności Katedry to intensyfikacja pracy naukowej, której rozwój doprowadził do uzyskania przez pracowników Katedry stopni naukowych i tak w 1958 r. adiunkt B. Lisowski uzyskał stopień naukowy kandydata nauk technicznych, a tym samym stopień naukowy doktora nauk technicznych. Następnie stopnie doktorskie uzyskali: w 1959 r. – adiunkt T. Mańkowski, w 1961 r. – z-ca prof. S. Kolendo, w 1962 r. – st. asystent A. Rey i w 1964 r. – st. asystent J. T. Gawłowski.

Habilitacje i stopnie naukowe docenta uzyskali: dr T. Mańkowski w 1961 r. i dr B. Lisowski w 1962 r. Objęli oni następnie etaty docentów w Katedrze. W 1963 r. kierownik Katedry prof. nadzw. dr Juliusz Żórawski otrzymał tytuł naukowy profesora zwyczajnego.

Wykonane w tym czasie w Katedrze prace dotyczyły: teorii architektury (Żórawski, Lisowski, Gawłowski), architektury przemysłowej (Lisowski, Kolendo, Rey), krytyki architektonicznej (Lisowski) i architektury mieszkaniowej (Mańkowski).

W przedstawionym okresie działalności Katedry miał miejsce wspomniany już początek racjonalizacji procesu nauczania projektowania architektury przemysłowej, wprowadzony od 1959 r. przez adiunkta B. Lisowskiego. Opracowana przez niego metoda nauczania, polegała na sprzężeniu ćwiczeń z projektowania ze stałymi wykładami, comiesięcznymi przeglądami zaawansowania prac oraz comiesięcznymi klauzurowymi ćwiczeniami kontrolnymi, a także odpowiednim systemem ocen. Metoda ta stopniowo była rozwijana.

Omawiany okres to także pierwsze przejawy rozwiniętej później działalności dydaktycznej pracowników Katedry na zewnątrz uczelni. Były to między innymi stałe wykłady prof. Żórawskiego z zakresu architektury na Wydziale Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, wykłady adiunkta dra Lisowskiego w NRD, w latach 1959-1960 (Berlin, Dessau, Frankfurt, Drezno, Weimar), referat na I Międzynarodowym Seminarium Architektury Przemysłowej UIA (1960) oraz referat na IV Kongresie UIA (1961), referaty na ogólnopolskich seminariach i konferencjach: S. Gabryś, J. T. Gawłowski – 1959-1963, M. Murczyński – 1956-1959, Lisowski – 1956-1960 (przemysł.), Kolendo – 1956 (przemysł.), prowadzenie półrocznego kursu dla głównych projektantów w Krakowskim Biurze Projektów Budownictwa Przemysłowego w Krakowie 1956 (Lisowski).

Twórcza działalność pracowników Katedry była w tym czasie eksponowana na wielu wystawach: na Wystawie Architektury X-lecia w Warszawie w 1956 r. – Kombinat Skórzany w Nowym Targu (KS100) – J. Żórawski, J. Muniak, Z. Arct, J. Nowakowski, a także projekt części zrealizowanej – J. Żórawski, J. T. Gawłowski, R. Nastaborski; ponadto Arct, Janowska; Kolendo; Lisowski; Murczyński; Melanowska, na Wystawie Architektury 1956-1959 w Warszawie w 1960 r., Arct, Dormus, Gawłowski, Lisowski, Sztark – na Regionalnym Pokazie Projektów w Krakowie 1963 r., Lisowski i na Wystawie malarstwa, grafiki, rzeźby, filmu, fotografii i architektury w Krakowie w 1960 r. – Gabryś. W okresie tym miały miejsce ważne wskazania zmiany osobowe w składzie pracowników Katedry zajmujących się projektowaniem architektury przemysłowej. I tak z-ca prof. S. Kolendo zaprzestał pracy w Katedrze w 1962 r., a technolog inż. M. Wasilewski – w 1963 r. W 1963 r. rozpoczął pracę w Katedrze asystent mgr inż. arch. A. Wojda. Znaczna część pracowników była równocześnie czynna twórczo i organizacyjnie w biurach projektów.

Lata 1963-1967 to rozwój zapoczątkowanej w 1959 r. racjonalizacji procesu nauczania. Stosowane ujęcia były udoskonalane i upowszechniane początkowo na terenie Katedry, a następnie na zewnątrz. Sprzyjał temu fakt trwającej od 1963 r. równoczesnej pracy doc. Lisowskiego w innych uczelniach: w latach 1963-1965 zastępowanie prof. Bolesława Szmidta, na jego wniosek kierowanie

pracą Katedry Projektowania Budowli Przemysłowych Politechniki Wrocławskiej, od 1965 r. prowadzenie przedmiotu „Projektowanie Zakładów Przemysłowych” na Politechnice Śląskiej, od 1965 r. prowadzenie przedmiotu „Teoria Kształtowania Formy Architektonicznej” na Wydziale Architektury Wnętrz Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz od 1965 r. prowadzenie wykładów na Studium Podyplomowym Projektowania Zakładów Przemysłowych w Politechnice Warszawskiej. Jednym z osiągnięć pracy dydaktycznej Katedry było wyróżnienie w 1965 r., przez Jury Dorocznej Nagrody Architektonicznej im. architektów S. Nowickiego i S. Skrypija, pracy dyplomowej wykonanej w Katedrze przez mgr inż. arch. K. Leśnodorskiego pod kierunkiem doc. Lisowskiego. Działalność doc. B. Lisowskiego na terenie Politechniki Śląskiej była wspomagana przez pracowników Katedry, a to adiunktów: dra J. Tadeusza Gawłowskiego i mgra Mariana Gabrysia oraz asystenta mgra Andrzeja Wojdę.

Rozwijanie pracy naukowej Katedry owocowało także poza nią. I tak w 1965 r. część prac naukowych Katedry (prowadzonych przez prof. Żórawskiego i doc. Lisowskiego) była finansowana przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, w efekcie czego zorganizowano zespołowe prace badawcze nad zagadnieniami barwy, których wyniki częściowo opublikowano. Równocześnie przewodniczący KNiT w 1966 r. utworzył Ośrodek wiodący do spraw Barwy w Politechnice Krakowskiej, pracujący pod kierownictwem doc. dra B. Lisowskiego.

Zorganizowano pracę naukową w powstałej w 1965 r. Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN w Krakowie, której honorowym przewodniczącym był prof. Żórawski, a z-cą przewodniczącego w latach 1966-1969 – doc. Lisowski. Prof. Żórawski jako przewodniczący patronował tam w szczególności pracy Sekcji Teorii Architektury.

Sukcesem konkursowym pracowników Katedry było dojście przez J. T. Gawłowskiego, A. Wojdy, E. Dürschkego i D. Kozłowskiego w międzynarodowym konkursie UIA na ratusz w Amsterdamie (1967) do przedostatniej eliminacji jury. Poza tym K. Leśnodorski współpracował z zespołami autorskimi, które w trzech konkursach krajowych uzyskały zakup i wyróżnienie.

W relacjonowanym okresie doc. Lisowski nadal wykładał i wygłaszał referaty za granicą. W 1964 r. w Hamburgu, Berlinie Zach. i Darmstadtzie – w związku z otrzymanym, zagranicznym stypendium naukowym – oraz w 1967 r. w Friedrichsrode (NRD). Przedstawiony okres działalności Katedry zakończył się wielką dla niej stratą, śmiercią prof. dra Juliusza Żórawskiego 24 listopada 1967 r.

Prof. Żórawski kierujący Katedrą od dnia jej kreowania 01.10.1945 r., mimo swej długotrwałej i ciężkiej choroby, aktywnie działał do ostatnich dni swego życia, kierując rozwojem kadry naukowo-dydaktycznej, prowadząc prace doktorskie. Licznym uczniom i wychowankom zmarłego Profesora zawsze pozostaną w pamięci Jego wspaniałe wykłady o architekturze, Jego życzliwość okazywana w mądrych rozmowach, Jego obraz niezwykłego, nieprzeciętnego człowieka, Jego hart i niezwykła siła woli, którą starał się pokonywać swą długoletnią chorobę.

W listopadzie 1967 r. na stanowisko p.o. kierownika Katedry powołany został doc. dr Bohdan Lisowski, mianowany następnie przez ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyzszego 01.10.1968 r. kierownikiem Katedry. Działalność Katedry przebiegała więc nadal torem wyznaczonym jej w latach poprzednich.

W 1968 r. nastąpiło uruchomienie Studium Podyplomowego Projektowania Form Przemysłowych, zorganizowanego przez jej kierownika doc. Lisowskiego. Praca Studium wykorzystywała pracownie modelarskie i prototypowe zainteresowanych zakładów przemysłowych, a tematyka prac seminaryjnych była związana z bieżącymi potrzebami tych zakładów. Położony był przy tym szczególny nacisk na to, aby praca projektanta form przemysłowych odwoływała się w pełnej świadomości do jej kulturowych i społecznych powiązań.

Studium współpracowało z Wydziałem Form Przemysłowych ASP, kierowanym przez doc. Andrzeja Pawłowskiego i z powstałym pół roku później identycznym Studium w Politechnice Warszawskiej, pracującym pod kierunkiem prof. Jerzego Hryniewieckiego oraz z zainteresowanymi zakładami przemysłowymi.

W relacjonowanym okresie wprowadzone zostały do programu prac dyplomowych z projektowania zakładów przemysłowych metody matematycznej optymalizacji wyboru lokalizacji zakładu, koncepcji architektonicznych układów funkcjonalnych zagospodarowań przestrzennych zakładów przemysłowych oraz układów funkcjonalnych niektórych hal przemysłowych. Prowadzony zakres pracy dydaktycznej na zewnątrz Katedry został utrzymany i rozszerzony przez objęcie przez doc. Lisowskiego wykładów i seminariów na Studium Podyplomowym Normologii Wydziału Mechanicznego PK oraz objęcie przez Katedrę części wykładów i seminariów z przedmiotu Architektura współczesna na Wydziale Architektury PK (1967-1969).

W przedstawionym okresie pracownicy Katedry wykonali i ukończyli wiele prac naukowych. W 1968 r. uzyskał doktorat adiunkt Marian Gabryś, otrzymując w tym samym roku nominację na stanowisko docenta. W 1969 r. uzyskał habilitację adiunkt dr Zdzisław Arct. Poza tym zostało opublikowanych 19 prac: dotyczyły one teorii architektury, krytyki architektonicznej oraz architektury przemysłowej.

Trzy główne kierunki prac naukowych: teoria architektury i krytyka architektoniczna obiektów przemysłowych oraz projektowanie terenów przemysłowych prezentowane były nie tylko na konferencjach i spotkaniach krajowych, ale również i za granicą, na międzynarodowych konferencjach i kongresach, w 1968 r. w Weimarze, Lipsku i Dreźnie przez doc. Lisowskiego, w 1969 r. w Weimarze przez dra Arcta, a w Buenos Aires przez doc. Lisowskiego.

Jednym z rezultatów tych wystąpień i kontraktów jest włączenie do programów nauczania za granicą wyników prac naukowych z zakresu teorii architektury pracowników Katedry (Żórawski, Lisowski).

Sukcesem konkursowym pracowników Katedry było uzyskanie w 1968 r. I i II nagrody w konkursie SARP za projekt Domu Techniki NOT w Krakowie (Arct, Leśnodorski, Dworzak, Konior) i zlecenie na opracowanie projektu realizacyjnego w Zakładzie Doświadczalnym Katedry. W konkursie tym uzyskano wyróżnienie I st. (Wojda, Bieda, Błoniarz). Analogiczny wynik uzyskano także przez pracowników Katedry w konkursie na projekt osiedla mieszkaniowego w Stargardzie Szczecińskim (Wojda, Walkowski, Konior). Natomiast takiż wynik, tj. wyróżnienie I st. ale ze wskazaniem do realizacji w konkursie na projekt węzła komunikacyjnego w Krakowie otrzymał zespół (Konior, Leśnodorski, Wojda, Rudnicki).

W 1969 r. doc. dr Marian Gabryś powołany został na stanowisko prodziekana ds. nauczania Wydziału Architektury PK. W roku 1970, kontynuując ugruntowaną w Katedrze zasadę rozszerzania zakresu jej działania na inne uczelnie, adiunkt dr J. Tadeusz Gawłowski przyjął propozycję Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, kierowania przedmiotem Projektowanie architektoniczne zakładów przemysłowych, a po uzyskaniu stopnia naukowego docenta w 1970 r. kierownictwa Katedry Projektowania Architektonicznego Zakładów Przemysłowych.

W 1970 r. zespół w składzie Wojda, Walkowski, Konior otrzymał I wyróżnienie w ogólnopolskim konkursie na Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie.

Również w 1970 r. doc. dr J. Tadeusz Gawłowski rozpoczął wykłady na Wydziale Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w zakresie integracji malarstwa i architektury, które prowadzi w dalszym ciągu.

Dnia 05.01.1978 r. Rada Państwa nadała doc. dr J. Tadeuszowi Gawłowskiemu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego.

Główną nagrodę I Biennale Architektury w Krakowie w 1985 r. otrzymał zespół Katedry w składzie: T. Cieńska, J. Czekaj, J. Duliński, W. Gawłowski, K. Lenartowicz, B. Lisowski, A. Walkowski, M. Złowodzki.

W latach 1978-1987 prof. J. T. Gawłowski przez trzy kadencje wybierany był dziekanem Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej. Dokonał wówczas wielu zmian organizacyjnych i dydaktycznych, aktywizując także działalność naukową. W efekcie Wydział ten uzyskał uprawnienia do doktoryzowania.

Wprowadzono strukturę katedralną, w ramach której Katedrę kierowaną przez prof. dr J. T. Gawłowskiego przekwalifikowano na Katedrę Projektowania i Teorii Architektury.

Trzy prace dyplomowe spośród prowadzonych przez prof. J. T. Gawłowskiego uzyskało I nagrody w Konkursie SARP im. Skrypija i Nowickiego za najlepsze dyplomy roku, oraz jedna praca I nagrodę im. Waltera Henna.

W okresie działalności w Politechnice Śląskiej prof. J. T. Gawłowski był przewodniczącym Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Katowicach i członkiem Kolegium Sędziów Konkursowych SARP.

Zarząd Oddziału Stowarzyszenia Architektów Polskich w Katowicach przyznał prof. J. Tadeuszowi Gawłowskiemu, 23.01.1980 r., medal za osiągnięcia w dziedzinie architektury, za wieloletnią pracę dydaktyczną oraz za wysoko oceniane realizacje. Otrzymana w dniu 01.02.1991 r. nominacja prof. J.T. Gawłowskiego na profesora zwyczajnego stanowiła istotny element wzmocnienia pozycji Wydziału w jego dążeniach do realizacji społecznych celów architektury.

Współcześnie metody działań architektonicznych wiąże się coraz silniej z działalnością w interdyscyplinarnych zespołach projektowych, badawczych i dydaktycznych. Rozumiejąc i doceniając ten aspekt, Katedra Projektowania Architektury Przemysłowej realizowała metodę zespołowego współdziałania przedstawicieli różnych specjalności i kierunków. Przejęli tę sprawę: prof. dr Czesław Bombiński, mgr inż. arch. Stefan Piwowarczyk, doc. dr inż. arch. Stefan Żychoń, mgr inż. Jerzy Tombiński, mgr inż. arch. Henryk Stawicki, mgr inż. arch. Zofia Janowska, mgr inż. arch. Jacek Nowakowski, mgr inż. arch. Jan Spędzia, dr inż. arch. Sławomir Podolak, dr inż. Wojciech Pietraszewski, dr inż. arch. Krystyna Januszkiewicz, mgr Zofia Ratkowska i inni.

W zakresie projektowania form przemysłowych w pracach Katedry brali udział: prof. dr inż. Jerzy Ginalski, dr hab. inż. arch. Zbigniew Radziewanowski, dr inż. arch. Barbara Setkowicz, mgr inż. arch. Józef Dutkiewicz i przedstawiciele różnych przemysłów.

W Katedrze pracowali także: mgr inż. arch. Jacek Czekał, mgr inż. arch. Jan Podoba, mgr inż. arch. Witold Gawłowski, mgr inż. arch. Teresa Hollanek-Cieńska.

W tym okresie profesor Bohdan Lisowski ukończył swe szeroko zakrojone dzieło naukowe o systematyce architektury początków XX wieku.

Ugruntowanie autorytetu Katedry, jako rezultat działalności dydaktycznej, naukowej i organizacyjnej oraz akcja prowadzona aktywnie i szczególnie konsekwentnie przez prof. dra hab. Bohdana Lisowskiego, sprawiły, że Katedra otrzymała status SAMODZIELNEJ KATEDRY PROJEKTOWANIA ARCHITEKTURY PRZEMYSŁOWEJ – A6, w roku 1992. Sukces ten był zwieńczeniem, wieloletniej, ustawicznie modyfikowanej działalności. Do sukcesów nowo kreowanej Katedry należą między innymi:

- I nagroda za pracę „ARCHIGRA” w konkursie Biennale SARP w 1985 r.,
- I nagroda w konkursie „Normatyw Śląski” w 1983 r.,
- I nagroda w konkursie „Mini-Centra” w 1987 r.

Dnia 30 lipca 1992 r., po długiej chorobie, w pełni sił twórczych zmarł prof. zw. dr hab. inż. arch. Bohdan Lisowski. Wielka to strata nie tylko dla Katedry i Wydziału Architektury. Dała temu wyraz szeroka opinia środowiska profesjonalnego, a także innych środowisk twórczych.

Słuchacz znakomitych wykładów prof. Bohdana Lisowskiego, historyk sztuki, filozof i poeta Marek Mariusz Tytko poświęcił Mu wiersz wydany w tomie poezji pt.: *Spotkanie innego* (wyd. „Eschaton” – Kraków 1997).

NA ODEJŚCIE BOHDANA LISOWSKIEGO – ARCHITEKTA

odeszło od nas twoje światło
do świetlanej dziedziny
odszedł twój cień ku ciemności

teraz poza czasem
dusza architekta
kończy niedokończone
kreśli nieokreślone

wykłada niewykładalne
na niebieskich uniwersytetach

Po śmierci prof. Bohdana Lisowskiego, pracownicy Katedry, władze Wydziału Architektury i Politechniki Krakowskiej zwróciły się do prof. zw. dr inż. arch. J. Tadeusza Gawłowskiego z propozycją objęcia kierownictwa Samodzielnej Katedry Projektowania Architektury Przemysłowej, dając tym wyraz, że zostanie wówczas zachowana tradycja Katedry i tendencje jej rozwoju.

W październiku 1992 r., w chwili objęcia kierownictwa przez prof. J. Tadeusza Gawłowskiego, kadra składała się z 4 osób:

1. dr inż. arch. Krzysztof Leśnodorski	zatrud. w A6 od 1967 r.
2. mgr inż. arch. Andrzej Walkowski	zatrud. w A6 od 1967 r.
3. dr inż. arch. J. Krzysztof Lenartowicz	zatrud. w A6 od 1973 r.
4. dr inż. arch. Maciej Złowodzki	zatrud. w A6 od 1974 r.

Dzięki konsekwentnej relizacji przyjętych na wstępie koncepcji organizacyjnych, Katedra liczy obecnie 12 osób:

1. prof. zw. dr inż. arch. J. Tadeusz Gawłowski	kierownik Katedry
2. dr hab. inż. arch. J. Krzysztof Lenartowicz	adiunkt
3. dr hab. inż. arch. Maciej Złowodzki	adiunkt
4. dr inż. arch. Krzysztof Leśnodorski	adiunkt
5. mgr inż. arch. Andrzej Walkowski	wykładowca
6. mgr inż. arch. Bohdan X. Lisowski jr.	asystent–stypendium
„Tempus”
7. mgr inż. arch. Piotr Winkowski	asystent
8. mgr inż. arch. Marta Joniak	asystent
9. mgr inż. arch. Angelika Lasiewicz	asystent–stypendium
„Tempus”
10. mgr inż. arch. Dariusz Ociepa	asystent techniczny
11. mgr inż. arch. Bartłomiej Rados	asystent techniczny
12. mgr Dorota Kołodziej	pracownik adm.

Nowa sytuacja kadrowa Katedry pozwoliła zachować posiadany lokal. Dzięki pomocy Studia „Archi 5”, a szczególnie wykładowcy mgra inż. arch. A. Walkowskiego, po przebudowie lokalu Katedry udało się uzyskać odpowiednie umeblowanie, wyposażenie w nowe telefony i sprzęt komputerowy. Poprawiło to znacznie warunki pracy. Dr hab. inż. arch. Krzysztof Lenartowicz i dr hab. inż. arch. Maciej Złowodzki ukończyli swe prace habilitacyjne i uzyskali stopnie naukowe doktora habilitowanego. Pięć osób otworzyło przewody doktorskie, a jedna zmodyfikowała temat pracy doktorskiej.

Katedra prowadzi od 1995 r. dwa nowe przedmioty fakultatywne:

- Ergonomia – dr hab. inż. arch. Maciej Złowodzki
- Psychologia architektury – dr hab. inż. arch. J. Krzysztof Lenartowicz.

Aktualna problematyka naukowo-dydaktyczna, kontynuując tradycje Katedry, to: architektura przemysłowa, architektura służby zdrowia, architektura obiektów biurowych, architektura parków naukowych i kulturowo-promocyjnych, architektura obiektów inżynierskich, ergonomia, teoria architektury, teoria budowy formy architektonicznej, elastyczność architektonicznych układów przestrzennych, psychologia architektury, integracja malarstwa i architektury, integracja sztuk i umiejętności w architekturze, metodyka i wsparcie komputerowe projektowania architektonicznego, krajobrazowe ujęcia architektury, obiekty sztuk zintegrowanych. Reasumując problematykę naukowo-dydaktyczną i projektowo-realizacyjną, można stwierdzić, że obejmuje ona **PROJEKTOWANIE I TEORIĘ ARCHITEKTURY**.

Problematyka ta jest konsekwentnie realizowana, szczególnie w aspekcie łączenia i wzajemnego wspierania się działalności naukowo-dydaktycznej i projektowo-realizacyjnej.

Efekty tej działalności charakteryzuje ogólnie znany dorobek pracowników Katedry, indywidualny i zespołowy, publikowany wielokrotnie i udział w pracach wielu instytucji. Można przytoczyć: zaliczenie dwu zrealizowanych projektów, autorstwa J. T. Gawłowskiego i M. T. Lisowskiej-Gawłowskiej, do europejskiego dziedzictwa kulturowego w książce A. Miłobędzkiego, pt.: *Architecture of Poland* – wyd. Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie w roku 1994. Są to: kościół parafialny w Rudach Rysich i kościół parafialny Księży Misjonarzy w Zakopanem–Olczy.

Prof. dr J. Tadeusz Gawłowski wspólnie z prof. dr Józefem Głombem uzyskał patent nr 107210–1981, pt.: „Most wantowy”.

Prof. J. T. Gawłowski został delegatem Rady WA do Senatu PK i przewodniczącym senackiej komisji dyscyplinarnej. W roku 1993 otrzymał Honorową Nagrodę SARP O/Kraków za osiągnięcia twórcze.

W działalności SARP biorą udział: J. T. Gawłowski, A. Walkowski, J. K. Lenartowicz, M. Joniak. Członkiem Komitetu Naukoznawstwa PAN jest J. T. Gawłowski, członkami Sekcji Architektury Komitetu Architektury i Urbani-

styki PAN są: J. T. Gawłowski, J. K. Lenartowicz, M. Złowodzki, wiceprzewodniczącym Komisji Urb. i Arch. O/PAN w Krakowie jest J. T. Gawłowski, przewodniczącym Sekcji Teorii Architektury KUiA O/PAN Kraków jest J. T. Gawłowski, sekretarzem J. K. Lenartowicz, członkiem M. Złowodzki, sekretarzem Komisji Ergonomii O/PAN w Krakowie jest M. Złowodzki. Współpracę z Towarzystwem Przyjaciół Sztuk Pięknych prowadzi M. Joniak. Udział w pracach innych uczelni realizują: Wydział Malarstwa ASP w Krakowie – J. T. Gawłowski, P. Winskowski; Wydział Architektury Wnętrz ASP – K. Leśnodorski, B. X. Lisowski jr., P. Winskowski; Fachhochschule Münster – J. K. Lenartowicz; Wydział Architektury Politechniki Śląskiej – J. T. Gawłowski. W głównym nurcie zainteresowań Katedry znajduje się aktywna, konsekwentna działalność naukowa dra hab. inż. arch. Macieja Złowodzkiego.

Ogólnopolski, a także międzynarodowy rezonans, jaki towarzyszy działalności Katedry znajduje szereg potwierdzeń, jak m.in. jubileuszowe sympozjum zorganizowane przez Katedrę i Sekcję Teorii Architektury KUiA O/PAN Kraków w dniach 15-16 maja 1997 r. pod hasłem „Sztuka piękna – architektura”. Równolegle eksponowana była retrospektywna wystawa twórczości architektonicznej prof. J. T. Gawłowskiego.

W czasie obrad sympozjum i w wydawnictwie zawierającym materiały z sympozjum, prof. J. Tadeusz Gawłowski, kierownik Katedry A6, przedstawił manifest twórczy, charakteryzujący dążenia i cele Katedry. Prof. art. rzeźb. Stefan Dousa wykonał medal jubileuszowy sympozjum, przy wydatnej pomocy realizacyjnej dra hab. inż. arch. Macieja Złowodzkiego. Wiele pracy i inicjatyw w organizację i przeprowadzenie sympozjum wnieśli wszyscy pracownicy Katedry: dr hab. inż. arch. J. Krzysztof Lenartowicz – przewodniczący sympozjum, dr hab. inż. arch. Maciej Złowocki – redaktor i patron wydawnictwa materiałów naukowych sympozjum, mgr inż. arch. Marta Joniak – szczególnie aktywna w przygotowaniu i przeprowadzeniu sympozjum oraz autor okładki wydawnictwa, dr inż. arch. Krzysztof Leśnodorski i mgr inż. arch. Bohdan Lisowski jr. – utrwalenie sprawozdawcze przebiegu sympozjum, mgr inż. arch. Angelika Lasiewicz-Sych – przekłady angielskie, mgr inż. arch. Bohdan Lisowski jr., mgr inż. arch. Piotr Winskowski, mgr inż. arch. Dariusz Ociepa, mgr inż. arch. Bartłomiej Rados – niezbędna pomoc i udział w przeprowadzeniu sympozjum, mgr Dorota Kołodziej – organizacja i administracja sympozjum, a także Katedry.

W dniu 31.01.1998 r. profesor J. Tadeusz Gawłowski przeszedł na emeryturę. W związku z tym przekazał kierownictwo Katedry dr hab. inż. arch. Maciejowi Złowodzkiemu, prof. PK, pozostając dalej w Katedrze na stanowisku profesora zwyczajnego.

Profesor Maciej Złowodzki został zatwierdzony jako kierujący Katedrą od dnia 01.02.1998 roku. Z uwagi na ubytek kadry, Samodzielna Katedra Projektowania Architektury Przemysłowej przekształcona została w Samodzielny Zakład Projektowania Architektury Przemysłowej.

Zakład ten, wspólnie z sekcją Teorii Architektury KUiA O/PAN w Krakowie przygotowuje na dzień 09.11.1999 roku naukowe sympozjum jubileuszowe z okazji 75 rocznicy urodzin śp. Profesora Bohdana Lisowskiego i wydawnictwo jubileuszowe sympozjum.

Przewidziane ukończenie doktoratów i habilitacji przez pracowników Zakładu, a także dalsze awanse profesorskie stworzą podstawy kadrowe do przywrócenia statusu Samodzielnej Katedry Projektowania Architektury Przemysłowej.

Streszczenie

Tekst ten w znacznej części opiera się na informacjach pochodzących z opracowania dotyczącego historii Katedry i innych przekazów Profesora Bohdana Lisowskiego oraz na informacjach pochodzących od pracowników Katedry.

Katedra Projektowania Architektury Przemysłowej została utworzona w listopadzie 1945 roku w ramach powstającego wówczas Wydziału Architektury Przemysłowej, w atmosferze odbudowy kraju po zniszczeniach II wojny światowej i dążeniu do ładu przestrzennego. Kondycja gospodarcza warunkująca realizację tych zamierzeń, podobnie jak dzisiaj, wiązana była z rozbudową i rozwojem przemysłu, który z kolei zagrażał degradacją i zniszczeniem środowiska naturalnego, warunków egzystencji oraz narastającymi szkodliwymi warunkami pracy.

Do przeciwdziałania i humanizacji przemysłu miała dołączyć architektura i odpowiednio szeroko pojęte koncepcje architektury przemysłowej powstające w Katedrze, którą kierowali kolejno:

Prof. Juliusz Żórawski 1945-1967

Prof. Bohdan Lisowski 1967-1992

Prof. J. Tadeusz Gawłowski 1992-1998

Prof. Maciej Złowodzki 1998 – do dnia dzisiejszego.

Katedra współpracuje z innymi uczelniami, instytucjami naukowymi, organizacjami zawodowymi i społecznymi.

Wszyscy pracownicy Katedry realizują zasadę łączenia pracy dydaktycznej, pracy naukowej i praktyki projektowo-realizacyjnej. Stanowi to podstawy stałego doskonalenia procesu dydaktycznego. Uogólniając, można określić zakres problemowy działalności Katedry jako: Teoria i projektowanie architektury.

Koncentracja zainteresowań dotyczy obiektów opartych w swym układzie na technologii eksploatacji, jak: przemysł, biura, służba zdrowia, transport, specjalistyczne obiekty nauki, metodologia projektowania.

NOTES ON CREATION AND EVOLUTION OF THE CHAIR OF INDUSTRIAL ARCHITECTURE OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE CRACOW TECHNICAL UNIVERSITY

Summary

The Chair of Industrial Architecture was created in November 1945, in the atmosphere of Poland's reconstructing from post-war damages. An industry, which influenced national economy used to be identified with non-humane work conditions and increase of impendence of people's environment.

Such a situation was followed by the necessity of developing new strategies of humanizing and pro-ecologic activity. The new important role was to be acted by – decently understood – industrial architecture, which based on contemporary architectural theory also inspired creative vanguard and methodological approaches leading to efficient humanized solutions.

One of the basic ideas inspiring the Chair's activity has been a tendency to integrate various arts and abilities as well as a tendency to integrate architecture with its surroundings. The last one is well expressed by one of the thesis of Juliusz Żórawski's theory, which says that „new architecture is always an addition to something that has already existed”, „... and a quality of solution depends on a way of continuation”. Knowing the industry performing and development machinery, the industrial architecture is especially obliged to humanizing and humanistic activity. The Chair's Headmasters:

Prof. Juliusz Żórawski (1945-1967)

Prof. Bohdan Lisowski (1967-1992)

Prof. J. Tadeusz Gawłowski (1992 – up to present-day)

The Chair has got a long tradition of participating and supporting other universities works as well as participating in activity of scientific institution and also professional and social organization. It has also participated in design-realizing practice. This helped to create a mechanism of modernization and support of educational processes. A present-day range of scientific, didactic and design issues is: theory of architecture; objects of integrated arts; industrial, health services and offices architecture; scientific – industrial parks; culture promotion; engineering objects; methodology of design; computer-aided design; landscape approach. Generalizing, the Chair's scientific – didactic field may be assumed as:

ARCHITECTURAL DESIGN AND THEORY OF ARCHITECTURE

These issues are realized by right of junction and reciprocal support of science, didactics and design practice.

Krzysztof Lenartowicz

TRADITIONS OF ARCHITECTURAL PSYCHOLOGY AT THE CRACOW FACULTY OF ARCHITECTURE

Among the founders of the Faculty of Architecture after World War II were professors whose activities and interests for many years have set directions in thinking for the future school of architecture. Issues like town planning, Polish gardens, landscape and regional architecture, and preservation of architectural monuments have been associated from the very beginning with the names of the creators of the Faculty, and with those of their followers.

Professor Juliusz Żórawski was one of the great figures on the Faculty scene of that time. He was a well-known exponent of the Modern movement in Polish architecture before 1939 and the designer of several unconventional and innovative buildings, erected mainly in Warsaw. Reflections on his own creative work as an architect came to nurture scientific generalizations, which marked the origin of theoretical thought at the Faculty.

For the more than 20 years that Żórawski headed the 3rd Department of Architectural Composition, later and again today known as the Department of Industrial Architecture, his personality attracted the collaboration of architects equally interested in drawing conclusions from their own experience and in reasoning about architecture and creative processes in architecture. This interest in theory became not only a personal question for the teaching staff members, but also manifested itself in external activities, membership in scientific institutions and in participation in seminars, conferences and other symposia.

The cultivation of theoretical thinking broadened when, in 1965, the Commission for Town Planning and Architecture was established at the Cracow Section of the Polish Academy of Sciences, and Żórawski became its honorary chairman. At the same time he headed the Commission's Section of Architectural Theory. Since then the personnel of the Section traditionally have been generated from the Department. Pupils and collaborators of Żórawski have belonged, and indeed still belong, to the most active members of the Section: Lisowski was Żórawski's deputy, and after the death of Żórawski, held the chair of the Section until his own

death in 1992. The post was then taken up by J. Tadeusz Gawłowski, the head of the Department from 1992 to 1998. Lenartowicz is the Section's Secretary since 1992.

Doctotates and *habilitacjas* written under the supervision of Żórawski or within his circle of influence were concerned with such theoretical issues as: flexibility in architecture, optimization of architectural design process, and genealogy of the 20th c. vanguard architecture. However, the most characteristic element in the theoretical activity in the circle of influence of the Cracow Faculty seems to be the continuation of a psychological approach to architecture, which forms the subject of this article.

Fig. 1. Juliusz Żórawski (1898-1967)

Juliusz Żórawski (1898-1967) started his teaching activities in 1927 as an assistant at the Warsaw Polytechnic, and continued in Cracow from 1946 until the end of his life. During the Nazi occupation of Poland he prepared his doctoral thesis *On the Structure of Architectural Form*, which was conferred by Władysław Tatarkiewicz, a well-known philosopher, and defended in 1943 at a clandestine session of the Warsaw Faculty. This was a pioneering work, introducing a psychological outlook on architecture. „It is the most precious book on the theory of architecture ever to appear in the Polish language. And not only in Polish. At the same time, similar thoughts appeared in the West – in the United States – but nowhere had they as much clarity and persuasiveness, as in Żórawski's”¹. The author himself describes the origins of the book in the introduction: „a book by Paul Guillaume 'La psychologie de la forme' published in 1937 fell into my hands. I read it translating its content into architectural terms. This was a highly amusing exercise: psychological principles of the book referred to architecture, that is the examples seemed to be architectural. Points and lines from the described experiments were for me houses or windows in Renaissance elevations. (...) I became attracted by the idea of developing a corresponding understanding of *Gestalt* psychology”². In his work Żórawski introduced basic notions, among them *whole, strong/weak forms, and cohesive/free forms*. Żórawski, supported by psychological arguments, writes about the four tendencies which are natural to man: towards geometrization, limited number, strong form, cohesive form. Himself an architect of the Modern movement, Żórawski is not a doctrinaire; he accepts the fact that the psychic structure of man calls for an aesthetic order, contradictory, in a sense, to the ideology of the International Style.

One can imagine that the emergence of such a work was in the air. Tatarkiewicz, who conferred Żórawski's doctorate, was interested in philosophy, the history of philosophy, and the history of aesthetics. In his publications he differentiated between objectivist and subjectivist interpretations of art phenomena, the latter from the standpoint of the physiological and psychological structure of man; the subjectivist interpretation interested him most, and become his focus. Żórawski's book belongs to this interpretation of art. Looking more broadly at the philosophy of the first half of this century, one should remark that there occurred a continued convergence of opinions of different origin. Of particular interest is the one which takes place between *Gestalt* psychology and structuralism. This phenomenon is not without influence on theory and research in architecture in their psychological dimension; however it is beyond the scope of this article to describe the influence of structuralism on research into the form of architectural space. *Gestalt* psychology became very popular in the interpretation of art phenomena and, although not immediately, has found its reflection in architecture. Its ideas enjoy even today great success in the realm of the interpretation of art. Basic works explaining the *Gestalt* approach were published

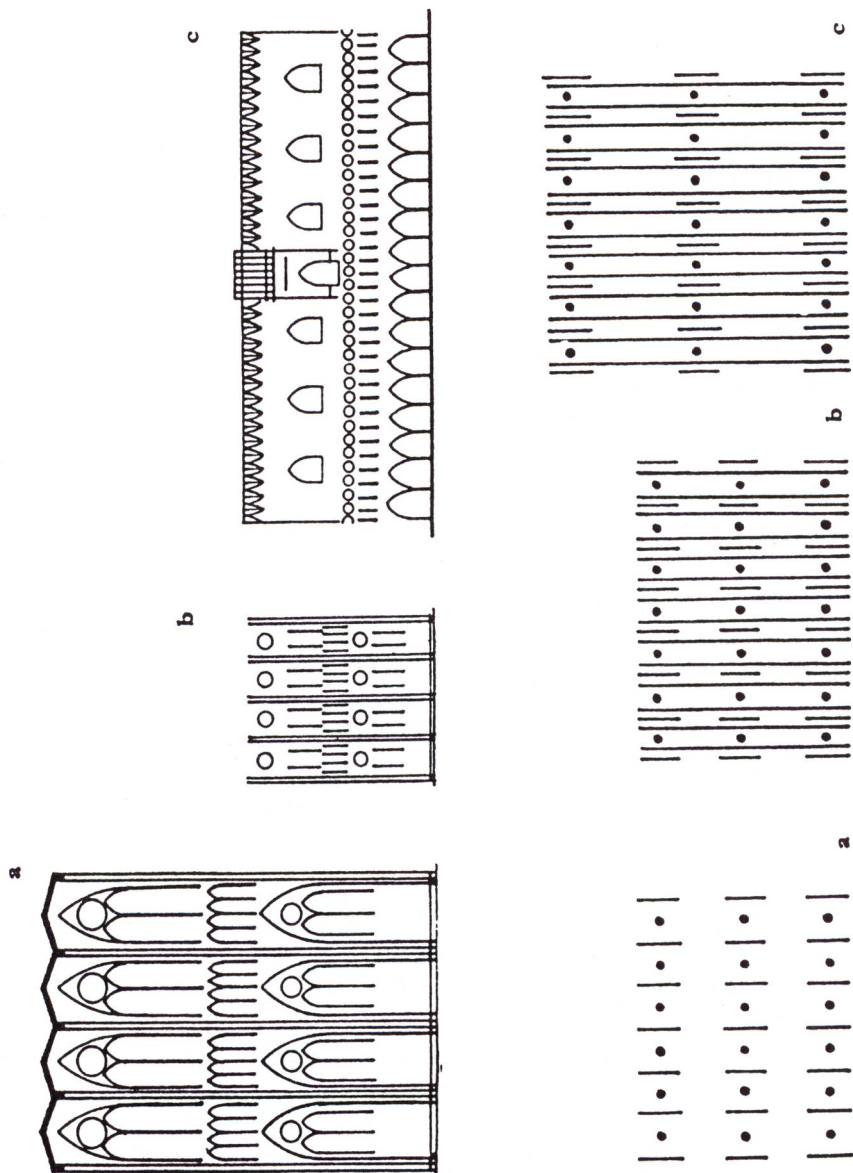

Fig.2. Illustration from J. Żórawski *O budowie formy architektonicznej* (1962)

by Köhler and Koffka in 1929-1935. Nevertheless, only the formulation by Paul Guillaume, through Żórawski, influenced thinking on architecture and its perception. Żórawski's work (1943, published only 1962 and 1973) was thus in fact ahead of the famous work by Rudolf Arhnheim (1954)³.

Bohdan Lisowski (1924-1992) propagated in his lectures the ideas of Żórawski. His main field of research, however, was contemporary architecture and its genealogy. Systematic of the development of world and Polish architecture was his chief interest in later life. In the 70's Lisowski introduced an unpublished notion, which, after Sven Hesselgren, he described somewhat jokingly as the so-called *Lisowski theory*⁴. Analysis of developments in contemporary architecture, and research done under his guidance by Krystyna Januszkiewicz⁵, led him to the statement that architecture of the Modern movement showed in its chronological development a tendency towards *free* forms. This thesis seemed paradoxical, as it appeared during the growing wave of Post-Modernism, with its historicizing forms, which exploited strong and cohesive forms. The phenomenon may, however, be explained in a psychological way: because in the structural dichotomy *cohesivity/freedom*, freedom is a more complex scheme (because more difficult mentally to classify), it can be interpreted as an introduction of *complexity*, welcomed by the architect aiming to retain the viewer's interest. Such a tendency towards free forms appeared in late and decline phases of historical styles (e.g. Hellenism after the classical period in ancient Greece, *flamboyant* Gothic after high Gothic, Mannerism after Renaissance, Rococo after Baroque, etc.).

Andrzej Wojda (1941-1976) left an unfinished volume entitled *On Design in Architecture*, edited posthumously by his colleagues⁶. The work is an expression of the author's interest in architectural design processed (his doctoral thesis dealt with „optimization of architectural design process by means of methods of design in technology”), but in its completed section describes mainly problems of creativity in architecture, and design viewed as a creative activity. The author is particularly interested in a psychological approach to these problems as well as in the personality of the architect as creator.

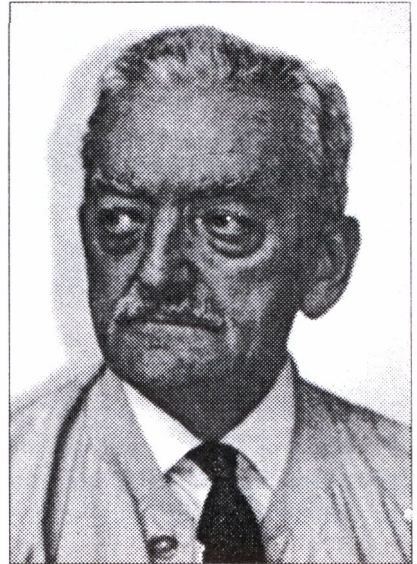

Fig.3. Bohdan Lisowski (1924-1992)

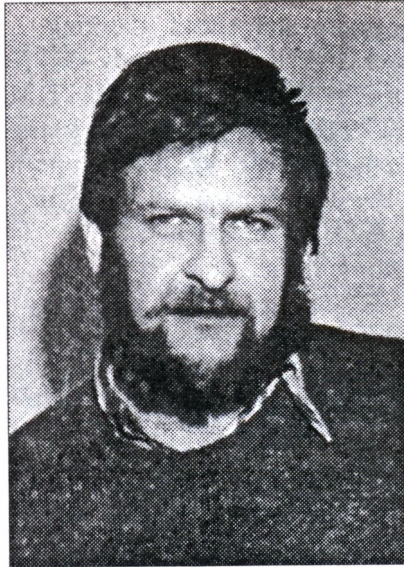

Fig.4. Andrzej Wojda (1941-1976)

In 1980 Teresa Hollanek-Cieńska wrote her doctoral thesis *On Perception of Architectural Form*⁷, conferred by Lisowski. This work somehow recapitulates the experiences of Żórawski, and analyzes basic theoretical notions described by him, illustrating them with new examples, mainly drawn from contemporary architecture. The aim is to put together and systematize a range of basic laws of visual perception which would be useful for the practice and teaching of architectural design.

In world science 1960 marked the appearance of *architectural psychology*. This new domain has a long past; the notion of architectural psychology, a combination of the two disciplines – psychology and architecture – was introduced for the first time in 1886 by Heinrich Wölfflin in his doctoral thesis⁸. Throughout the years which have followed the publication of the Wölfflin's work, much scattered research has been carried out concerning elements within the province of both disciplines. However, general awareness of the existence of a common field of interest in psychology and architecture developed only after 1960, when architectural psychology emerged as an independent branch of psychology and commenced a life of its own in the ever more institutionalized forms of local and international conferences, research institutions, university studies and courses, journals, periodicals and book publications. Since then the research on the interaction between man and manmade environment has taken more systematic forms and is now characterized by considerable quantitative growth.

This author (1944-) published in 1992 a work *On Architectural Psychology*⁹. This is one of the first, if not the first, monograph on the subject, not only in Polish. The author took part in several local and international conferences on environmental and architectural psychology¹⁰, and was able to get a general overview of the development of the world research. The book, apart from being an attempt to define a branch of science, provides it with a theoretical framework and contains an inventory of research in the field. Thus the monograph is intended as *prolegomena of architectural psychology Anno 1992*. The described topic is a new one; in Poland it has received very little attention so far, despite the fact that the problems which encompass the links between the physical environment and human behaviour are most interesting and rich as a field of scientific research and practical activities. Two major realms of knowledge overlap here (psychology and architecture), supported by contributions from other sciences like philosophy, together with aesthetics, sociology, geography, ecology, anthropology and cultural research, language sciences, etc. Moreover, the problems are topical, up-to-date, and possess great potential value in practical application. The neglect of psychological research in the described area can be explained in Poland by the political situation to date; the lack of knowledge by architects is a result of lack of information. On the world architectural scene this stream of psychological digressions, concerning such themes as, to mention but a few, *place, public/private space, language of architecture, meaning*, contributed to qualitative change in the architectural paradigm. This change was effected in Poland only superficially, by observation and imitation, sometimes without any deeper reflection, of the forms of Post-Modern world architecture seen in foreign journals. Although developing rapidly, or maybe for that reason, architectural psychology has not received a definitive treatment. The above-mentioned reasons enticed the author to undertake an attempt to present the Polish reader with an outline of architectural psychology, which would be a general introduction to this realm. Architecture is usually treated as an *art* and a *skill*. Identifying it as a *science* is opposed by many practitioners and teachers. Nevertheless, the reality of the world today calls for a deeper approach and a broadening of the spectrum of the problems related to architecture. Although architectural psychology is a *psychology* in the first place, it may be hoped that an attempt by an architect to grasp it may be of some value in the domain. One may be convinced that, to reverse the order of words, *psychological architecture* has a promising future.

If we accept that, according to Tatarkiewicz, there are three types of writing about art (and architecture), namely historical (descriptions), practical (prescriptions), and theoretical (explanatory), it will be clear that all works mentioned here belong to the third category. The texts form a discernible set, not only because they all deal with theoretical issues, but also because of their characteristically psychological approach to the problems of space and man, an aesthetic analysis of form based on deeper inquiry into man's psychic structure. There is a remarkable

consistency in this approach among all the authors referred to here, and who have all been active at the Cracow Faculty of Architecture at some point during the last 50 years.

This scientific activity results today in teaching, since Lenartowicz started a course in architectural psychology for students of higher semesters in 1995. *Psychology and Architecture Association* was co-founded by Lenartowicz in 1997. He also became a member of the editorial team of *Behavior, Environment & Architecture*, a journal published by the Association since 1998.

References

- [1] W. Tatarkiewicz: *Introductory letter to Teresa Hollanek-Cieńska's doctoral thesis*, Warszawa 1979.
- [2] J. Żórawski: *O budowie formy architektonicznej [On the Structure of Architectural Form]*. Arkady, Warszawa 1973, s. 20.
- [3] R. Arnheim: *Art and Visual Perception. Psychology of the Creative Eye*. Regents of the University of California, Berkeley 1954.
- [4] B. Lisowski: *Differenzen zwischen der Avantgarde-Architektur des XX Jh. und der Architektur aller früheren Zeiten vom Standpunkt der Żórawskis Theorie des Baus der architektonischen Form*. Typewritten report, Delft 1975.
- [5] K. Januskiewicz: *Linie rozwojowe architektury w końcu lat 50. i na początku 60. – architektura modernizmu i postmodernizmu [Development lines of architecture in the late 50's and at the beginning of the 60's – architecture of Modernism and Post-Modernism]*. Doctoral thesis conferred by Bohdan Lisowski, MS, Politechnika Wrocławska, Wrocław 1982.
- [6] A. Wojda: *O projektowaniu w architekturze [On Design in Architecture]*. Politechnika Krakowska, Monografia 26, Kraków 1984.
- [7] T. Hollanek-Cieńska: *O percepcji formy architektonicznej [On Perception of Architectural Form]*. Doctoral thesis conferred by Bohdan Lisowski, MS, Politechnika Krakowska, Kraków 1980.
- [8] H. Wölfflin: *Prolegomena zu einer Psychologie der Architektur [1886]*. [In:] *Kleine Schriften (1886-1933)*. Benno Schwabe, Basel 1946, p. 13ff.
- [9] K. Lenartowicz: *O psychologii architektury [On Architectural Psychology]*. Politechnika Krakowska, Monografia 138, Kraków 1992 [English, French and German summaries].

- [10] This author took part in: (6th) *International Conference on Environmental Psychology*, Guildford, 1979 (it was then, following two consecutive conferences, that the *International Association for The Study of People and Their Physical Surroundings (IAPS)* came to existence, with the author as one of the foundermembers); *7th IAPS Conference*, Barcelona, 1982; *8th IAPS Conference*, West Berlin, 1984; *10th IAPS Conference*, Delft, 1988; and the annual conference of *Environmental Design Research Association – EDRA 16*, New York 1985.

TRADYCJA PSYCHOLOGII ARCHITEKTURY NA WYDZIALE ARCHITEKTURY PK

Streszczenie

Wśród twórców Wydziału Architektury w 1945 r. ważną osobowością był Juliusz Żórawski (1898-1967). Wokół zorganizowanej przez niego Katedry Kompozycji Architektonicznej III, zwanej później i dzisiaj znowu Katedrą (Zakładem) Projektowania Architektury Przemysłowej, skupiali się w ciągu minionego półwiecza współpracownicy i następcy Żórawskiego, zainteresowani w ramach pracy naukowej prowadzeniem rozważań teoretycznych o architekturze i projektowaniu architektonicznym. Te zainteresowania rozszerzali na działalność zewnętrzną w Komisji UiA PAN. Żórawski w swojej pionierskiej pracy *O budowie formy architektonicznej* z 1943 r. (wydania książkowe 1962, 1973) przedstawił interpretację zjawisk estetycznych w architekturze opartą na doświadczeniach psychologii postaci. Ta pionierska, również w sensie światowym, praca wyprzedziła w sposobie myślenia znaną pracę Rudolfa Arnheima (1956). Żórawski operuje pojęciami formy silnej i słabej, spoistej i swobodnej. Omawia tendencje człowieka w geometryzacji, liczby ograniczonej, formy silnej i formy spoistej. Jego idee propagował Bohdan Lisowski (1924-1992), który w latach 70. wysunął tezę, że architektura modernizmu dąży w swoim rozwoju do form swobodnych. Andrzej Wojda (1941-1976) w swojej niedokończonej rozprawie *O projektowaniu w architekturze* (wydanie pośmiertne 1984) zajmował się twórczością w architekturze i osobowością architekta. Teresa Hollanek-Cieńska w pracy *O percepcji formy architektonicznej* (1980) rekapitułuje ujęcia Żórawskiego, dając nowe przykłady z architektury współczesnej, systematyzuje podstawowe prawidłowości percepcji w zakresie przydatnym do projektowania i nauczania architektury. Krzysztof Lenartowicz (1944-) w monografii *O psychologii architektury* (1992) przedstawia zarys nowej dziedziny: psychologii architektury, opierając jej opis na inwentaryzacji aktualnych badań w zakresie związków i zależności między człowiekiem i jego fizycznym otoczeniem, oraz wysuwa teoretyczną propozycję

programową psychologii architektury. Oglądany z perspektywy pół wieku, nacechowany psychologicznym podejściem analitycznym nurt myśli i prac teoretycznych stanowi charakterystyczną, spójną i konsekwentnie rozwijającą się tradycję dawnej Katedry Żórawskiego.

Autor artykułu prowadzi od 1995 roku przedmiot: psychologia architektury dla studentów wyższych semestrów. Jest też współzałożycielem *Stowarzyszenia Psychologia i Architektura* i redaktorem periodyku tego Stowarzyszenia: *Zachowanie, Środowisko, Architektura*.

Zbigniew Radziewanowski

EWOLUCJA ZNACZENIA KULTUROWEGO ZIEM GÓRSKICH. JEJ ODZWIERCIEDLENIE W KONCEPCJACH TEORETYCZNYCH, PROJEKTOWYCH I URBANISTYCZNYCH AUTORA

I. ROLA SCHRONISK TURYSTYCZNYCH

Struktura środowiska kulturowego człowieka to nie tylko zbiór wytworzonych przez niego antropogennych materialnych elementów, ale także cały ogromny obszar zjawisk przyrodniczych i wydarzeń historycznych oraz przypisywanych im przez daną formację kulturową znaczeń, symboli. Tak jak są miejsca szczególnie z racji swoich walorów naturalnych, tak są też miejsca uświęcone przez zdarzenia wyróżnione przez to, że odwiedzali je kiedyś jacyś ludzie, odznaczający się w określonym kręgu kulturowym lub też ludzie tak znamienici, że ich ślady możemy zauważyć w kulturze ogólnoludzkiej. Są miejsca tak dalece zintegrowane z odpowiadającymi im systemami kulturowo-terytorialnymi, że odnosimy się do nich jak do żywych istot.

W polskiej kulturze Tatry są niewątpliwie właśnie takim miejscem – osobą. Podobnie jak Podtatrze, Zakopane i Morskie Oko. Tak więc na walory kulturowe środowiska człowieka będą się składać zarówno wartości materialne, jak i irracjonalne.

Pragnąc zachować dla siebie i przyszłych pokoleń ocalałe relikty naszej kultury i przyrody musimy je ochraniać zamiast intensyfikować ich eksploatację w czysto utylitarnym aspekcie, jak to niestety wciąż jeszcze jest praktykowane u nas w skali globalnej. Pragnąc w jak największym stopniu wykorzystać walory tego co mamy najcenniejszego, a co wiąże się w sposób nierozzerwalny z formą architektoniczną i treścią kulturową najznakomitszych spośród naszych schronisk górskich, musimy zrozumieć, że istotą tej ich znakomitości jest ich tradycja, ich mity i ich legendy, których nie można wymienić na walory utylitarne nowocze-

snych kombinatów gastronomiczno-hotelowych, bez utracenia istotnych aspektów naszej kultury społecznej. Podobnie o zaistnieniu psychoprzestrzennego zjawiska określonego jako „tożsamość miejsca” prócz wszystkich naturalnych elementów struktury tego miejsca decydować będą czynniki niematerialne, wywodzące się ze strefy kultury, w której może funkcjonować swoista, dotycząca tego właśnie miejsca, legenda.

Wydaje się, że szczególna atrakcyjność określonych rejonów turystycznych w znacznej mierze jest uwarunkowana nie tyle przez ich wyjątkowe walory przyrodniczo-krajobrazowe, co przez przypisywane im znaczenie kulturowe.

Dynamiczny rozwój ruchu turystycznego, stanowiący przejaw istniejących potrzeb społecznych, odbywa się – mimo dość obszernego dorobku teoretycznego i planistycznego – nadal w sposób spontaniczny i nie wykorzystuje wyników badań naukowych, ani też nie opiera się na właściwym rozeznaniu warunków środowiska przyrodniczego.

Struktura systemu kulturowo-terytorialnego obszarów górskich Polski południowej cechuje się występowaniem całego szeregu antynomii o zasadniczym znaczeniu. Co więcej, antynomie te pogłębiają się w miarę upływu czasu.

Wymienimy tu najistotniejsze z tych przeciwieństw:

1. Sprzeczność pomiędzy wielkością posiadanych przez nas zasobów środowiska przyrodniczego „naturalnego” a powszechnie stosowaną praktyką ich wykorzystywania; praktyką, która obfituje w przykłady dewastacji.
2. Sprzeczność pomiędzy łatwą dostępnością komunikacyjną ogółu górskich obszarów chronionych a wymogami ich racjonalnej ochrony.
3. Przeciwieństwo pomiędzy masowym charakterem zjawisk towarzyszących ruchowi turystycznemu a realnymi możliwościami recepcyjnymi istniejącej bazy rekreacyjnej i turystycznej.
4. Sprzeczność tendencji do modernizacji i rozbudowy istniejącej bazy turystycznej w celu zaspokojenia utylitarnych potrzeb masowej turystyki z postulatami ochrony kulturowych walorów środowisk górskich, zawartych w historycznych postaciach najbardziej znanych z polskich schronisk.
5. Sprzeczność pomiędzy dążeniem do uzyskiwania bezpośrednich efektów ekonomicznych z działalności schronisk górskich, zlokalizowanych w najatrakcyjniejszych krajobrazowo miejscach, z niezwykle wysokimi kosztami ich eksploatacji, rzecz oczywista eksploatacji przebiegającej zgodnie z wymogami ochrony przyrody.

Antynomie wymienione w pierwszej kolejności (tj. 1 i 2) wynikają z ograniczoności zasobów naturalnego środowiska przyrodniczego. Nasze obszary górskie są tak niewielkie i tak gęsto pokryte siecią komunikacji i osiedli, że nie występuje w ogóle w nich czynnik naturalnej, tj. przestrzennej segregacji ruchu turystycznego. Fakt ten narzuca konieczność we wszystkich działaniach planistycznych i organizacyjnych zastąpienia czynnika selekcji przestrzennej innego rodzaju czynnikiem zaplanowanym i konsekwentnie realizowanym w praktyce obsługi ruchu turystycznego.

Pożądaną selekcję ruchu turystycznego mogą zapewnić odpowiednio uformowane strefy otulin obszarów górskich, w których zlokalizowane atrakcyjne urządzenia rekreacyjne i turystyczne winny przechwytywać masowy ruch turystyczny, jak też w pełni go obsługiwać w zakresie jego użytkowych potrzeb.

Niezbędne wydaje się wprowadzenie systemu organizacyjnego, który pozwoliłby na restytucję sieci schronisk turystycznych jako kompleksowego systemu funkcjonalno-przestrzennego, którego eksploatacja byłaby skorelowana ze strukturą środowiska kulturowo-przyrodniczego (krajobrazem).

II. ROLA OŚRODKÓW CENTRALNYCH NA PRZYKŁADZIE ZAKOPANEGO

Światowy kryzys ekologiczny jest, zdaniem niektórych filozofów w tym Heidegera, przejawem kryzysu w sferze kultury. W związku z tym współcześnie pojawiają się tezy głoszące potrzebę „odrodzenia” kultury, więc kolejnego wskrzeszenia idei humanistycznych, sięgających swymi korzeniami do kultury antycznej. Zwracając się ku kulturze antyku musimy dostrzec logikę i zachwycić się pięknem antycznych sanktuariów i miast, musimy uznać za wzór ich ład i doskonale zharmonizowanie z krajobrazem.

Zakopane jest powszechnie niemal uznawane za „zimową stolicę” Polski. Było ono również miejscem znaczących międzynarodowych imprez sportowych niemal o randze współczesnych olimpiad, jak np. Fis I i Fis II oraz Uniwersiada. Jednocześnie Zakopane ma bogate tradycje kulturowe, jest miejscem ważnych wydarzeń kulturowych. Zakopane wreszcie jest praktycznie częścią Tatr i tak jak one ma w kulturze Polski znaczenie symboliczne, spełnia rolę mitu.

Ideą prezentowanej koncepcji centrum-agory było zespolenie wszystkich tych wyżej wymienionych kulturowych bytów Zakopanego w architektonicznej transfiguracji.

Tak więc:

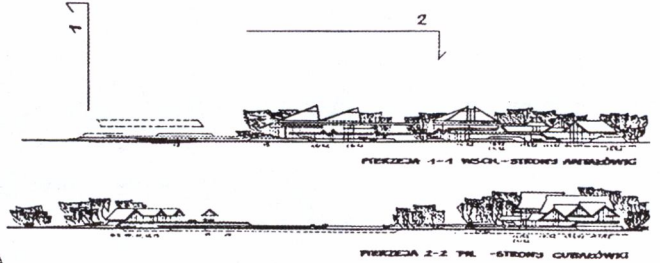
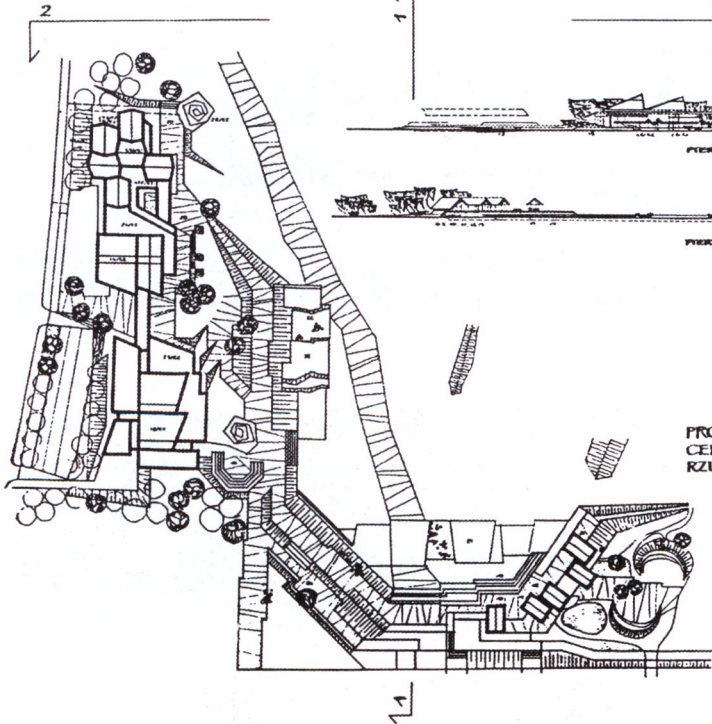
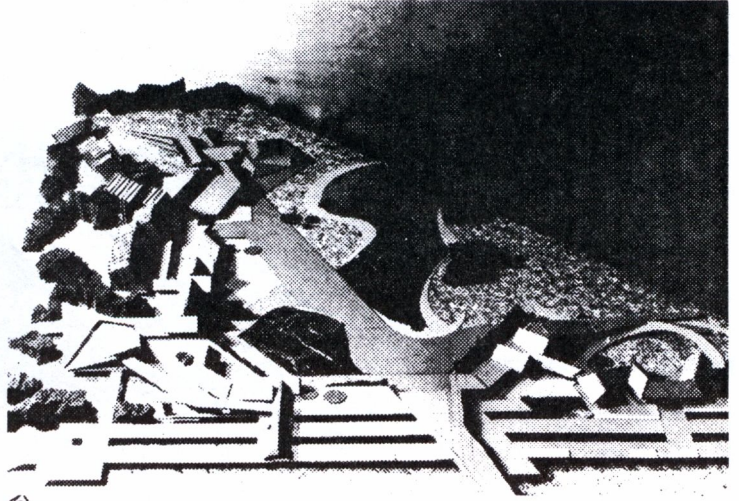
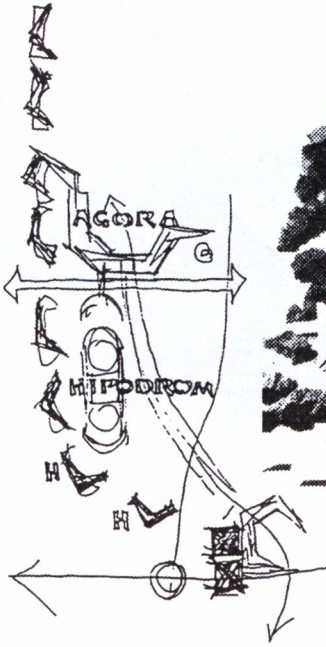
- Idea ochrony przyrody tatrzańskiej przejawia się tu w uznaniu panoramy Tatr za główny motyw kompozycji centrum. Centrum to tworzy sylwetę wielkiego amfiteatru, otwartego ku Tatrom. Podkreśla to główny cel miasta, którym winna być ekspozycja Tatr, a nie ich eksploatacja.
- Idea olimpizmu, a więc idea sportu w jego najbardziej humanistycznej postaci jest zrealizowana i nobilitowana poprzez stworzenie możliwości wprowadzenia akcji sportowej do samego wnętrza forum miejskiego. Zawody sportowe zyskują tu rangę widowiska teatralnego, odgrywanego na tle gór.

- Idea agory-przestrzeni wspólnej dla wszystkich mieszkańców miasta, w której się spotykają jest w koncepcji centrum zespolona z ideą zbliżenia, spotkania człowieka z przyrodą. W tym celu przestrzeń centrum zawierająca atrakcyjny, zróżnicowany program użytkowy, została pomyślana także jako park miejski, park wypoczynku połączonego z edukacją (przede wszystkim ekologiczną). W parku tym architektura, technika i przyroda przenikając się nawzajem tworzą inspirującą intelektualnie przestrzeń o wybitnych walorach plastycznych i kulturowych. Zbliża to centrum Zakopanego-agorę do tak popularnych dziś parków wypoczynku, nauki i postępu.

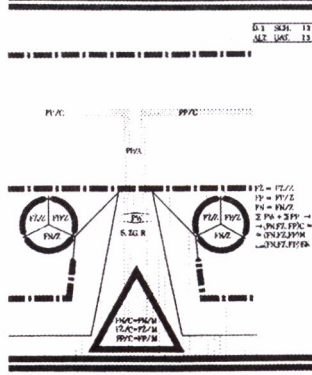
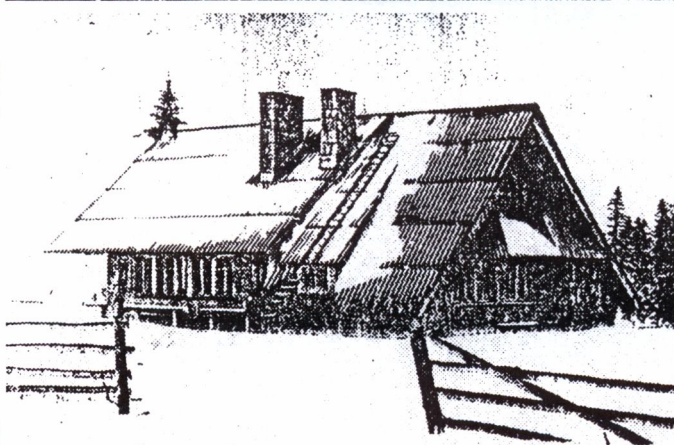
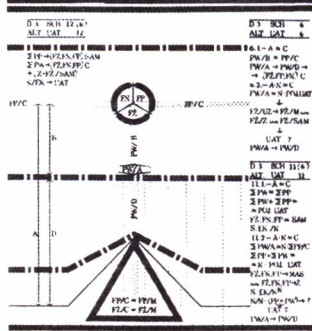
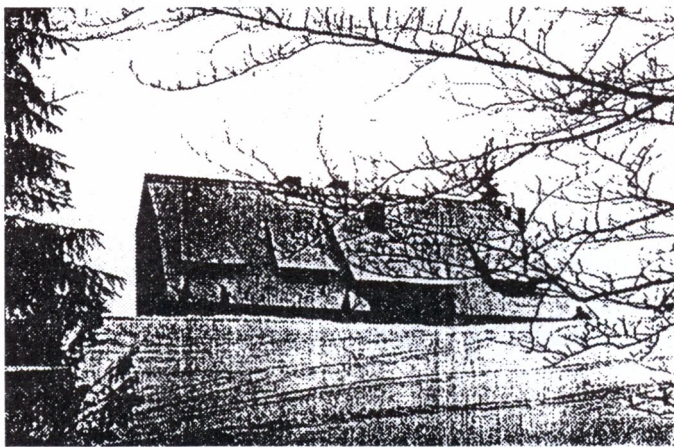
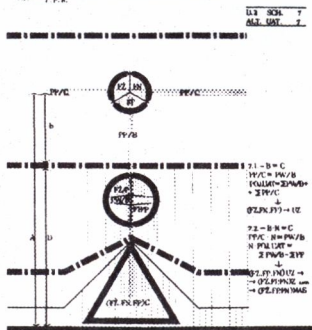
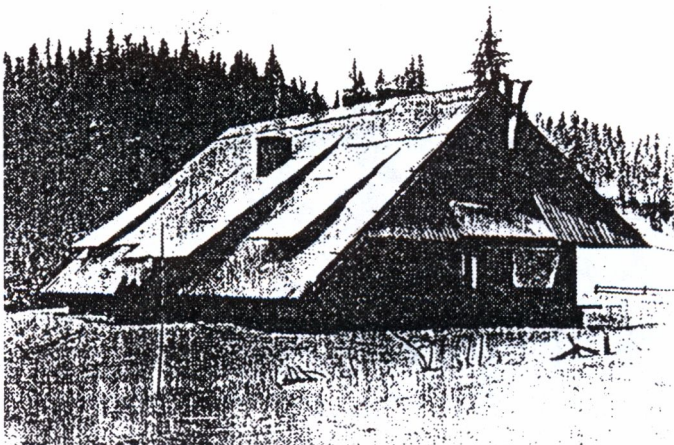
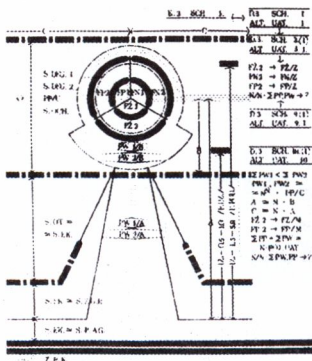
III. ROLA KOMUNIKACJI

Komunikacja jest czynnikiem determinującym charakter dostępności terenów górskich, a wśród nich tych zwłaszcza, które mają ekstremalne walory kulturowo-krajobrazowe. Diametralne przewartościowanie charakteru dostępności ogromnej większości naszych schronisk górskich w okresie minionych pięćdziesięciu lat spowodowało „zestarzenie” się ich lokalizacji, a więc w istocie rzeczy zanegowało sens ich istnienia. Komunikacja masowa, a także indywidualna turystyka samochodowa stanowią współcześnie jedno z największych zagrożeń dla środowiska przyrodniczego. Stąd celowość podejmowania prób, koncepcji, rozwiązań kompleksowych, pozwalających na kumulację masowej penetracji turystycznej w obrębie otuliny obszarów chronionych, jak np. TPN. Rozwiązania te, nadając środkom komunikacji cechy wybitnie rekreacyjne, czynią z nich rodzaj filtrów ruchu turystycznego, które zaspokajają potrzeby społeczne na poziomie rozrywki, zabawy, widowiska, festynu itp. Potrzeby takie, bez szkody dla ich entuzjastów, mogą być realizowane na tle gór, zamiast w ich sercu. Idee powyższe prezentują koncepcje autora dotyczące studiów tras niekonwencjonalnego transportu publicznego, obsługującego centrum Zakopanego, a także umożliwiającego systemowe rozwiązanie dostępności urządzeń wiodących, związanych z turystyką i narciarstwem w rejonie Zakopanego.

Zaprezentowane powyżej koncepcje powstały w efekcie osobistych zainteresowań, doświadczeń i studiów autora, jednakże ich ideową opokę uformowały poglądy wyznawane i głoszone przez grono seniorów Krakowskiego Wydziału Architektury, jego nauczycieli.

PROJEKT SZKICOWY FRAGMENTU
CENTRUM KULTURALNEGO
RZUT III SKALA 1:500

S t r e s z c z e n i e

Struktura środowiska kulturowego człowieka to nie tylko zbiór wytworzonych przez niego antropogennych materialnych elementów, ale także cały ogromny obszar zjawisk przyrodniczych i wydarzeń historycznych oraz przypisywanych im przez daną formację kulturową znaczeń, symboli.

Są miejsca, przestrzenie tak dalece zintegrowane z odpowiadającymi im systemami kulturowymi, że odnosimy się do nich jak do żywych istot. W polskiej kulturze Tatry i Zakopane są właśnie takimi miejscami-osobami.

O zaistnieniu psychoprzestrzennego zjawiska, określanego jako „tożsamość miejsca”, oprócz wszystkich naturalnych walorów tego miejsca decydować będą czynniki niematerialne, wywodzące się ze sfery kultury, w której funkcjonuje swoista mitologia przestrzeni.

Diametralne przewartościowanie charakteru dostępności takich miejsc-symboli usytuowanych na obszarze Polskich Karpat spowodowało „zestarzenie” się ich lokalizacji i zrodziło potrzebę nowego podejścia do problemu ich zagospodarowania.

THE ROLE OF TOURIST HUTS IN THE DEVELOPMENT STRUCTURE OF SOUTHERN POLAND MOUNTAINOUS AREAS IN THE ASPECT OF ENVIRONMENTAL SITUATION CHANGES

S u m m a r y

The scope of this study deals with the problems connected with land development for the demands of qualified tourism of mountainous areas in southern Poland having particular natural qualities as regards nature and the landscape. Therefore, the matter under consideration is of interdisciplinary character and concerns such problems as: architectural hut planning, specious planning, landscape architecture and preservation of cultural environment.

Formulation of the problem aims at showing and stressing precise relations existing to-day between signicative and material spheres of cultural environemnt. Such a formulation results in explicitly humanistic character of the study conclusion. These conclusions postulate: proetction of man through preservation of cultural environemnt, treating the mountains as the phenomenon of both nature and culture, the necessity of conscious communion with the mountains and finally, the need of proper, i.e. complex organization of tourism. Underestimating the existence and importance of such phenomena as „mountain mythology” and „mythology of mountain huts” leads to modernizing them in the way that depriciates the unique qualities of cultural environment, which are being exchanged for strictly utilitarian qualities.

Andrzej Skoczek, Zbigniew Radziewanowski, Juliusz Zieliński

REGIONALIZM W ARCHITEKTURZE WOBEC WYZWAŃ WSPÓŁCZESNOŚCI

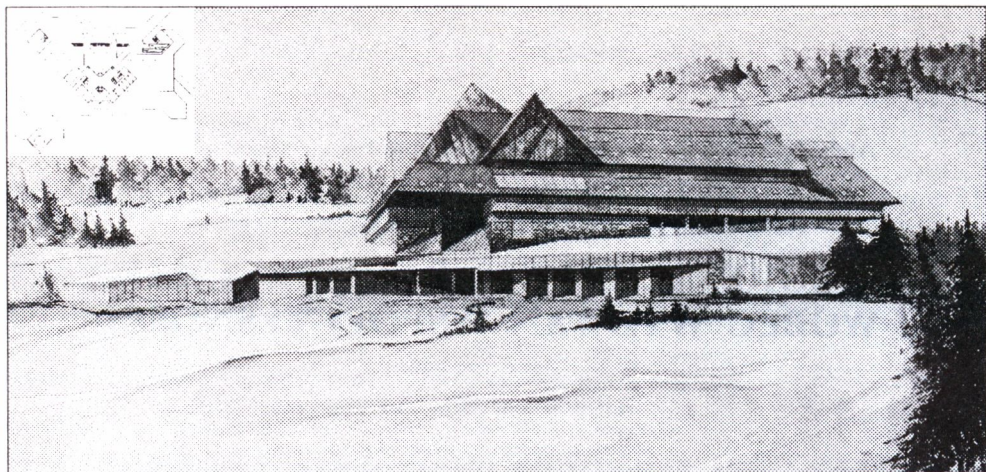
Region, to korzenie i źródło żywej, bogatej kultury narodowej.
Region, to punkt centralny, według którego ludzie organizują swój porządek świata.
Region, to opozycja przestrzeni własnej do obcej.
Region jest faktem kulturowym istniejącym na poziomie świadomości.
Region powstaje wówczas, gdy istnieje związek pomiędzy światem wartości i znaczeń danej grupy a jej terytorium fizycznym.
Region składa się z dwóch nierozdzielnych części: świata zewnętrznego, czyli określonego kształtu fizycznego przestrzeni oraz świata wewnętrznego, czyli stanu świadomości jej mieszkańców. Obydwa te światy nawzajem siebie określają.
Region określają: przestrzeń fizyczna, struktura społeczna mieszkańców i wartości kulturowe: tradycja historyczna, ideologia regionu, estetyka.

(Krakowska Karta Architektury Regionalnej 1986)

Każde miejsce na Ziemi jest jedyne i niepowtarzalne. Jego fenomen tworzą nakładające się na siebie cechy środowiska naturalnego i kulturowego. Niepowtarzalny jest czas, w którym żyjemy, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Każda wyjątkowość jest wszakże wynikiem serii zdarzeń poprzedzających, nierzadko wspólnych dla sąsiadujących uczestników procesu historycznego. Stąd biorą się podobieństwa przedmiotów i podmiotów, dla których zdarzenia te stanowią tradycję – miejsca, regionu państwa – lub inaczej – grup lokalnych, regionalnych, narodu. Dla ich istoty tradycja jest czynnikiem konstytutywnym. Bez wspólnoty artefaktów i znaczeń narosłych wokół nich niemożliwe byłoby w ogóle orzekanie autentycznego istnienia jakiegokolwiek grupy społecznej – byłyby jedynie luźne zbiorowości samotnych jednostek.

Jednakże istniejąc, w pewnym sensie dzięki tradycji, jakże często zdajemy się jej nie dostrzegać, tak jak na ogół nie dostrzega się życiodajnego ośrodka, w którym jesteśmy niejako zanurzeni. Jest on oczywistością i dlatego właśnie tak trudno poddaje się refleksji. Jego istnienie ujawnia się na ogół w momentach krytycznych – tak, jak brak dopływu powietrza uświadamia w pełni to, czym jest.

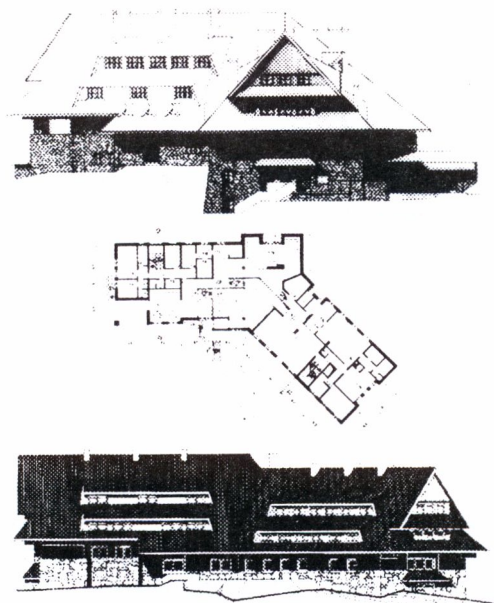
Na przeciwnym biegunie pojęcia tradycji leży innowacja. Należałoby odróżnić innowację realną, mającą charakter pewnego odkrycia, od pozornej, będącej z reguły powierzchowną spekulacją formalną. W praktyce kulturotwórczej pojęcia tradycji i innowacji wyznaczają całość obszaru dokonań.

Ryc.1. Hotel w Zakopanem; autorzy architektki: A. Skoczek generalny projektant, J. Zieliński, L. Piłat, W. Wójtowicz (perspektywa)

Stanowią one parę komplementarnych kryteriów, w świetle których dokonuje się analizy zdarzeń, między innymi także w dziedzinie architektury.

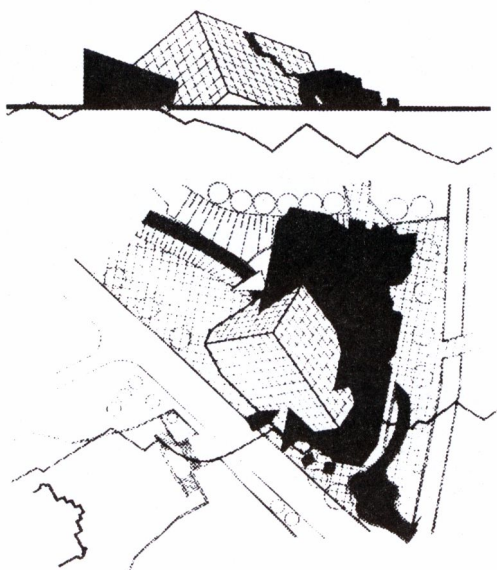
Tradycja i innowacja bywają sobie przeciwstawiane jako idee, co jednak nie oznacza, że czynniki te mają wiecznie jednoznaczną konotację waloryzującą. Zmieniają się przekonania co do wagi jednego lub drugiego elementu dla twórczości współczesnej. Nie zawsze w ocenie dzieła określenie „tradycyjny” oznacza „niewspółczesny” i nie zawsze „innowacyjny” oznacza „współczesny”. Są bowiem współczesności starające się zachować i włączać w obieg kulturowy jak najczęściej elementów ukonstytuowanych w tradycji, a bywa też odwrotnie, wszystko, cokolwiek ma posmak dziedzictwa eliminowane jest z twórczości współczesnej, co na przykład w formie skrajnej miało miejsce w przypadku ideologii futurystycznej.

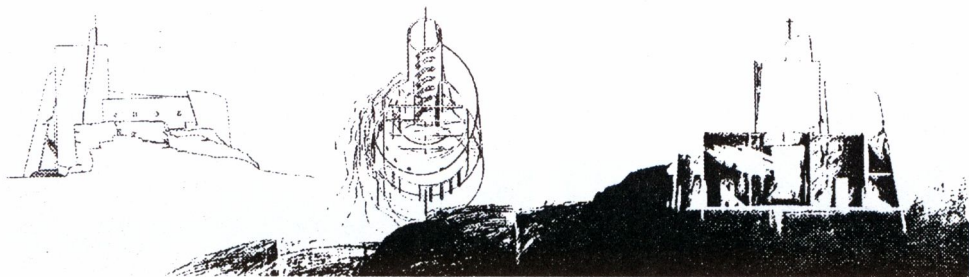
Ryc.2. Schronisko na Lubaniu; autorzy architektki: A. Skoczek, J. Zieliński i zespół

Różne bywają powody i racje jakimi kierują się twórcy w wyborze płaszczyzny ideowej. Różnie, nierzadko ambiwalentnie kształtuje się związek konkretnego faktu twórczego i towarzyszącej mu doktryny werbalnej. Nierzadko zdarza się, że reklamowane jako wysoce innowacyjne dzieło architektoniczne jest w rzeczywistości poślednią repliką innego dzieła, najczęściej powstałego w innym obszarze kulturowym. To inność, nie będąca w gruncie rzeczy wartością, stwarza pozory innowacyjności. Bywają też przypadki odwrotne – obiekt noszący silne znamiona tradycji zawiera szereg niezwykle cennych rozwiązań nadających formom nowy sens, nowe życie lub też doskonalących te formy. By jednak dostrzegać takie fakty niezbędny jest pewien poziom rozeznania i wrażliwości, a także dystans wobec hałaśliwej zwykle i egocentrycznej „awangardy”. Dla krytyka oznacza to przede wszystkim wiedzę i kulturę.

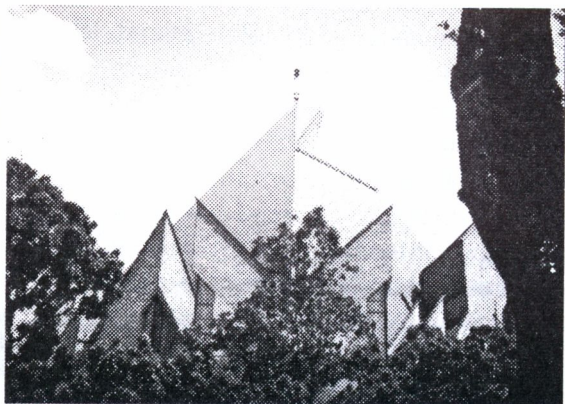
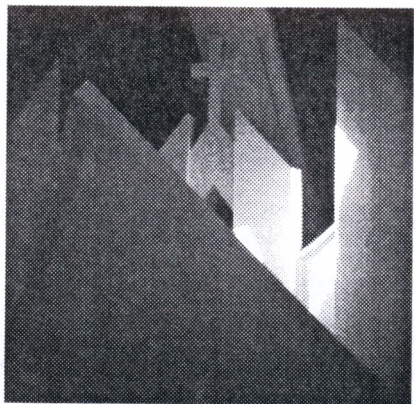
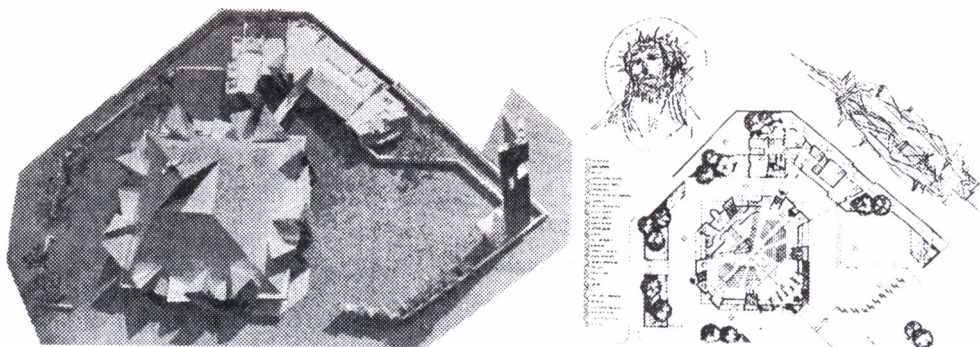
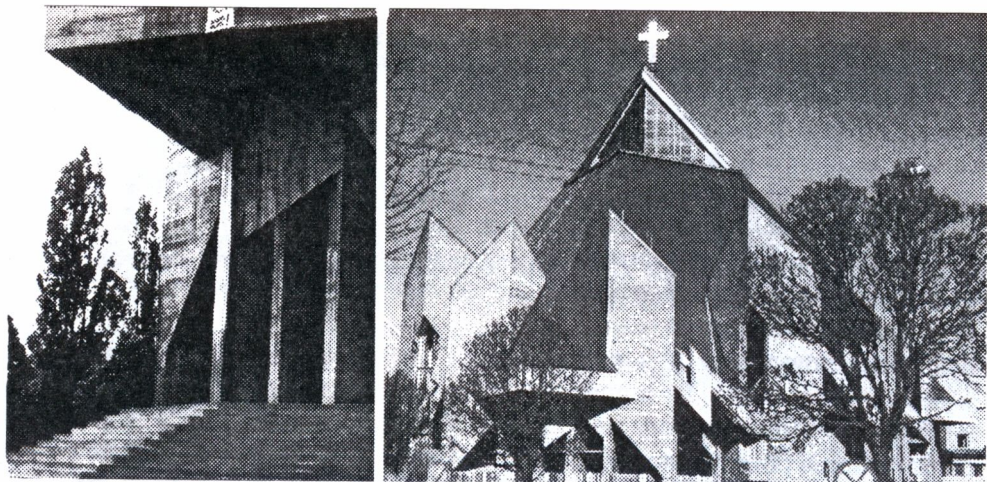
Z pewną nostalgią trzeba stwierdzić, że w architekturze polskiej na przestrzeni dziejów mamy do czynienia z niezbyt chlubną, a powszechną praktyką przejmowania wzorców z innych kultur, które to wzorce, nierzadko w sposób absurdalny, kolidowały z różnymi czynnikami lokalnymi. Świadomość tego faktu najwcześniej zaczęła dojrzewać w środowisku architektów krakowskich, nadając szczególny klimat ich twórczości już z końcem XIX wieku.

Ryc.3. Muzeum Tatarnictwa, projekt kursowy IV r. stud. Paweł Potoczek

Ryc.4. Kościół k. Czernichowa, projekt dyplomowy: autor Władysław Świadek

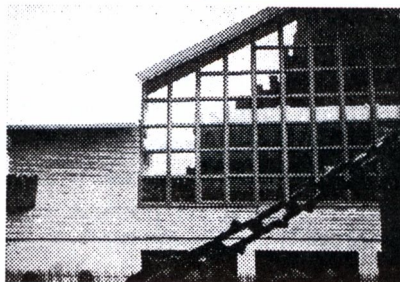
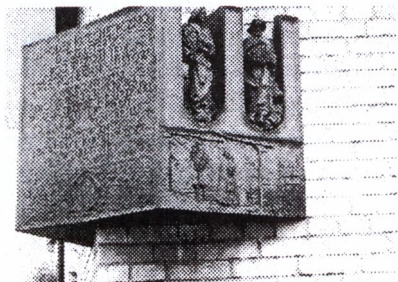
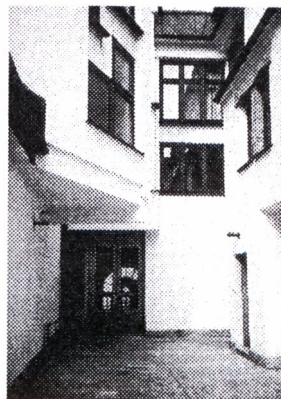
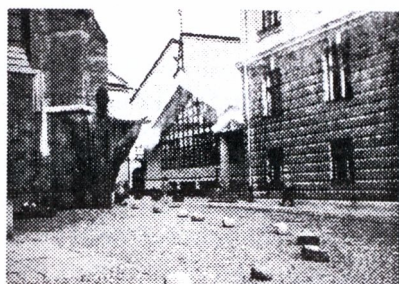
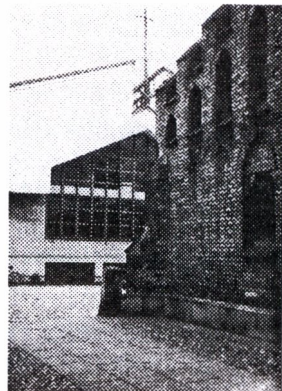

Ryc.5. Kościół pod wezwaniem Miłosierdzia Bożego, arch. arch. A.Skoczek, P.Łabowicz

W latach międzywojennych ów specyficzny, regionalistyczny rys jest powszechnie dostrzegalny i przeciwstawiany kosmopolityzmowi innych ośrodków. Dobitym wyrazem tego jest artykuł Lecha Niemojewskiego *Dwie szkoły architektury nowoczesnej*, zamieszczony w „Przeglądzie Technicznym” w 1934 r. (PT nr 36, s. 807-816).

Do tendencji tej w sposób jawny nawiązują w ostatnich latach pryncypia programowe określone przez władze krakowskiego Wydziału Architektury, propagujące zasadę regionalistycznego rozwiązania problemów architektonicznych.

Wśród kilku jednostek Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, w sposób wyraźny uwzględniających owo pryncypium, znajduje się Katedra Projektowania Architektury Regionalnej, której działalność programowo związana jest z teoretycznymi i praktycznymi aspektami idei regionalizmu architektonicznego. W swoich początkach silnie związana z kierunkiem wytyczonym przez profesora Włodzimierza Gruszczyńskiego, w miarę upływu lat osiągnęła własną tożsamość, do czego przyczyniły się teoretyczne, studialne i projektowe dokonania grona osób związanych z Katedrą. W pracach tych dążono do:

Ryc.6. Ośrodek Katechetyczno-Duszpasterski w Tarnowie, arch. arch. A. Skoczek, R. Rafacz

- rozpoznania tradycyjnych sposobów kształtowania przestrzeni w określonych obszarach,
- poddania wyników badań analizie, interpretacji i krytyce,
- zwaloryzowania istniejącej substancji i określenia stref oraz zasad ochrony,
- określenia teoretycznych zasad rozwinięcia istotnych i żywych wątków architektury tradycyjnej w twórczości współczesnej,
- aplikacji zdobytych doświadczeń w praktyce dydaktycznej.

U podłoża teorii leży głębokie przekonanie, że zasada regionalizmu w żadnym stopniu nie ogranicza innowacyjności w architekturze. Nadaje jej tylko pewien określony kierunek, zwięzając świadomie strefę inspiracji. Przyjęto, iż celem działania architekta jest takie kształtowanie przestrzeni, żeby nadając jej treść społeczność mogła uznać ową architekturę za „własne dobro”, co w praktyce oznacza kontinuum historycznego ciągu zdarzeń przestrzennych. Tradycja i innowacja nie zostały potraktowane jako przeciwstawienie, ale jako dwa aspekty działania architektonicznego – nieodzownie komplementarne. Niezwykle ważnym elementem tego myślenia o architekturze jest również i to, że zarówno „tradycja” jak i „inowacja” podlegają weryfikacji poprzez zastosowanie nadrzędnego kryterium – kryterium ekoprzyjazności. Sprawia ono, iż zarówno z tradycji, jak też z oferty współczesności dobywa się tylko elementy mało zagrażające środowisku, (w jego szerokim rozumieniu). Taki system myślowy prowadzi do nowej generacji form, nowej estetyki. W niej upatrywane są znamiona przyszłych stylów regionalnych, wolnych od gwałtownych wolt pod wpływem chwilowej mody – architektury przechowującej niezmiennie prawdy o Ziemi, z której wyrasta i Ludziach, którym ma służyć, będącej dziełem architekta obdarzonego nie tylko talentem, ale również sumieniem.

Streszczenie

W artykule tym przedstawiono ideę współczesnego regionalizmu architektonicznego, pojętego jako szczególny rodzaj interakcji pomiędzy przeciwstawnymi jakościami jakimi są tradycja i innowacja w procesie twórczym, rozpatrywanych w aspektach ochrony naturalnych i kulturowych wartości środowiska. Tak rozumiany regionalizm zespala w sobie idee wernakularyzmu, ekologizmu i architektury organicznej. Zasygnalizowano znaczną rolę jaką regionalistyczny sposób myślenia odgrywa w środowisku krakowskiego Wydziału Architektury, a także historyczne podłożę tego faktu.

Tekst ilustrowany jest pracami osób związanych z Samodzielną Katedrą Projektowania Architektury w Regionie działającej pod kierunkiem profesora Andrzeja Skoczka.

Jednakże istniejąc, w pewnym sensie, dzięki tradycji, jakże często zdajemy się jej nie dostrzegać, tak jak na ogół nie dostrzega się życiodajnego ośrodka, w którym jesteśmy niejako zanurzeni. Jest on oczywistością i dlatego właśnie tak trudno poddaje się refleksji. Jego istnienie ujawnia się na ogół w momentach krytycznych – tak, jak brak dopływu powietrza uświadamia w pełni to, czym jest.

Na przeciwległym biegunie pojęcia tradycji leży innowacja. Należałoby odróżnić innowację realną, mającą charakter pewnego odkrycia, od pozornej, będącej z reguły powierzchowną spekulacją formalną. W praktyce kulturotwórczej pojęcia tradycji i innowacji wyznaczają całość obszaru dokonań. Stanowią one parę komplementarnych kryteriów, w świetle których dokonuje się analizy zdarzeń, między innymi także w dziedzinie architektury.

Tradycja i innowacja bywają sobie przeciwstawne jako idee, co jednak nie oznacza, że czynniki te mają wiecznie jednoznaczny konotację waloryzującą. Zmieniają się przekonania co do wagi jednego lub drugiego elementu dla twórczości współczesnej. Nie zawsze w ocenie dzieła określenie „tradycyjny” oznacza „niewspółczesny” i nie zawsze „innowacyjny” oznacza „współczesny”. Są bowiem współczesności starające się zachować i włączyć w obieg kulturowy jak najwięcej elementów ukonstytuowanych w tradycji, a bywa też odwrotnie, wszystko, cokolwiek ma posmak dziedzictwa eliminowane jest z twórczości współczesnej, co na przykład w formie skrajnej miało miejsce w przypadku ideologii futurystycznej.

THE REGIONAL DIRECTED THINKING AS CHALLENGES OF NOWADAYS

S u m m a r y

This article presents an idea of the cotemporary region-directed thinking in architecture – understood as a special interaction between the opposit values as tradition and innovation in the creation process, and taking simultaneously into account protection of the nature – and culture – worth of a particular environment, i.e. their forms and symbols.

The region-directed thinking in the above sens is an aggregate of architectural ideas as vernacularism, ecology-related thinking and organics-architecture.

Tradition of such the region-thinking at the Cracovian Faculty of Architecture were signalized in this article as well.

The ideas of this outline were ilustrated using works of the staff of the self-governing chair for Architectural Design of Regions, and those of the co-operating persons. The unit being under the leadership of professor Andrzej Skoczek.

B

URBANISTYKA

Witold Cęckiewicz

PROJEKTOWANIE URBANISTYCZNE EWOLUCJA PROBLEMU A EWOLUCJA NAUCZANIA

W konsekwencji trwających ponad 5 lat działań wojennych kraj nasz, a szczególnie krajobraz wielu polskich miast, przedstawiał się tragicznie. Obok Warszawy, zniszczonej prawie doszczętnie, kilkadziesiąt miast różnej wielkości wymagało poważnej odbudowy, a kilkadziesiąt mniejszych – niezbędnych działań reparacyjnych.

Jakże ubogo na tym tle przedstawia się problematyka urbanistyczna w całokształcie studiów architektonicznych w pierwszych latach powojennych. Przeglądając indeksy z tamtych lat, z okresu 1945-1951, znajdujemy zaledwie po 2 godziny wykładów i 4 godziny ćwiczeń na 5. i 6. semestrze i podobną, obok 2 godzin wykładów na semestrze 7., ilość godzin ćwiczeń z projektowania na obu semestrach IV roku studiów. W sumie stanowiło to ok. 20% ogólnej ilości godzin poświęconych projektowaniu. Odzwierciedlało się to na III roku pełnym cyklem wykładów z historii urbanistyki od czasów antycznych do początku XX w. i 2 ćwiczeń projektowych – obok kilkunastu szkiców z historii urbanistyki oraz wykładów z zagadnień współczesnych na roku IV obok projektu o różnorodnej tematyce – najczęściej wypowiedzianej przez prowadzącego zajęcia adiunkta. Z profesorem mieliśmy nieliczne kontakty, zwykle z okazji przeglądów okresowych, rzadko na wykładach, które w dużej części prowadzili jego współpracownicy. A profesorem kierującym Katedrą był wówczas Tadeusz Tołwiński, twórca współczesnej urbanistyki polskiej, postać wybitna, lecz doświadczona ciężkimi przeżyciami wojennymi, człowiek schorowany i do tego obsługujący równocześnie 2 ówczesne największe wydziały architektury w Polsce: warszawski i krakowski. Do rzadkości należał w tym czasie dyplom z urbanistyki, robili go nieliczni, często po studiach otrzymujący asystenturę w Katedrze Urbanistyki.

W latach 50., kiedy na wydziałach wydłużono okres studiów do 5 lat, stworzono większe możliwości dla poszerzenia problematyki urbanistycznej, tym bardziej że poszerzyła się skala zainteresowań – obok projektowania urbanistycznego pojawiło się wówczas pojęcie planowania regionalnego oraz planowania

przestrzennego. Prekursorem w tym zakresie w skali krajowej był profesor Olaf Chmielewski z Politechniki Warszawskiej. W Krakowie problematyka ta wprowadzona została przez profesora Zbigniewa Wzorka, ówczesnego kierownika Pracowni Planu Regionalnego, związanej z Urzędem Wojewódzkim, a utworzonej dla przestrzennego zobrazowania działań w regionie Polski południowej – na tle zamierzeń przygotowywanego w tamtych latach planu przestrzennego zagospodarowania kraju.

Cechą charakterystyczną tamtych lat był silny wpływ socrealizmu na nauczanie projektowania architektonicznego; mnożyły się wówczas kolumny, gzymsy, attyki i portale tak w projektach kursowych, jak również w niektórych pracach dyplomowych – i znacznie mniejszy wpływ tego krótkotrwałego prądu na projekty urbanistyczne, mimo że w tym czasie powstało kilka znamienych dla tego okresu realizacji, jak założenie urbanistyczne Nowej Huty, czy urbanistyczno-architektoniczne założenie warszawskiego MDM-u. W projektach urbanistycznych z tego czasu istniały place defilad, lecz zgodnie z doktryną polityczną nie stosowano parkingów dla samochodów osobowych jako dobra burżuazyjnego.

A potem, wraz z polityczną odwilżą roku 1956 przeszliśmy wszyscy gwałtowne odreagowanie i zmianę poglądów również i w architekturze i w urbanistyce, niedokończone pozostały całe fragmenty założeń urbanistycznych z okresu socrealizmu, czego również doskonałym przykładem może być Nowa Huta. Zapanował powszechnie, trwający nieprzerwanie od lat trzydziestych w krajach Europy Zachodniej, modernizm. Na stołach kreślarskich studentów oraz na biurkach wykładowców pokazały się tomy rozważań teoretycznych oraz projekty Le Corbusiera.

I równoległe – ze względu na rosnące potrzeby społeczne w zakresie mieszkalnictwa przyspieszono realizację systemów uprzemysłowionych w budownictwie. Pojęcie prefabrykacji, które pojawiło się u nas już na przełomie lat 40. i 50., nie znalazłszy dostatecznie korzystnych warunków rozwoju w okresie architektury socrealistycznej, musiało wybuchnąć z całą siłą w okresie wprowadzenia architektury modernistycznej. Różnorodnym systemom prefabrykacji podlegały przecież w okresie już przedwojennym niektóre realizacje francuskie, a w okresie powojennym realizowano za pomocą uprzemysłowionych technologii budowania odbudowę wielu miast na terenie Niemiec, Belgii, Francji czy Anglii. Kontakty naszych architektów z architektami Europy Zachodniej (pamiętam pierwszy wyjazd w r. 1956 5-osobowej delegacji polskich architektów na 1-miesięczny pobyt we Francji, w którym brałem udział) pomogły przeszczepić nowy system myślenia na nasz teren. Potrzeba realizacji nowych zespołów mieszkaniowych wymagała innego widzenia skali zamierzeń. Coraz częściej tematem opracowań projektowych oraz tematem konkursów architektoniczno-urbanistycznych były projekty dużych, kilkunastotysięcznych zespołów mieszkaniowych. I – niestety – coraz częściej wytyczne do tych opracowań zawierały uwarun-

kowania dotyczące stosowania określonych technologii (coraz częściej wielkiej płyty), a w konsekwencji zastosowania określonych wysokości zabudowy, ograniczanej zasięgiem dwóch rodzajów dźwigów budowlanych, do 5 kondygnacji i do 11 kondygnacji. Torowiska dźwigów wyprostowywały krzywe, dostosowane do terenu linie zabudowy i eliminowały z niej wszelkie uskoki. Duże zespoły mieszkaniowe zatracaly całkowicie swój indywidualny charakter tak w swoich przestrzennych rozwiązaniach, jak również w ujednoliconym tworzywie architektonicznym.

Równolegle, w projektach kursowych czy pracach dyplomowych nie widzimy tych ograniczeń. Zmienia się tylko skala rozwiązań. W tematyce zadań IV roku powszechny staje się projekt zespołu mieszkaniowego dla 10 czy 15 tysięcy mieszkańców albo jako założenie teoretyczne, albo jako osiedle związane z planami rozbudowy określonego miasta, przy dużej swobodzie w dysponowaniu jego terenami. W pracach dyplomowych z tego okresu widzimy pełne fantazji, zawieszane w przestrzeni na potężnych pionach komunikacyjnych, struktury mieszkaniowe, pasmowe układy całych dzielnic nanizanych na kręgosłup szybkiej komunikacji lub projekty przebudowy całych obszarów śródmiejskich z pozostawieniem tylko najbardziej liczących się zespołów zabudowy.

A jednocześnie silny rozwój przemysłu w tamtych latach, programowe, polityczne uznanie go za najbardziej istotny miastotwórczy element w rozwoju aglomeracji i regionów wywołuje potrzebę nowych dla niego lokalizacji, a tym samym silniejszego zwrócenia uwagi na planowanie przestrzenne. W tematyce projektowej ostatniego roku studiów pojawiają się plany ogólne miast, w wykładach i ćwiczeniach – problemy planowania regionalnego. W praktyce okres ten, tj. przełom lat 60. i 70., zaznacza się rozwojem w wielu miastach pracowni urbanistycznych przy urzędach miejskich (załączki tych pracowni w miastach większych powstały z końcem lat 50.). W przeciągu kilku lat przygotowano w tym czasie kilkaset planów rozwoju miast, często – po raz pierwszy – na tle rozwoju regionalnego.

W dydaktyce rozwija się zagadnienia związane z planowaniem osadnictwa wiejskiego (ruralistyka) oraz problemy związane z ochroną środowiska przyrodniczego i kształtowaniem krajobrazu. W istotny sposób zmienia się proporcja udziału zagadnień urbanistycznych w stosunku tak do projektowania architektonicznego, jak i do całokształtu studiów na wydziałach architektury, stanowiąc już ok. 40% ogólnej liczby godzin przeznaczonych na projektowanie. W programie studiów pojawiają się nowe przedmioty, jak komunikacja i inżynieria miejska oraz socjologia miasta – jako odpowiedniki narastających problemów w zakresie infrastruktury technicznej oraz zagadnień społecznych. Występuje również poprzednio nie stosowane pojęcie projektowania urbanistyczno-architektonicznego, którego odpowiednikiem są już od II roku studiów projekty kursowe, obejmujące podstawową problematykę urbanistyczną (w skali 1:1000 i 1:500), powiązaną z projektem architektonicznym zabudowy w odpowiednich skalach

(od 1:100 do 1:50); podobnie na roku III, gdzie w różnym stopniu następuje zintegrowanie w jednym zadaniu podstawowej problematyki urbanistycznej z rozwiązaniami architektury zespołów mieszkaniowych, czasem również usługowych. Obok projektów nowych osiedli mieszkaniowych studenci lat wyższych opracowują plany przekształceń i uzupełnień zabudowy istniejącej. Pojawia się problematyka rewaloryzacji obszarów śródmiejskich, a w konsekwencji potrzeba silniejszego powiązania projektowania urbanistycznego z opracowaniami w postaci studiów historycznych dla konkretnego terenu.

Prace studenckie, a szczególnie prace dyplomowe są potwierdzeniem ewolucji, jaka nastąpiła w świadomości dotyczącej niedocenianych poprzednio wartości zespołów zabytkowych. Zwrócenie na nie uwagi w procesie dydaktycznym jest niewątpliwie odpowiedzią na brak w tym czasie opieki ze strony państwa nad odpowiednio zaprogramowaną ochroną dóbr kultury. Konserwacji i rewaloryzacji podlegają ciągle jeszcze przypadkowo wybrane obiekty. Wydziały architektury – w tym głównie krakowski – stają się ośrodkiem koordynującym działania w zakresie studiów i badań nad rewaloryzacją miast i zespołów zabytkowych. W konsekwencji odpowiednio przygotowane merytorycznie zespoły pracowników dydaktycznych przenoszą swoje obserwacje i wyniki prowadzonych badań do procesu dydaktycznego, wzbogacając go o nowe spojrzenie na wiele dotychczas nie dostrzeganych w strukturze każdego miasta problemów urbanistycznych i architektonicznych. Rozwinięta została znacznie problematyka architektury krajobrazu. W tym czasie nastąpiło wyrównanie lub zbliżenie w proporcjach ogólnej ilości godzin projektowania urbanistycznego i planowania przestrzennego do godzin projektowania architektonicznego.

W połowie lat 80., w wyniku nowej ustawy o szkolnictwie wyższym, uczelnie otrzymały samodzielność w zakresie kształtowania programów nauczania. Jedy- nym wprowadzonym później – zresztą nie egzekwowanym – warunkiem były tzw. minima programowe, które określały ogólny udział i proporcje przedmiotów kierunkowych w całości kształcenia studiów architektonicznych. Jednocześnie oficjalnie zmieniono przez Ministerstwo Edukacji Narodowej poprzednią nazwę kierunku „architektura” na nową, bardziej odpowiadającą istotnej treści nauczania, a mianowicie „architektura i urbanistyka”. Ta nazwa obowiązuje dzisiaj i jednocześnie zobowiązuje do równorzędnego traktowania dwóch podstawowych filarów współczesnego, możliwie szerokiego wykształcenia absolwenta wydziału architektury.

Przemiany ustrojowe, nowe stosunki gospodarczo-społeczne i polityczne, jakie zaistniały u nas od kilku lat zmuszają do nowego spojrzenia na dzisiejszą edukację urbanistyczną. Przy ograniczonych możliwościach zwiększenia liczby godzin niezbędna stała się przebudowa merytorycznej treści wykładów i tematyki oraz zakresu prac projektowych. W praktyce zawodowej, w gospodarce przestrzennej każdego miasta zaszła konieczność daleko idącej aktualizacji poprzednich planów, w małym stopniu uwzględniających istniejące realia ekonomiczne,

a prawie w żadnym tak istotne prawa własności indywidualnej. Resorty odpowiedzialne za gospodarkę przestrzenną kraju mnożą przepisy lub przygotowują ustawy, które – często sprzeczne z sobą – uniemożliwiają prawidłowe rozwiązanie narastających problemów, drastycznie występujących ze szczególną siłą na obszarach większych miast i ich aglomeracji.

Prawnemu, legistycznemu chaosowi nie może towarzyszyć chaos pojęć przekazywanych studentom. Ich wykształcenie musi się wzniesć ponad obecne – miejmy nadzieję, że niedługo już uregulowane – przepisy i dotyczyć tych spraw, które coraz głębiej w ich świadomości muszą być wpajane i których rola z końcem tego stulecia nabrała szczególnego znaczenia. Do takich niewątpliwie należą dzisiaj problemy dziedzictwa kulturowego oraz przeciwdziałania dalszej degradacji środowiska przyrodniczego i jednocześnie dążenie do przywrócenia lub tworzenia nowego ładu przestrzennego, w którym wartości istniejące zintegrowane zostaną ze współczesnymi osiągnięciami cywilizacyjnymi, czynnikiem zawsze w projektowaniu przestrzeni nadrzędnym, tj. umiejętną, świadomą kompozycją tejże przestrzeni. Tymczasem, mimo że liczba przedmiotów dotyczących nauczania urbanistyki znacznie dziś wzrosła (z dawnych 2-3 liczy dzisiaj ponad 10) z ostatniego programu nauczania zniknął ten właśnie przedmiot: podstawy kompozycji urbanistycznej.

Narastającym problemom urbanistycznym, których ewolucję w niniejszym tekście tylko w ogólnym zarysie można było przedstawić, nie może już obecnie sprostać podstawowy zakres studiów. Coraz bardziej widoczna staje się potrzeba wprowadzenia specjalizacji na wyższych latach studiów lub ich przedłużenia o specjalistyczne, podyplomowe studia z zakresu urbanistyki i planowania przestrzennego. Takie studia wypełniłyby lukę w przygotowaniu zawodowym tej kadry specjalistów, którą niektóre uczelnie chcą wypełnić poprzez tworzenie pełnookresowych studiów z zakresu planowania przestrzennego.

S t r e s z c z e n i e

Przyspieszonym procesom urbanizacyjnym, jakie zachodziły już od początku XX w., a ze szczególną siłą wystąpiły u nas po II wojnie światowej, nie towarzyszyła w początkowym okresie problematyka nauczania urbanistyki na uczelniach architektonicznych. Wynikało to z jednej strony z tradycyjnego pojmowania architektury jako samoistnego obiektu – dzieła sztuki, z drugiej zaś z braku odpowiednich specjalistów. Konieczność szybkiego nadrobienia zaległości w tym zakresie wymogła wprowadzenie do programów nauczania coraz szerszej problematyki, związanej z planowaniem przestrzennym oraz projektowaniem urbanistycznym. Ewolucja, jaką przeszedł nasz Wydział w tym zakresie jest nie tylko potwierdzeniem odrobienia zaległości w stosunku do zjawisk,

z jakimi architekci i urbanisci się w swoim zawodzie spotykają, ale również w pracach teoretycznych – naukowych i dydaktycznych – próbą wskazania właściwego kierunku na przyszłość. Jest również potwierdzeniem słuszności przyjęcia nazwy kierunku, jaki został określony dla współczesnych studiów architektonicznych w Polsce, a mianowicie „architektura i urbanistyka”.

URBAN DESIGN – EVOLUTION OF THE PROBLEM AND EVOLUTION OF TEACHING

S u m m a r y

An intensive urban growth, which appeared already in the beginning of the 20th century, in Poland occurred especially after the 2nd World War. But its first period was not followed in the field of teaching of architecture by innovative problem solving in town-planning approaches. Such situation was caused on one hand by a traditional view of architecture as an independent object of art, and on the other hand – by a lack of specialists in modern town-planning.

The professional necessity to fill quickly this gap helped to introduce into the architectural teaching a wider scope of physical planning and urban design. The evolution of this process in the Department of Architecture at Cracow University of Technology shows a gradual progress made in approaching new professional problems, which architects and town-planners have been facing and who in their theoretical and didactic effort attempted to define more appropriate direction to be considered in the future. The current tendency to consider „architecture and urban design” as one discipline is a positive outcome of gradual changes in the attitude towards both fields, which occurred in the architectural schools in Poland.

Witold Cęckiewicz, Agnieszka Pęckowska

INSTYTUT PROJEKTOWANIA URBANISTYCZNEGO HISTORIA PRZEMIAN W STRUKTURZE¹

Rodowód dzisiejszego Instytutu Projektowania Urbanistycznego jest odległy². Za początkowy jego załóżek należałoby uznać prowadzony przez doc. Witolda Cęckiewicza Zakład Projektowania Zespołów Mieszkaniowych, powołany w latach 60. w ramach Katedry Projektowania Budynków Mieszkalnych, przekształcony później, w 1967 r., w Katedrę Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych. Katedra ta powstała w wyniku połączenia wymienionego Zakładu z Zakładem Planowania Krajobrazu i Terenów Zielonych, prowadzonym przez doc. Zygmunta Nováka, po śmierci prof. dra Gerarda Ciołka. Do 1970 r. Katedra funkcjonowała z dwoma Zakładami: Projektowania Zespołów Osiedlowych oraz Planowania Krajobrazu i Terenów Zielonych (od 1969 r. przejętym przez doc. dra Janusza Bogdanowskiego).

Po gruntownej reformie jaką przeszło szkolnictwo wyższe w 1970 r., kiedy na tle starć różnych poglądów, dotyczących optymalnych struktur organizacyjnych wyższych uczelni, zlikwidowano istniejące poprzednio katedry i powołano instytuty – powstał Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego. Zasadniczym celem tworzenia instytutów było prowadzenie obok zajęć dydaktycznych również planowych badań naukowych. Instytut ten utworzony został z połączenia czterech jednostek: Katedry Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych (prof. W. Cęckiewicz), Katedry Planowania Przestrzennego (prof. Z. Wzorek), Katedry Projektowania Architektury Regionalnej (prof. W. Gruszczyński) oraz Katedry Budownictwa i Osadnictwa Wiejskiego (doc. M. Chowaniec). W ramy Instytutu włączone też zostały: powołany przy Katedrze Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych w 1969 r. Zespół Badań i Studiów nad Szkolnictwem Wyższym oraz Podyplomowe Studium z zakresu urbanistyki i planowania przestrzennego, prowadzone wcześniej przez prof. Z. Wzorka. Dyrektorem Instytutu został prof. W. Cęckiewicz, kierujący poprzednio największą z włączonych jednostek.

Przez pierwszy okres – lata 1970-1973 – Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego funkcjonował, zgodnie z ówczesnymi tendencjami, jako jednostka bezzakładowa. Mimo tego, kierownictwo Instytutu respektowało poprzednią samodzielność poszczególnych jednostek, zapewniając ich pełną autonomię w ramach zajęć dydaktycznych oraz ograniczając się do ogólnej koordynacji w zakresie badań naukowych.

Od 1973 r. bezzakładowa poprzednio struktura Instytutu zastąpiona została strukturą możliwą wówczas do wprowadzenia i złożoną z 3 Zakładów: Projektowania Urbanistycznego (prof. W. Cęckiewicz), utworzonego z wcześniejszego Zespołu Kształtowania Struktur Osadniczych i Osiedli Mieszkaniowych; Planowania Przestrzennego (prof. Z. Wzorek), powstałego z Zespołu Planowania Przestrzennego; Budownictwa i Osadnictwa Wiejskiego (doc. M. Chowaniec). Ten ostatni Zakład powstał w wyniku połączenia istniejącego wcześniej Zespołu Budownictwa i Osadnictwa Wiejskiego z Zespołem Architektury Krajobrazu, gdyż żaden z tych Zespołów nie posiadał dostatecznej liczby pracowników dydaktycznych, niezbędnej dla powołania nowej, odrębnej jednostki. W ramach Zakładu Projektowania Urbanistycznego strukturę tę uzupełniały Zespoły: Kształtowania Ośrodków Rekreacyjnych (doc. dr S. Żychoń) oraz wcześniej wymieniony – Badań i Studiów nad Szkolnictwem Wyższym.

W 1977 r., w ramach ogólnopństwowej akcji położenia silniejszego nacisku na rozwój rolnictwa, uczelniana organizacja partyjna wystąpiła z wnioskiem o powołanie odpowiedniego instytutu. Ponieważ żaden z Zakładów nie spełniał wymaganych warunków, postanowiono połączyć Zakład BiOW IUPP z Zakładem Budownictwa Ogólnego Instytutu Projektowania Architektonicznego, tworząc tym sztucznym, niekonsekwentnym połączeniem nową jednostkę na szczeblu instytutu, która spełniając wówczas żądania organizacji politycznej funkcjonuje siłą bezwładu do dzisiaj. Odejście 11 pracowników nie osłabiło w istotny sposób Instytutu, liczącego wtedy łącznie ponad 90 pracowników naukowo-dydaktycznych, technicznych i administracyjnych. Pozostali, zgrupowani w 3 Zakładach (wzmocniony w tym czasie Zespół Architektury Krajobrazu przekształcony został w Zakład), obok kontynuacji poprzednio im przypisywanych zadań podejmowali tematy prac doktorskich, a doświadczeni już adiunkci – tematy prac habilitacyjnych, często oparte na pracach studialnych i naukowych, prowadzonych w kilku zespołach.

W Zakładzie Projektowania Urbanistycznego początkowo punktem wyjścia dla kilku prac doktorskich z zakresu przestrzennego i funkcjonalnego kształtowania zespołów i obiektów szkolnictwa wyższego było wcześniejsze zaangażowanie w powyższą tematykę z okazji prac przy projekcie nowego kompleksu Politechniki Krakowskiej w Krakowie-Czyżynach, a później innych z tego zakresu opracowań projektowych. W kolejnej fazie nowa seria doktoratów powstała przy zaangażowaniu się kilku osób w prace naukowe z dziedziny

kształtowania zespołów mieszkaniowych. Zakład prowadził bowiem wówczas prace studialno-badawcze o charakterze wdrożeniowym nad projektem wzorcowego zespołu osiedlowego im. Chełmońskiego w Krakowie.

Podobnie było w innych Zakładach IUPP, w których tworzyły się wokół podejmowanych – zgodnie z profilem Zakładu – tematów kilkusobowe zespoły pracowników naukowo-dydaktycznych i technicznych. Zespoły te stały się później, po usamodzielnieniu się kilku pracowników w związku z zatwierdzeniem ich habilitacji, załączkiem podstawowej wewnętrznej struktury tych zakładów.

W 1992 r. nastąpiło przekształcenie i rozdzielenie całego Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego na 3 samodzielne instytuty, tj. utworzenie z Zakładu Projektowania Urbanistycznego Instytutu Projektowania Urbanistycznego (dyrektor – prof. W. Cęckiewicz), z Zakładu Planowania Przestrzennego – Instytutu Projektowania Miast i Regionów (dyrektor – prof. S. Juchnowicz) oraz z Zakładu Architektury Krajobrazu – Instytutu o tejże nazwie (dyrektor – prof. J. Bogdanowski). W każdej z tych jednostek przekształcono poprzednio tworzone zespoły w zakłady o różnej wielkości, od kilku do kilkunastu pracowników.

Struktura Instytutu Projektowania Urbanistycznego bezpośrednio po powołaniu, tj. w 1992 r. kształtowała się następująco: Katedra Kompozycji Urbanistycznej, grupująca 18 pracowników dydaktyczno-naukowych oraz technicznych, kierowana przez prof. W. Cęckiewicza; Zakład Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, kierowany przez dra hab. W. Serugę, prof. PK – liczący 5 osób; Zakład Rewaloryzacji i Rozwoju Zespołów Urbanistycznych, kierowany przez dra hab. A. Wyżykowskiego, prof. PK – z 5 pracownikami naukowo-dydaktycznymi oraz technicznymi.

W 1994 r., w związku z przejściem dyrektora Instytutu prof. W. Cęckiewicza na emeryturę, nowym dyrektorem został dr hab. W. Seruga, prof. PK. W strukturze Instytutu nie nastąpiły zasadnicze zmiany, poprzedni kierownik Katedry Kompozycji Urbanistycznej został opiekunem naukowym tej jednostki, a kierowanie nią powierzono drowi Jackowi Gyurkovichowi. Przegrupowaniu uległa część pracowników dydaktyczno-naukowych oraz technicznych: Zakład Kompozycji Urbanistycznej oraz Zakład Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego liczą obecnie po 9 pracowników naukowo-dydaktycznych, a Zakład Rewaloryzacji i Rozwoju Zespołów Urbanistycznych – 6 pracowników naukowo-dydaktycznych.

W wyniku rozszerzenia kontaktów z zagranicznymi uczelniami (Madryt, Turyn) w ramach programu Tempus, prowadzonymi od r. 1991, znaczenia nabrało zastosowanie techniki komputerowej w projektowaniu urbanistycznym. Sprowadzona w ramach realizacji współpracy z zagranicą aparatura oraz staże odbyte na wspomnianych uczelniach przez 2 pracowników naukowych IPU stały się podstawą do utworzenia przy Instytucie komputerowej Pracowni Analizy Urbanistycznej, której kierowanie powierzono drowi Krzysztofowi Bojanowskiemu.

Kadra obecnego Instytutu³ „rekrutuje się” w dużym stopniu z pierwotnego Zakładu Projektowania Urbanistycznego (od 1973), a sięgając wstecz (od 1967) – z Katedry Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych (S. Deńko, W. Seruga, A. Wyżykowski) oraz (od 1970, po utworzeniu IUPP) z Katedry Projektowania Architektury Regionalnej (B. Setkowicz, J. Trojanowski). Kilka osób z najstarszego pokolenia pracowników już nie żyje (Bernard Drynda-Starachowicz, Emilian Zoga, Zygmunt Mieszkowski, Stefan Żychoń), część wyjechała za granicę, pracując tam w zawodzie architekta, piastując stanowiska na uczelniach (Krzysztof Bieda – Australia, Barbara i Jacek Vogel – Kanada, Andrzej Ogorzałek i Jacek Pencakowski – Wielka Brytania). Część osób przeniosła się do innych jednostek lub instytucji, a zasadniczy „trzon” był wzbogacony o nowych, głównie młodych pracowników, tworząc w chwili obecnej – 30-osobowy zespół, skupiony w 4 wymienionych wyżej jednostkach.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu (i dawnego Zakładu) Projektowania Urbanistycznego mają liczne osiągnięcia dydaktyczne (wyróżnione dyplomy, nagrody rektorskie i ministerialne), naukowo-badawcze (udział w ogólnopolskich programach badawczych⁴, publikacje i referaty, uczestnictwo w krajowych lub międzynarodowych konferencjach, wyjazdy i staże zagraniczne⁵) oraz zawodowe (nagradzane konkursy, projekty i realizacje). Pełnili lub pełnią odpowiedzialne funkcje tak na szczeblu Wydziału (prodziekani, pełnomocnicy dziekana, członkowie różnych komisji), jak i równocześnie na szerszym forum – w Urzędzie Miasta Krakowa, Stowarzyszeniu Architektów Polskich, Polskiej Akademii Nauk, Polskiej Akademii Umiejętności etc., wychodząc ze swym doświadczeniem i wiedzą na zewnątrz, wzmacniając działania kręgów profesjonalnych dla dobra Krakowa, kraju, społeczeństwa.

Z perspektywy wieloletnich doświadczeń oraz obserwacji przemian, jakie następowały w strukturze jeszcze Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, a następnie Instytutu Projektowania Urbanistycznego, za bezsporne należy uznać dążenia do uzyskania dużej lub pełnej samodzielności tych jednostek, zespołów, czy zakładów, w których zarysowuje się jakakolwiek możliwość samodzielnego działania, nawet jeśli może to okresowo odbić się na organizacji ich sprawnego funkcjonowania. Ta powszechnie występująca cecha powinna być uwzględniana i trudno z nią walczyć. Przesuwa to jednakże ciężar odpowiedzialności na wyższy szczebel – kierowania stale rosnącą liczbą jednostek o zwiększonym stopniu autonomii.

Obecna struktura całego krakowskiego Wydziału będzie musiała prawdopodobnie ulec w przeciągu 4-5 lat gruntownym przemianom. Przedstawia ona bowiem nagromadzenie wszystkich możliwych form, jakie się – zgodnie zresztą ze statutem Uczelni – wytworzyły, o bardzo zróżnicowanej wielkości, różnych kompetencjach i nieczytelnych formach powiązań. Specyficzny charakter studiów na wydziale architektury wymagać będzie stopniowego odejścia od form narzuczo-

nych wszystkim uczelniom oraz wszystkim kierunkom w postaci instytutów i oparcia procesu dydaktycznego – jako ponownie najważniejszego – na katedrach i pracowniach. Choć nie należy wykluczać istnienia w strukturze Wydziału również instytutów, to powinny mieć one charakter jednoznacznie naukowych jednostek.

Problem właściwej struktury Wydziału Architektury powinien stać się przedmiotem rzeczowej dyskusji ogółu pracowników dydaktycznych, zainteresowanych najlepszymi formami organizacji ich pracy w zakresie nauczania, jak też możliwościami łączenia jej z pracą naukową i zawodową. Jak dotąd, w podobnych dyskusjach krytyczne głosy dotyczące struktury obecnej, instytutowej, wygłaszane były najczęściej przez tych, którzy po osiągnięciu stanowiska dyrektora natychmiast krańcowo zmieniali swój pogląd. Historia Wydziału pisana z perspektywy czasu nie będzie jednak przeglądem zajmowanych stanowisk, lecz określeniem indywidualnego wkładu w jego rozwój, który nie tworzy się w gabinetach dyrektorskich, lecz na salach wykładowych, na salach ćwiczeń oraz w potrzebnych Wydziałowi pracowniach o twórczej atmosferze – kuźniach talentów i przyszłych profesorów.

Przypisy

- ¹ Instytut Projektowania Urbanistycznego jest „pochodną” Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego (1970-1992), a dyrektorem obydwu był nieprzerwanie od początku istnienia IUPP (1970) oraz od powstania IPU (1992) do 1994 r. prof. W. Cęckiewicz. Historia tej ewolucji jest bardzo interesująca, gdyż można przypuszczać, że żadna inna jednostka dydaktyczno-naukowa na Wydziale Architektury nie przeszła w ostatnich 25 latach takich zmian strukturalnych, jak IUPP, owocując powołaniem do życia tylu nowych, samodzielnych jednostek.
- ² Uzupełnieniem tej skrótovej historii przemian naszego Instytutu (IUPP-IPU) były zarówno inne materiały i informacje publikowane w roku jubileuszowym w okazjonalnych wydawnictwach Wydziału oraz Uczelni, jak i szersze opracowanie dotyczące różnych wątków dziejów oraz przemian tej jednostki (własne odrębne wydawnictwo o pełnym zakresie problematyki organizacyjnej, personalnej, dydaktycznej, badawczej, dotyczącej współpracy naukowej, kontaktów zagranicznych etc.).
- ³ Pełny skład pracowników naukowych obecnego IPU (1995 r.) przedstawia się następująco:

- Dyrektor – dr hab. Waław Seruga, prof. PK; zastępcy dyrektora: ds. dydaktycznych – dr Barbara Rzegocińska-Tyżuk, ds. naukowych – dr Grażyna Schneider-Skalska,
 - ZKU: opiekun naukowy – prof. zw. Witold Cęćkiewicz, p.o. kierownika – dr Jacek Gyurkovich; dr dr: Anna Franta, Hanna Grabowska-Pałecka, Danuta Kupiec-Hyła, Andrzej Lorek, Agnieszka Pęcowska, Barbara Rzegocińska-Tyżuk; mgr mgr: Anna Agata Kantarek, Beata Malinowska-Petelenz, Jarosław Szwałko, Wojciech Wichor,
 - ZKŚM: kierownik – dr hab. Waław Seruga, prof. PK; dr dr: Anna Palej, Grażyna Schneider-Skalska; mgr mgr: Grażyna Hanuszek-Partyla, Jarosław Huebner, Zbigniew Kęsek, Piotr Lewicki, Wojciech Miecznikowski, Krystyna Paprzyca, Piotr Uherek,
 - ZRiRZU: kierownik – dr hab. Andrzej Wyżykowski, prof. PK; dr dr: Małgorzata Mizia, Barbara Setkowicz, Janusz Trojanowski, Stanisława Wehle-Strzelecka; mgr mgr: Stanisław Deńko, Krzysztof Kwiatkowski,
 - PAU: kierownik – dr Krzysztof Bojanowski.
- ⁴ Mowa tu m.in. o takich pracach badawczych (także w aspekcie koordynacji), jak ogólnokrajowe programy: PR-5 – Kompleksowy rozwój budownictwa mieszkaniowego, PR-7 – Wisła, MRI/6 – Rewaloryzacja zespołów zabytkowych na tle rozwoju miast, RPBP I.11 – Naukowe podstawy rewaloryzacji budynków i zespołów na tle rozwoju miast i inne.
- ⁵ Np. wymiana z uczelniami architektonicznymi w USA (Ames, Knoxville) i Niemczech (Stuttgart), udział w warsztatach EASA, wspomniany program Tempus; pobyty studialne lub stypendia naukowe w Paryżu, Londynie, Wiedniu, Meksyku; seminaria naukowe w Salzburgu, Lwowie, Berlinie etc.

Streszczenie

Struktura organizacyjna jednostek uczelnianych jest pochodną wielu uwarunkowań, zależy od odpowiednich zapisów w statucie uczelni, od potrzeby tworzenia nowych jednostek dla rosnącej w znaczenie problematyki lub dla zapewnienia dużego stopnia autonomii dla pracowników osiagających pełny stopień samodzielności. Może pomagać w organizacji procesu dydaktycznego lub pracy naukowej, może ją również utrudniać przez nadmierną wielostopniowość. Elastyczność struktury, tj. jej podatność na potrzebne do wprowadzenia zmiany powinna występować jako jej główna pozytywna cecha.

Opis ewolucji, jaką przeszedł w okresie dwudziestu kilku lat Instytut Projektowania Urbanistycznego zasługuje na przedśledzenie, a zawarte w ostatniej części

artykułu sugestie warte są refleksji i dyskusji nad optymalną dla naszego Wydziału formą organizacji pracy dydaktycznej oraz naukowej.

INSTITUTE OF URBAN DESIGN – CHANGES OF THE STRUCTURE

S u m m a r y

Organizational nature of university units is a result of many factors. It depends on character of the university charter, on the need of new units to grow in significance and to specialize. One of its principal goals is also to assure high level of professors' autonomy.

Different types of department units can either help in organization of teaching and research processes or disturb them in case of a too complex school structure. Overall flexibility of this structure and its openness to necessary changes should be its main sustaining feature.

Evolution of the present Institute of Urban Design during its 25 years long history deserves a serious analytic effort, which should lead to discussions and reflections on the subject of appropriate didactic and scientific activities in our Department.

Stanisław Juchnowicz¹

**OBSZARY ŚRÓDMIEJSKIE I CENTRA MIAST POLSKICH.
Z DOŚWIADCZEŃ TWORZENIA I ROZWIJANIA
SZKOŁY PROJEKTOWANIA
NA WYDZIALE ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ W LATACH 1960-1993**

WSTĘP

Zainteresowanie tematyką kształtowania obszarów śródmiejskich na Wydziale Architektury PK datuje się od początku lat sześćdziesiątych. Po okresie socrealizmu zaistniała potrzeba daleko idących zmian w sposobie myślenia, która uwidoczniła się również w przebudowie obszarów śródmiejskich w celu stworzenia funkcjonalnych centrów miast, dostosowanych do wymagań współczesności.

Osiągnięcia urbanistyki polskiej dotyczyły głównie takich dziedzin, jak: rozwój metod planowania miast, kształtowanie dzielnic mieszkaniowych i przemysłowych, rekonstrukcja zespołów zabytkowych. Osiągnięcia te stosunkowo najmniej zaznaczyły się w prawidłowej przebudowie śródmieść. Związane to było z koncentracją wysiłków państwa nad budową i rozwijaniem sfery produkcji przy całkowitym zaniedbaniu i wynikającym stąd niedorozwoju sfery usług. Z wymienionych powodów nie podejmowano szerszych badań nad ukształtowaniem obszarów śródmiejskich miast polskich, jak również kompleksowych projektów ich przebudowy i rozwoju.

Jednocześnie w obszarach śródmiejskich lokalizowana była zabudowa mieszkaniowa, przekształcano układy komunikacyjne, zmierzając głównie do usprawnienia ruchu samochodowego, często o charakterze tranzytowym. Działania te niejednokrotnie zaprzepaszczały szansę i możliwości przyszłego prawidłowego przekształcania śródmieść.

Ważnym czynnikiem w podejmowaniu wysiłków w celu wprowadzenia tematyki śródmiejskiej do procesu nauczania na Wydziale Architektury PK była coraz bardziej rozwijana świadomość, że w krajach gospodarczo rozwiniętych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych naszego wieku miasta, a w szczególności obszary śródmiejskie, dotknięte zostały głębokim kryzysem. Wskutek szybkiego rozwoju gospodarczego i postępu techniki, rozwoju ruchu samochodowego, nastąpiło gwałtowne przeobrażenie struktury tradycyjnego miasta. W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w związku z nadmierną liczbą samochodów i niewydolnością sieci komunikacyjnej miast, funkcje śródmiejskie i ludność zaczęły przemieszczać się do obszarów podmiejskich, łatwiej dostępnych i w związku z tym postępowało zanikanie i szybka degradacja śródmieść².

Zaczęto dostrzegać niebezpieczeństwo zaistnienia podobnych procesów w obszarach centralnych miast polskich. Dotyczyło to szczególnie, zaobserwowanego w krajach rozwiniętych, niszczącego działania stale rosnącej liczby samochodów w stosunku do nagromadzonych wartości kulturowych w obszarach centralnych. Oznaki tych procesów zaczęły się pojawiać w miastach polskich już w latach sześćdziesiątych i nasilają się po dzień dzisiejszy.

Przekazywanie i szerzenie informacji w uczelniach akademickich i w środowisku architektonicznym kraju o sytuacji wielkich miast w krajach rozwiniętych i przekazywanie wyników prowadzonych obserwacji i studiów spadało na tych nielicznych, którzy zdołali przełamać barierę izolacji, jaka panowała w kraju i znaleźli się w ośrodkach naukowych przede wszystkim Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Autor był tym, który w roku 1959 mógł rozpocząć studia badawcze i pracę dydaktyczną w Instytucie Studiów Urbanistycznych jednego z czołowych uniwersytetów amerykańskich – Uniwersytetu Pensylwańskiego w Filadelfii. Bez tej naukowej przygody trudno byłoby sobie wyobrazić możliwość późniejszego działania na rzecz wprowadzenia i rozwijania tematyki związanej z projektowaniem miast i obszarów śródmiejskich w kraju.

TWORZENIE ZAPLECZA NAUKOWEGO I DYDAKTYCZNEGO

Prowadząc badania i studia nad zagadnieniami śródmiejskimi na tle ogólnych procesów urbanizacji w Stanach Zjednoczonych AP i podejmując próby porównania warunków rozwoju tamtejszych śródmieść i centrów z warunkami ich rozwoju w Polsce, autor natrafił na wiele podstawowych trudności. Zasadniczym problemem był brak odpowiednich metod delimitacyjnych, przydatnych w warunkach polskich, które pozwoliłyby na możliwie precyzyjne określenie zasięgu obszarów centrów miejskich³.

Ryc.1. Kraków, Rzeszów, Lublin, Katowice, Poznań. Wyznaczony zasięg obszaru centrum. Bloki zakreskowane podwójnie spełniają założone wymagania odpowiednio do wielkości współczynników $a \geq 0,50\%$ i $b \geq 25\%$, wg S.Juchnowicza. Rok 1962-1965

Fig.1. Kraków, Rzeszów, Lublin, Katowice, Poznań. Delimited range of the city centre. The blocks chequered accomplish the proposed requirements of the coefficient value concerned $a \geq 0,50$ and $b \geq 25$ per cent, after S.Juchnowicza. Years 1962-1965

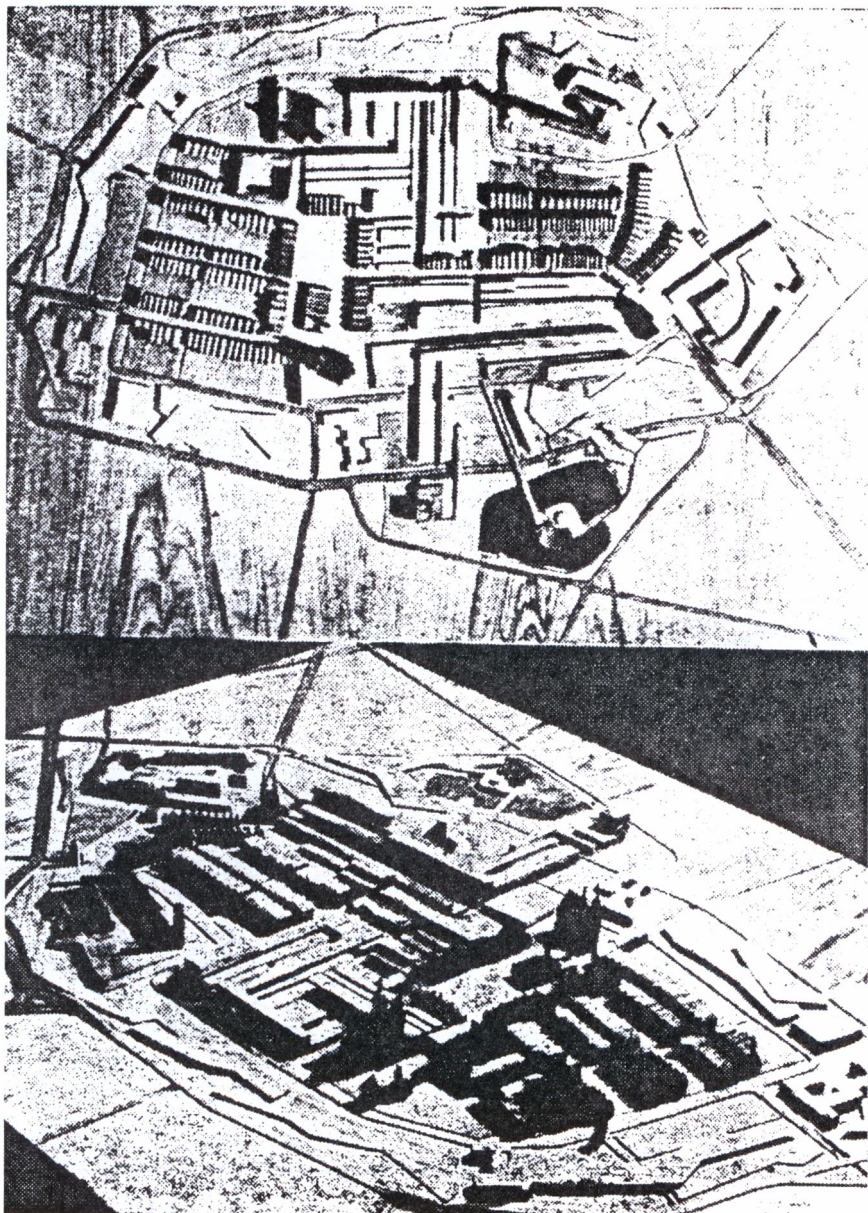
W latach 1960-1965 podjęte zostały studia obszarów śródmiejskich 15 ważniejszych miast polskich, w znaczniejszej części przy udziale studentów i dyplomantów odbywających praktyki wakacyjne. Opracowana metoda delimitacyjna, pozwalająca na określenie zasięgu i obszaru centrum oraz rozmieszczenia podstawowych elementów funkcjonalnych w różnych okresach rozwoju miast, szczególnie w okresach, w których sporządzane były plany rozwojowe, stała się przydatna dla praktyki urbanistycznej (ryc.1). Metoda ta pozwoliła na dalszy rozwój prac teoretycznych w zakresie badań nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną i projektowaniem rozwoju centrów miejskich⁴.

Badania powyższe znalazły szerokie zastosowanie w inicjowanych i realizowanych przez autora wielu krajowych konkursach urbanistycznych na przebudowę i rozwój centrów miast polskich. Konkursy te stały się ważnym czynnikiem rozwoju i postępu teorii i praktyki urbanistycznej. Angażowanie studentów Wydziału Architektury do pomocy i współpracy przy wykonywaniu prac konkursowych stało się istotnym czynnikiem podnoszącym poziom nauczania w tej dziedzinie. Dziś, po latach, wielu dawnych studentów, będących obecnie pracownikami naukowymi Wydziału Architektury PK odnosi sukcesy w konkursach na przebudowę i rozwój centrów miejskich.

Wykłady i ćwiczenia w zakresie projektowania centrów miejskich na Wydziale Architektury autor rozpoczął w roku 1962. W roku 1966 w ramach Katedry Urbanistyki powstał Zakład Projektowania Miast i Osiedli, którego działalność rozwija mocno już ugruntowaną problematykę kształtowania centrów miejskich i obszarów śródmiejskich na tle rozwoju miast. Niezależnie od późniejszych zmian organizacyjnych od około 35 lat istnieje i stale rozwija się zainteresowanie tematyką śródmiejską, stanowiącą ustabilizowany i znaczący kierunek studiów, badań i dydaktyki na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej.

Prace kursowe i dyplomowe i ich tematyka były podstawowym czynnikiem nauczania. Dotyczyły one kształtowania i przebudowy obszarów centralnych miast przemysłowych, miast posiadających ośrodki zabytkowe (ryc.2) oraz szczególnie ważnych problemów takich, jak np. ukształtowanie współczesnego centrum Warszawy. Przedstawiona 30 lat temu koncepcja była pierwszą propozycją stworzenia funkcjonalnego centrum stolicy, opartego na systemie komunikacji masowej. W owym czasie potraktowana została jako demonstracja o charakterze politycznym (ryc. 3, 4).

Problem ukształtowania współczesnego centrum Warszawy jest nadal aktualny, szczególnie w nowych warunkach związanych z wprowadzeniem gospodarki wolnorynkowej. W roku 1992 temat ten, jako ciągle nurtujący środowisko architektoniczne, został podjęty w pracowni autora przez grupę studentów IV roku jako projekt kursowy, realizowany bezpośrednio po rozstrzygnięciu dużego międzynarodowego konkursu na ten temat. Doświadczenie wykazuje, że stworzenie możliwości konfrontacji sił studentów z pracami profesjonalnych twórców z wielu krajów daje dobre wyniki dydaktyczne.

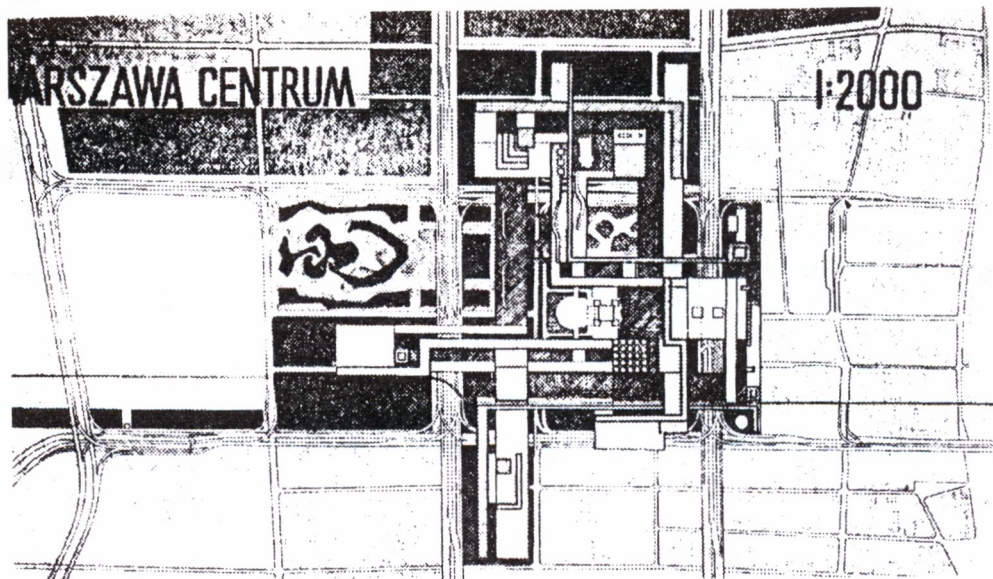

Rys.2. Legnica. Projekt studyjny centrum miasta dla ok. 120 tys. mieszkańców (model), rok 1966.

Założone cele projektu:

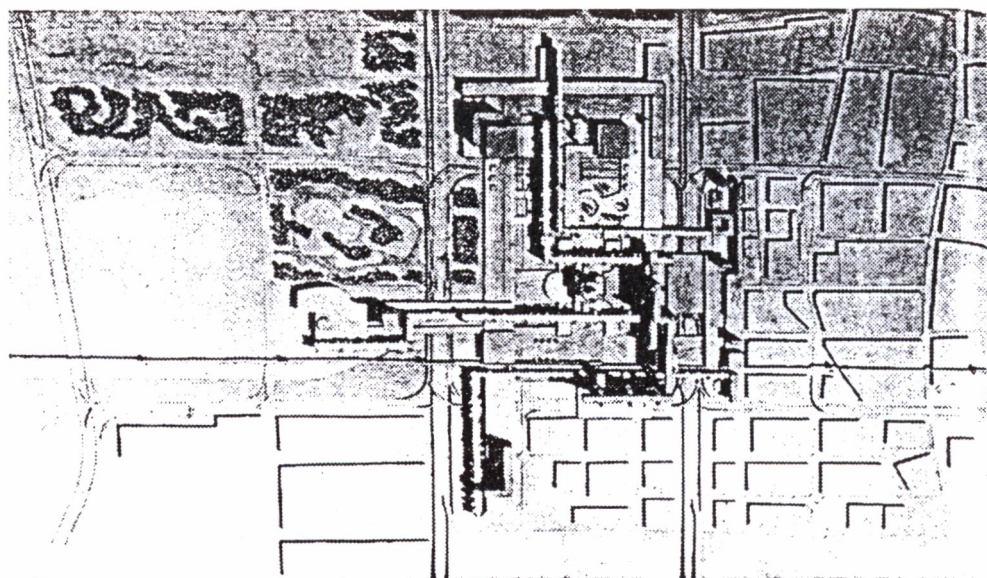
- ukształtowanie w obszarze średniowiecznego układu współczesnego centrum miasta;
- zachowanie sylwety i dawnego układu urbanistycznego;
- maksymalna rekonstrukcja zespołów i elementów architektoniczno-urbanistycznych z adaptacją ich do potrzeb centrum usługowego. Projekt dyplomowy wykonany w Pracowni autora. Dypl. B. Urbaniak-Książek, rok 1966

fig.2. Legnica. Town centre study design for the city of approx. 120 000 inhabitants. Diploma work by B. Urbaniak-Książek under author's guidance

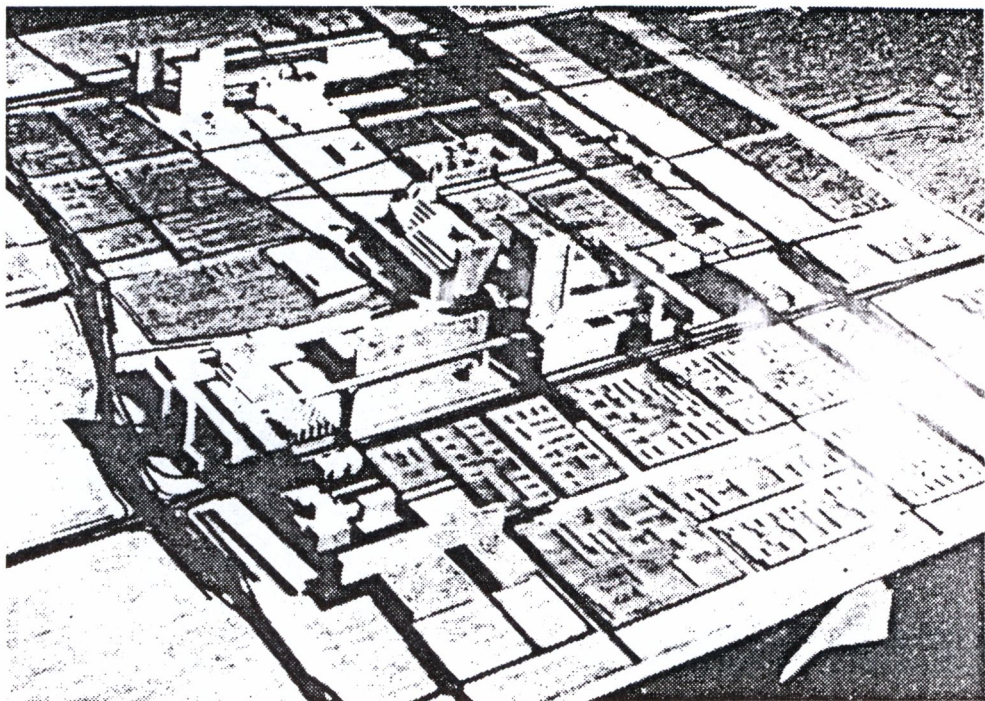
Ryc.3. Warszawa. Projekt studyjny centrum. Praca dyplomowa wykonana w pracowni autora. Dypł. H. Kamiński, rok 1965

Fig.3. Warszawa. Study design of the town centre, diploma work by H. Kamiński under authors guidance, years 1965

Ryc.4. Warszawa. Projekt studyjny centrum. Model, widok z góry

Fig.4. Warszawa. Study design of the town centre. Aerial view

Ryc.5. Łódź. Projekt konkursowy centrum miasta. Fotografia modelu centrum. Wizja przestrzenna oparta jest na przyjętych wysokich wskaźnikach intensywności powierzchni usługowej (ok. 3,00) i wprowadzeniu do koncepcji przestrzennej obiektów wieloużytkowych. Układ centrum rozwinięty jest wzdłuż podziemnego układu kolei. Dominantę sylwetową centrum stanowią zespoły budynków biurowych w rejonie dworca śródmiejskiego. Autorzy projektu: W. Cęckiewicz, Z. Gądek, S. Juchnowicz, A. Skoczek, rok 1964

Fig.5. Łódź. Town centre competition design. Photograph of the model. Designers: W. Cęckiewicz, Z. Gądek, S. Juchnowicz, A. Skoczek, 1964

W ostatnich latach, w związku z pogarszającą się sytuacją ekologiczną w większości dużych miast Polski, eksponowane były problemy związane z poprawą stanu środowiska w miastach i obszarach śródmiejskich. Podejmowano problemy urbanistyczno-ekologicznej rekonstrukcji dzielnic śródmiejskich w dużych miastach. Przykładem może być praca dyplomowa nt. rekonstrukcji Ludwinowa w Krakowie. Badania i projekty na powyższy temat, wykonane w pracowni autora, zyskały rozgłos międzynarodowy, przedstawiane były i publikowane na międzynarodowych konferencjach w Berlinie Zachodnim, Frankfurtie i Charleroi w Belgii.

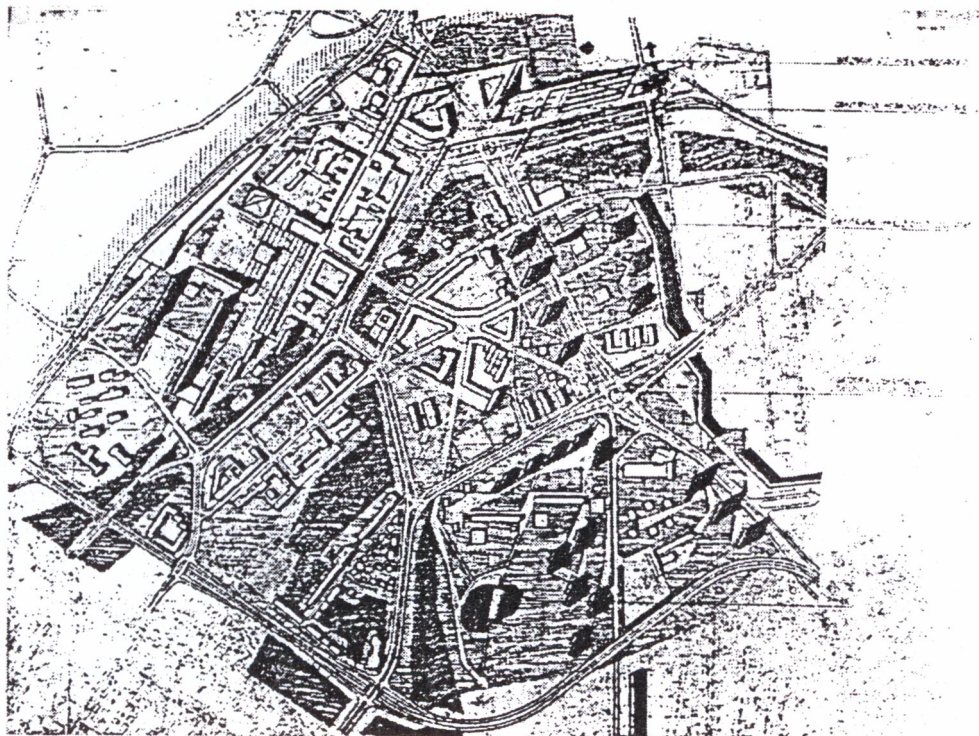
Ważne z punktu nowego podejścia do kształtowania koncepcji systemu ośrodków usługowych w planie rozwoju przestrzennego Krakowskiego Zespołu Miejskiego, były badania nad aktualnym stanem uformowania i rozmieszczenia różnorodnych obiektów aktywności społecznej w obszarze KZM.

Ryc.6. Chorzów. Projekt konkursowy przebudowy dzielnicy śródmiejskiej. Zasadniczym celem projektu jest poprawa warunków środowiska przez:

- realizację nowych zespołów mieszkaniowych i stopniowe przemieszczanie mieszkańców na wyższe, zdrowsze tereny;
- stworzenie możliwie najkorzystniejszych warunków przewietrzania uzyskiwanych w dużym stopniu przez zabudowę punktową i sytuowanie budynków w kierunku zgodnym z dominującym kierunkiem wiatrów;
- wprowadzenie znacznych powierzchni terenów zielonych, oddzielających zespoły mieszkaniowe od huty Kościuszko i kopalni. Wewnętrzny system zieleni połączony z zespołami zieleni otaczającej. Jednostki mieszkalne ukształtowane w układach swobodnych, otwartych, o charakterze krajobrazowym;
- ukształtowanie centrum miasta w układzie pasmowym. Autorzy projektu: S. Juchnowicz, M. Łukowski, K. Łubiński i zespół, rok 1969

Fig.6. Chorzów. A competition design for reconstruction of the town centre district. The basic aim of the plan is an amelioration of conditions in the environment. Designers: S. Juchnowicz, M. Łukowski, K. Łubiński and team, 1969

Ryc. 7, 8. Chorzów. Projekt konkursowy przebudowy dzielnicy śródmiejskiej. Zasadniczym celem projektu jest poprawa warunków środowiska przez:

- realizację nowych zespołów mieszkaniowych i stopniowe przemieszczanie mieszkańców na wyższe, zdrowsze tereny;
- stworzenie możliwie najkorzystniejszych warunków przewietrzania uzyskiwanych w dużym stopniu przez zabudowę punktową i sytuowanie budynków w kierunku zgodnym z dominującym kierunkiem wiatrów;
- wprowadzenie znacznych powierzchni terenów zielonych, oddzielających zespoły mieszkaniowe od huty Kościuszko i kopalni. Wewnętrzny system zieleni połączony z zespołami zieleni otaczającej. Jednostki mieszkalne ukształtowane w układach swobodnych, otwartych, o charakterze krajobrazowym;
- ukształtowanie centrum miasta w układzie pasmowym. Autorzy projektu: S. Juchnowicz, M. Łukowski, K. Łubieński i zespół, rok 1969

Fig. 7, 8. Chorzów. A competition design for reconstruction of the town centre district. The basic aim of the plan is an amelioration of conditions in the environment. Designers: S. Juchnowicz, M. Łukowski, K. Łubieński and team, 1969

Badania te doprowadziły do zmiany układu rozmieszczenia i hierarchicznego systemu ośrodków w planie ogólnym miasta. Nowa koncepcja systemów usługowych była podstawą do formułowania tematów projektów studenckich prac kursowych i dyplomowych⁶.

Podobny charakter i przydatność dla dydaktyki i praktyki urbanistycznej stanowiły badania nad problemem spontanicznego powstawania skupisk obiektów przeważnie o charakterze handlowym w rejonach węzłów komunikacyjnych. Szersze badania nt. obszarów śródmiejskich wykonane były również w latach 1986-1990 w ramach kierowanego przez autora resortowego programu badawczego nt. ochrony i konserwacji zabytków i zespołów na tle rozwoju miast⁸.

Projektowanie ośrodków usługowych i centrów miast z punktu widzenia procesu dydaktycznego stało się jednym z podstawowych elementów nauczania projektowania urbanistycznego i architektonicznego. Obszary centralne miast skupiają nagromadzone w ciągu całego okresu rozwoju miasta najbardziej wartościowe pod względem architektonicznym i kulturowym obiekty. Działalność projektowa w tych obszarach wymaga wcześniejszych dogłębnych studiów, wyrabia wrażliwość u młodych adeptów architektury i uczy podstawowych zasad kompozycji i rozwiązywania współczesnych problemów przy pełnym poszanowaniu tożsamości i wartości kulturowych miejsca. Studenci w okresie studiów spotykają się po raz pierwszy z dużą różnorodnością programową, skalą i formą architektoniczną obiektów, z których zmuszeni są stworzyć spójną współczesną koncepcję przestrzenną o unikatowym charakterze, dostosowanym do tradycji miejsca i wnoszącą nowe wartości architektoniczne.

Prace doktorskie na temat śródmieść, wykonywane pod kierunkiem autora, stały się ważnym elementem rozwoju teorii, jak również przygotowania kadry nauczającej. Prace te, wykonywane w latach 1972-1993, dotyczyły podstaw teoretycznych pomocnych przy projektowaniu śródmieść, jak również badań nad problemami centrów miast w warunkach dużych obszarów zurbanizowanych⁵.

Zapoczątkowane zmiany w kraju w roku 1989 i szybki wzrost znaczenia sektora usługowego w rozwoju gospodarczym, oddziałuje na rozwój i przekształcanie obszarów śródmiejskich i centrów miast polskich. W ciągu ostatnich dziesięciu lat nastąpiło znaczne ożywienie tych obszarów, związane z wprowadzeniem do śródmieść nowych treści programowych, przemieszczaniem się istniejących i intensyfikację użytkowania powierzchni. Jednocześnie nowe mechanizmy gospodarcze, działające z niezwykłą siłą bez dostatecznie sprawnych instrumentów kontroli i przemyślanych sposobów działania doprowadzają do rewitalizacji spontanicznej, kryjącej w sobie groźbę zanikania tożsamości kulturowej ośrodków miejskich, a w szczególności ośrodków miast historycznych⁶.

Obserwowane objawy ożywienia obszarów śródmiejskich związane są niestety z negatywnymi skutkami działania nie kontrolowanej reklamy i propagowania niejednokrotnie obcych wartości.

Wskutek zwiększającej się liczby samochodów i braku odpowiednich działań w celu rozwoju sprawnej komunikacji następuje paraliż komunikacyjny i degradacja przestrzeni śródmiejskich.

Patologiczny obraz dzisiejszego centrum Warszawy rozwijającego się w sposób spontaniczny i bezładny, mimo szansy jako stwarzają istniejące jeszcze znaczne wolne przestrzenie na ukształtowanie współczesnego centrum stolicy Polski, jest ostrzeżeniem i sygnałem, że tematyka projektowania centrów miejskich nie nadąża za rzeczywistością i wymaga szczególnej troski.

Należy sądzić i mieć nadzieję, że problemy kształtowania śródmieść i centrów miast polskich wprowadzone na początku lat sześćdziesiątych do procesu nauczania, stanowią ważny i istotny element w tworzeniu i rozwijaniu szkoły projektowania na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej i będą kontynuowane i rozwijane.

Przypisy

- ¹ Stanisław Juchnowicz, profesor zw. dr hab. inż. arch. Dyrektor Ośrodka Kształcenia Urbanistów Politechniki Krakowskiej i Prezes Polskiego Klubu Ekologicznego.
- ² Stanisław Juchnowicz, *O związkach i wpływach ruchu na formowanie dzielnic śródmiejskich miast Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*. Praca doktorska, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, 1962.
Stanisław Juchnowicz, *Problemy rozwoju miast Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej w latach 1930-1960*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” PAN, t. VII, z. 4, 1962.
Stanisław Juchnowicz, *Śródmieścia miast Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej na tle problemów komunikacyjnych*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” PAN, t. VIII, z. 3, 4, 1963.
- ³ Stanisław Juchnowicz, *Metoda wyznaczania zasięgu obszarów centrów miejskich. Niektóre problemy ich struktury funkcjonalno-przestrzennej*. Praca habilitacyjna. Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej Nr 12, Kraków 1965.
- ⁴ Stanisław Juchnowicz, *Śródmieścia miast Polskich. Studia nad ukształtowaniem i rozwojem centrów*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1971.

- ⁵ Michał Łukowski, *Stan uformowania i problemy rozwoju centrów miast konurbacji górnośląskiej*, praca doktorska, Wyd. Arch. PK, 1972; Ewa Cichy-Pazderowa, *Wybrane problemy atrakcyjności miasta (na przykładzie Śródmieścia Krakowa)*, praca doktorska, Wyd. Arch. PK, 1974; Bogusław Podhalański, *Metoda oceny modeli rozwoju centrów miast na przykładzie Krakowa*, praca doktorska, Wyd. Arch. PK, 1993.
- ⁶ Zbigniew Zuziak, *Strategia rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*. Praca habilitacyjna, Wyd. Arch. PK, 1998

Streszczenie

Szersze zainteresowanie problemami rekonstrukcji i rozwoju centrów miast polskich na Wydziale Architektury PK zaczęło się na początku lat sześćdziesiątych, po powrocie autora z pobytu studialnego w Stanach Zjednoczonych. W tym czasie planowanie przestrzenne w Polsce charakteryzowało się znacznymi osiągnięciami w planowaniu regionów i miast, jak również w projektowaniu zespołów mieszkaniowych i przemysłowych. Znaczne zaniedbania i trudności występowały w zakresie projektowania rekonstrukcji i przebudowy centrów miejskich.

Publikacja ukazuje wysiłki autora w tworzeniu podstaw teoretycznych i metod projektowania rozwoju i przebudowy centrów miejskich dla potrzeb procesu dydaktycznego, jak również dla praktyki urbanistycznej. Przedstawione zostały studia wybranych śródmieść wraz ze stworzoną przez autora metodą wyznaczania zasięgu obszarów centrów w warunkach miast polskich.

Praca omawia kilka wybranych projektów rozwoju centrów miejskich, wykonanych w pracowni autora przez studentów, jak również projektów profesjonalnych i konkursów krajowych oraz wykonanych pod kierunkiem autora prac doktorskich na temat kształtowania śródmieść. Końcowe uwagi dotyczą problemów obszarów śródmiejskich w okresie transformacji systemu ekonomicznego w Polsce.

THE CENTRAL AREAS OF POLISH TOWNS AND CITIES
FROM THE EXPERIENCE OF CREATION AND DEVELOPMENT
OF THE DESIGN SCHOOL IN THE FACULTY OF ARCHITECTURE
AT THE CRACOW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY IN THE YEARS
1960-1993

S u m m a r y

Interest in the problems of reconstruction and development of city centres in the Faculty of Architecture started in the beginning of sixties, after the autor's return from the studies in the United States of America.

At that time Polish town planning showed considerable achievements in the area of town and country planning and developing methods for both residential as well as industrial areas. The town core reconstructions, however, proved to offer the hardest proposition to be broken.

The paper describes the author's efforts to establish the theoretical base for development of methods of city centres planning which can be used in the educational process of the students and in urban practice. The first studies shown were connected with the creation of methods suitable for Polish conditions related to delimitation of the central area. The paper discusses also various projects in city centre development executed in the author's studio by students, as well as professional work covering scientific research, country wide competitions and completed PhD Theses under the author's guidance.

The concluding remarks are connected with the planning problems of city centres in the transformation period of the Polish economy.

Wacław Seruga

KOMPOZYCJA ZESPOŁÓW URBANISTYCZNYCH

Zagadnienia kompozycji w rozwiązaniach urbanistycznych na styku architektury z urbanistyką odgrywają istotną rolę w działalności twórczej, dydaktycznej i naukowej autora, którą prowadzi wraz z zespołem w kierowanym przez niego Zakładzie Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, a od 1994 r. także w Instytucie Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej.

W niniejszym wydawnictwie autor ogranicza się do zaprezentowania kilku przykładów z ostatnich 5 lat działalności twórczej, obejmującej rozwiązania przestrzenne zespołów mieszkaniowych w zabudowie niskiej o dużej intensywności, zabudowie wielorodzinnej i usługowej; projektów obecnie realizowanych i tych, które nie doczekały się realizacji z powodu niemożności pozyskania terenu lub odstąpienia inwestorów od realizacji.

Niżej przedstawione idee i poglądy znajdują swoje odbicie w zamieszczonych projektach oraz są charakterystyczne dla twórczości urbanistyczno-architektonicznej autora.

Komponowanie zespołów urbanistycznych odbywa się w szerszym ujęciu środowiska mieszkaniowego, nie dotyczy tylko samej zabudowy i jej obsługi, ale obejmuje jej związki z przyrodą, terenem, krajobrazem, tradycją, otaczającą zabudową, uzbrojeniem terenu itp. Jest zawsze próbą znalezienia najlepszych warunków dla życia mieszkańców w powiązaniu ze środowiskiem zastanym, stwarzając w efekcie nowy aspekt tego środowiska.

Szczególną rolę w kształtowaniu środowiska mieszkaniowego odgrywa szeroko pojęta tradycja i jej interpretacja funkcjonalna oraz przestrzenna.

Lokalizacja jest zawsze podstawowym czynnikiem kształtowania zespołów zabudowy poprzez wpływ takich czynników, jak: własność terenu, jego ukształtowanie i położenie, formy istniejącej zabudowy i zieleni oraz możliwość uzbrojenia terenu. Jest to ten zespół czynników, który wspólnie z negocjowanym programem inwestora stwarza zawsze niepowtarzalne możliwości indywidualnej zabudowy, podstawowej cechy jej przestrzennej identyfikacji. Przedmiotem zain-

interesowania autora jest szczególnie działalność w zakresie projektowania zabudowy niskiej o dużej intensywności zabudowy zarówno jednorodzinnej, jak wielorodzinnej, w skalach, których cechą jest całkowita integracja planu z trzecim wymiarem, rozumiana jako komponowanie przestrzeni w ścisłym związku funkcjonalno-przestrzennym z całością dzielnicy, miasta, krajobrazu, najbliższego otoczenia.

Kontekst komponowanego zespołu urbanistycznego ma duży wpływ na jego wyraz przestrzenny, artystyczny i czytelność układu. Chodzi tu przede wszystkim o wpisanie się nowego układu kompozycyjnego w zastane cechy i wartości środowiska w powiązaniu z kreacją autorską, co w sumie powinno stworzyć nową jakość skomponowanej przestrzeni i architektury.

Jako podstawowe założenia do budowy przestrzeni miejskiej przyjęto humanizację środowiska, a to indywidualizację zabudowy, ochronę od uciążliwości hałasu i spalin, ścisły bezpośredni związek mieszkańca z terenem, ogrodem, zielenią, zapewnienie mieszkańcom w możliwie wysokim stopniu prywatności i kameralności wnętrz urbanistycznych, jak i zdrowia, bezpieczeństwa i wygody.

Przyjęte priorytety mają swe odbicie w kształcie przestrzennym, różnorodności zabudowy, zastosowanych materiałach i detalu, eksponowanej roli ulic pieszych, pieszo-jezdnych i placów, kolorze, małej architekturze, rozwiązaniu zieleni, w podziale większej przestrzeni na małe kameralne zespoły mieszkaniowe oraz w komponowaniu wnętrz urbanistycznych.

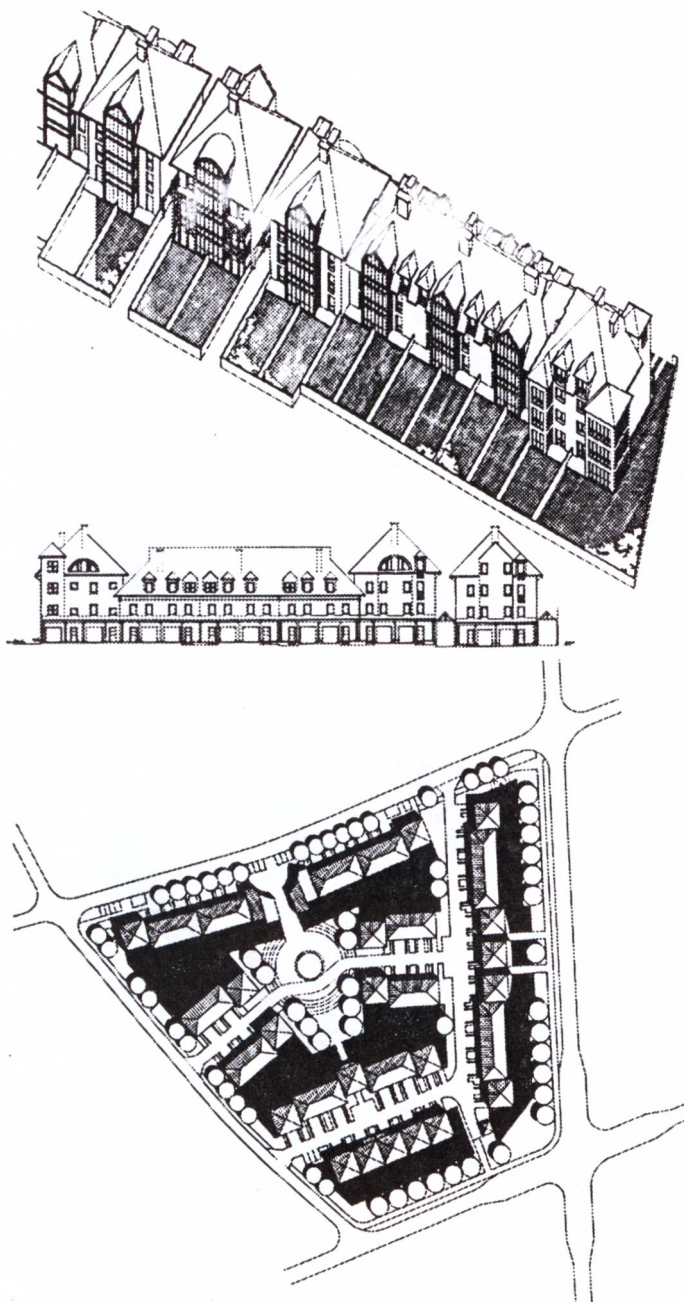
Układy komunikacyjne kołowe, piesze, place, osie kompozycyjne i widokowe, zamknięcia perspektywiczne to podstawowe elementy, które określają przestrzeń wspólną – publiczną.

Przebieg wspólna – rekreacyjna odgrywa dużą rolę w zespole. Zarysowuje się tendencja wyodrębnienia funkcji rekreacji kształtowanej także w odpowiednio rozwiązanych ulicach. Przyjmują one w większości przykładów funkcję ulic pieszo-jezdnych, w których eksponowana jest mała architektura, posadzka, zieleni.

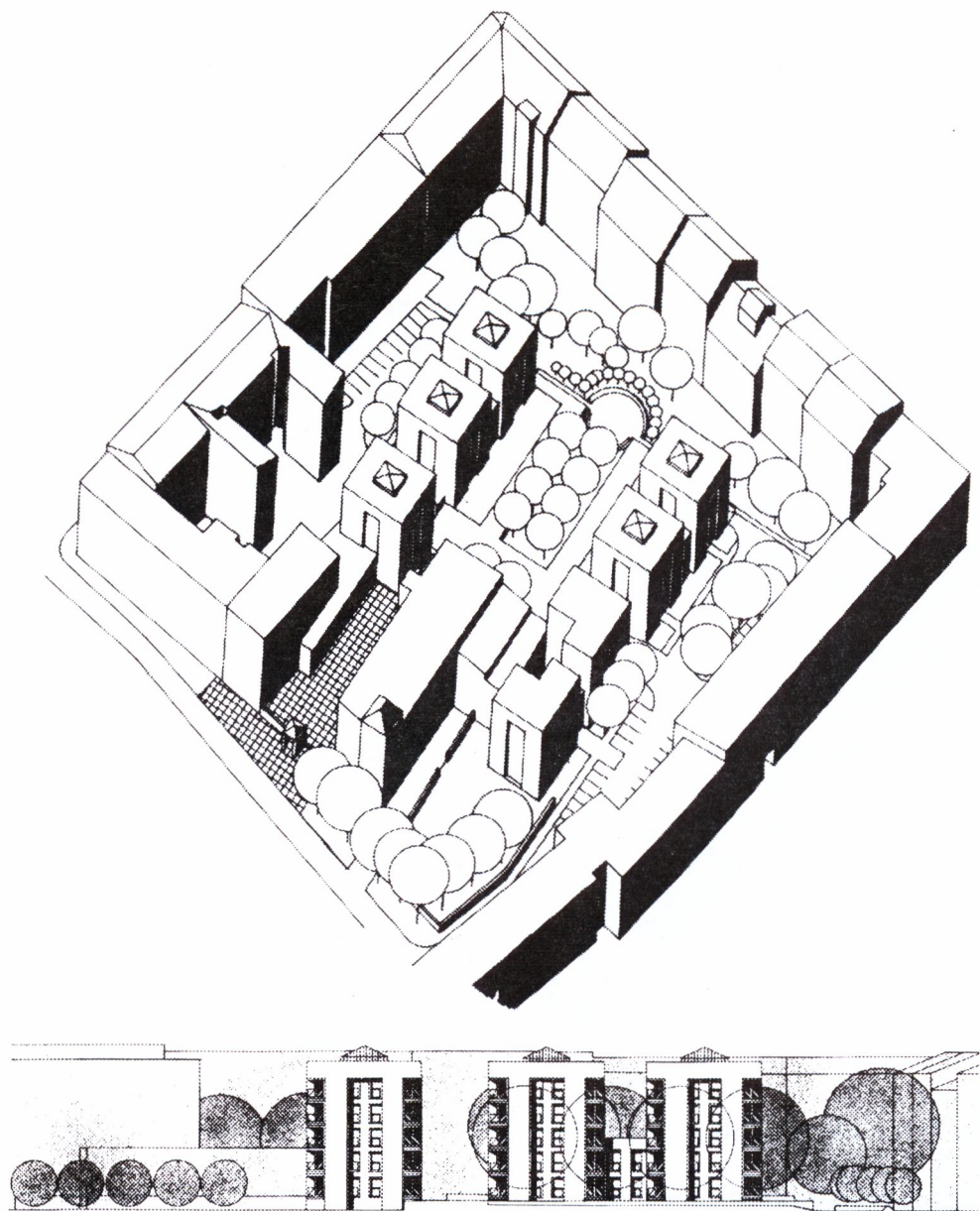
Niektóre zespoły mieszkaniowe są organizowane na wzór kondominiów. Mają własne wydzielone terytorium z własnymi usługami typu sklep, basen, klub-kawiarnia.

Ekologiczny charakter rozwiązań zespołów mieszkaniowych, coraz bardziej pożądanym w miastach, przejawia się w próbach zastosowania w rozwiązaniach architektonicznych biernego wykorzystania energii słonecznej do ogrzewania budynków, zastosowania materiałów budowlanych naturalnych oraz wprowadzenia zieleni na tarasach, dachach i ścianach budynków, a także szklarni, werand i oranżerii.

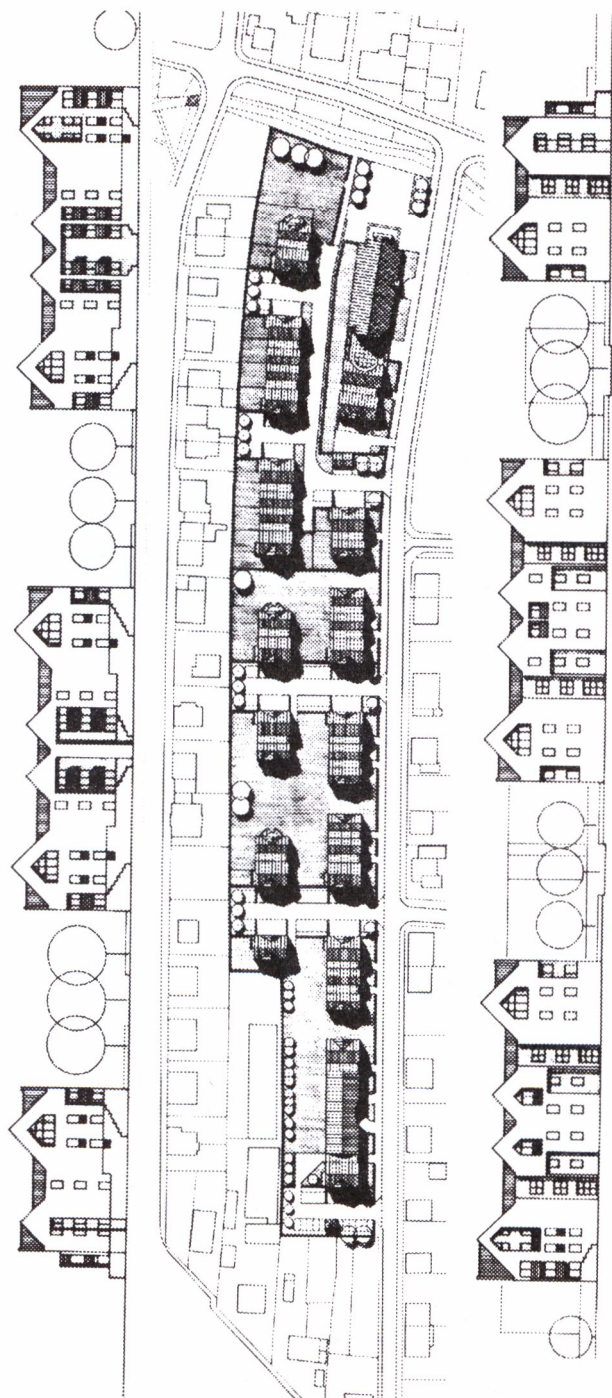
W rozwiązaniach architektoniczno-urbanistycznych podstawową inspiracją jest zawsze „duch” miejsca. Dlatego w architekturze budynku pojawia się np. dach płaski lub skośny. Wyraz architektoniczny to swoisty styl, który opiera się przejściowym modom, mając podłoże racjonalne i ściśle autorskie.

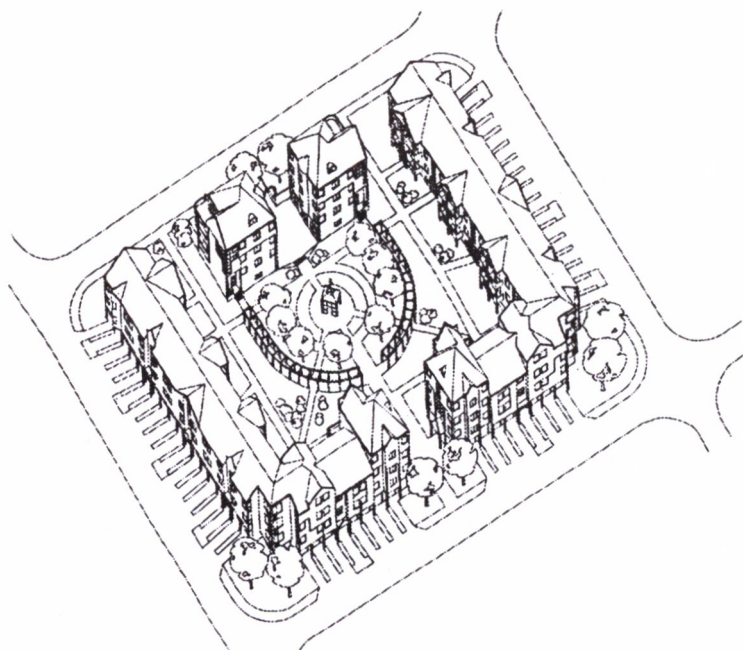
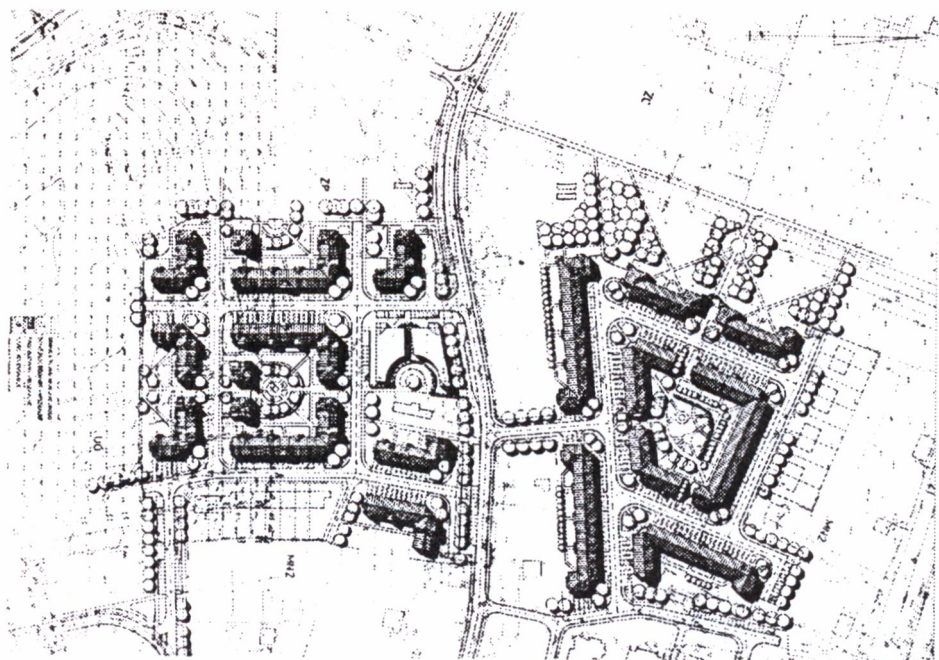
Ryc.1. Zespół mieszkaniowy Górki Zawadzkie os. Zawada w Nowym Sączu. Autorzy: Małgorzata Buratyńska-Seruga, Wacław Seruga. Koncepcja i P.T. 1990-1991 r. (100 mieszkań + usługi zlokalizowane w parterach budynków)

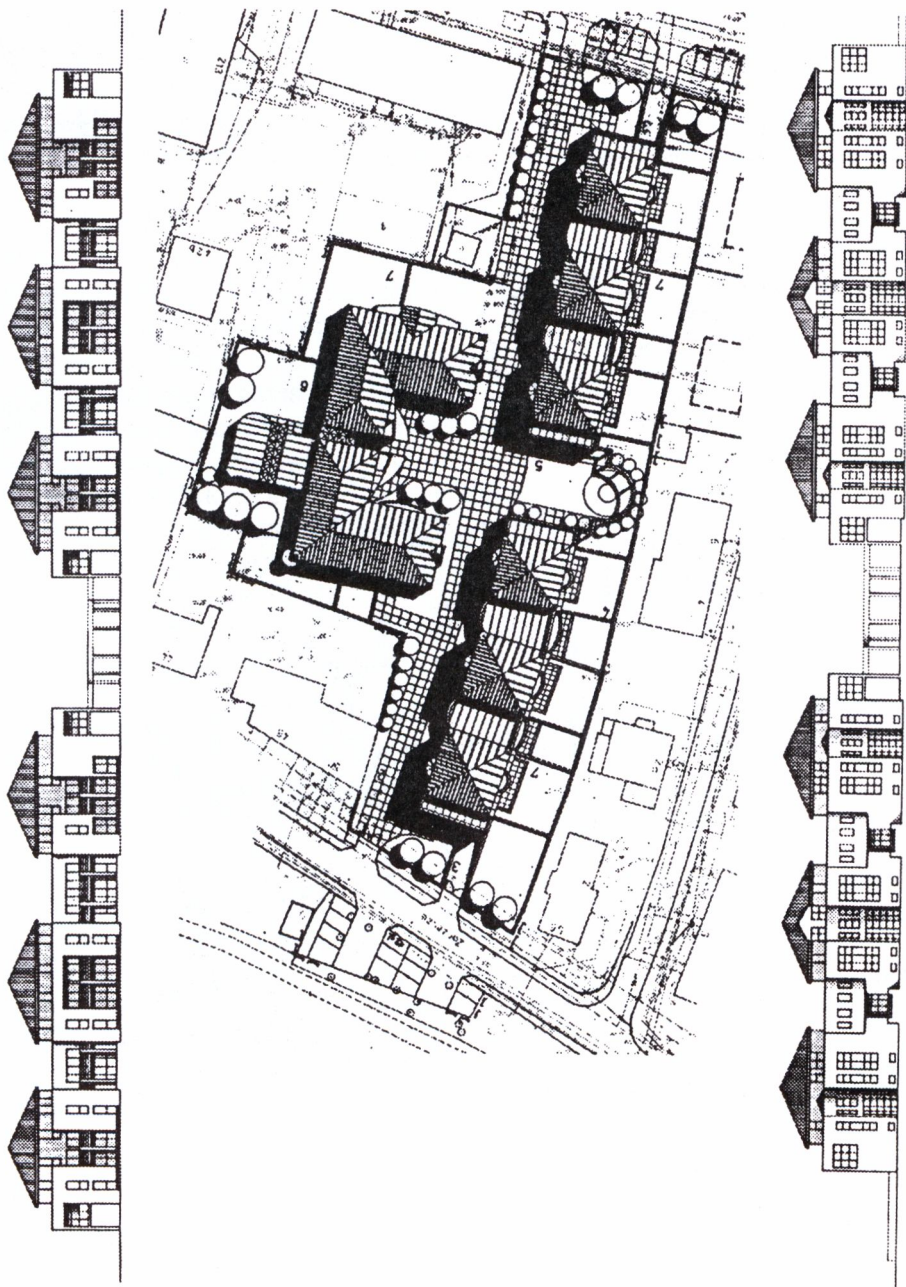
Ryc.2. Przebudowa kwadratu mieszkalno-usługowego w obrębie ulic: Lelewela, Włóczków, Tatarskiej w Krakowie. Autor: Waclaw Seruga Koncepcja: 1989 r. (60 mieszkań + usługi)

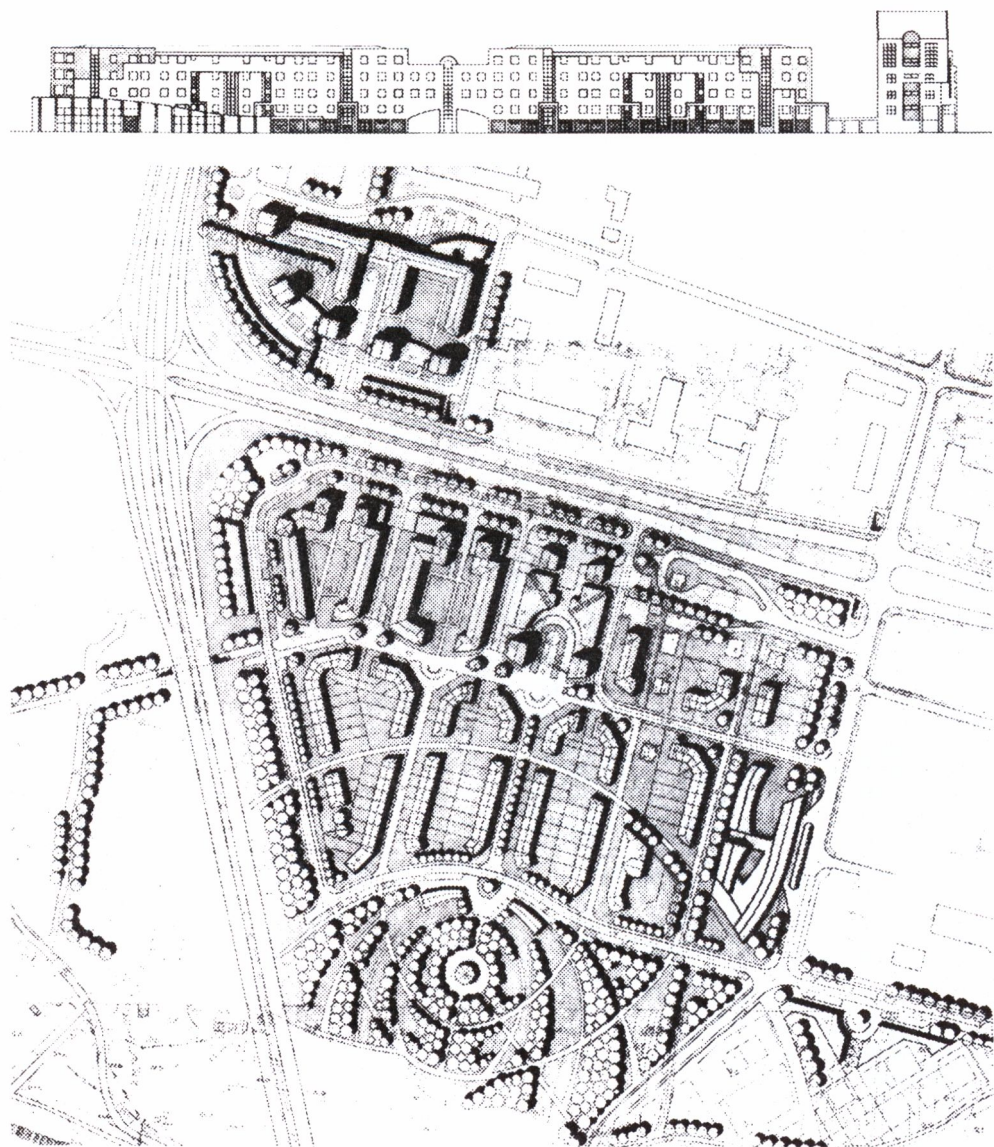
Ryc.3. Zespół mieszkaniowy przy ul. Wesołe w Krakowie. Autorzy: Małgorzata Buratynska-Seruga, Wacław Seruga. Koncepcja: 1992 r. P.T. 1994 r. (120 mieszkań – realizacja)

Ryc.4. Zespół mieszkaniowy przy ul. Bieżanowskiej w Krakowie. Autorzy: Wacław Seruga, Małgorzata Buratyńska-Seruga, Kazimierz Hamada. Koncepcja: 1990 r. (300 mieszkań + ośrodek usługowo-handlowy)

Ryc.5. Zespół mieszkaniowy przy ul. Lea i Zarzeczce w Krakowie. Autorzy: Wacław Seruga, Małgorzata Buratynska-Seruga, Kazimierz Hamada.
Koncepcja 1991 r. P.T. 1992 r. (kondominium dla 37 mieszkań + piwnalnia + klub kawiarnia)

Ryc.6. Zespół mieszkaniowy przy ul. Lea i Armii Krajowej w Krakowie. Autorzy: Waław Seruga, Małgorzata Buratyńska-Seruga, Kazimierz Hamada. Koncepcja 1990-1991 r. P.T. 1992-1993 r. (zespół przy ul. Lea 120 mieszkań; zespół przy ul. Armii Krajowej 200 mieszkań w zabudowie wielorodzinnej i 100 domów jednorodzinnych + usługi – realizacja)

Streszczenie

Kompozycja przestrzenna w projektowaniu urbanistyczno-architektonicznym odgrywa istotną rolę w działalności twórczej, dydaktycznej i naukowej Autora, którą prowadzi wraz z Zespołem w kierowanym przez Niego Zakładzie Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, a od 1994 r. także Instytucie Projektowania Urbanistycznego na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej.

W niniejszej publikacji Autor przedstawia kilka przykładów z ostatnich lat własnej działalności twórczej dotyczącej zespołów mieszkaniowych w zabudowie niskiej o dużej intensywności, a także wielorodzinnej na terenie Krakowa i Nowego Sącza. Artykuł zawiera idee i poglądy Autora charakterystyczne dla jego twórczości urbanistyczno-architektonicznej. Szczególną rolę przywiązuje do: tradycji i jej interpretacji funkcjonalno-przestrzennej; stosunku do środowiska przyrodniczego; urbanistycznego kontekstu; lokalizacji; własności terenu; indywidualizacji zabudowy i jej przestrzennej identyfikacji; humanizacji zespołów mieszkaniowych; stosowania naturalnych materiałów budowlanych, wspólnej przestrzeni publicznej; wspólnej przestrzeni rekreacyjnej; ulicy pieszej i pieszo-jezdnej; ekologicznych koncepcji funkcjonalno-przestrzennych zespołów mieszkaniowych i wykorzystania naturalnych źródeł energii do ogrzewania budynków. W rozwiązaniach przestrzennych inspiracją jest zawsze „duch” miejsca. Wyraz architektoniczny posiada swoisty styl, który opiera się przejściowym modom, mając podłoże racjonalne i ściśle autorskie.

COMPOSITION OF URBAN COMPLEXES

Summary

The question of composition in architectural and urban solutions plays an important part in design, research and teaching activities carried out by the author and his team in the Division of Housing Environment of the Institute of Urban Design.

In this publication the author presents some chosen examples of his latest design projects of low-rise, high-density residential complexes, both single- and multifamily.

The article contains author's ideas and opinions characteristic for his architectural and urban planning creation, in which he points out the importance of the following factors:

- tradition and its functional-spatial interpretation;
- relations with nature;
- urban context;

- location;
- ownership;
- individualization of buildings and their spatial identification;
- humanization of housing complexes;
- natural building materials;
- common public spaces;
- common recreational areas;
- vehicular and pedestrian routes;
- ecological concepts, and natural sources of energy.

The „spirit” of each place is considered as the main inspiration for all architectural and urban solutions. Architectural image based on author’s rational studies has its unique style, resistant to „temporary fashions”.

Andrzej Wyżykowski

**PROJEKTY I REALIZACJE
ZESPOŁÓW MIESZKANIOWYCH PRACOWNIKÓW
INSTYTUTU PROJEKTOWANIA URBANISTYCZNEGO
WYDZIAŁU ARCHITEKTURY PK
NA TLE ZMIAN POLITYCZNO-EKONOMICZNYCH
KRAJU I OBOWIĄZUJĄCYCH NORMATYWÓW**

Łamy niniejszego artykułu nie pomieszczą nawet w skrócie najważniejszych faktów z powojennej historii planowania i projektowania osiedli i zespołów mieszkaniowych. Związana jest ona bowiem z historią kraju, jej politycznymi, społecznymi i ekonomicznymi uwarunkowaniami, rozwojem cywilizacji, czy aktualnie panującymi tendencjami kształtowania przestrzeni. Szkoła Architektury w Krakowie zawsze podejmowała problematykę urbanistyczną w dydaktyce, mając świadomość, że decyzje w tej skali rzutować będą na obraz naszej rzeczywistości przez długie lata. Równocześnie w szkole tej zajęto się stosunkowo wcześniej opracowaniami teoretycznymi dotyczącymi budowy modelowych jednostek mieszkaniowych o różnym programie i wielkościach, a wielu jej pracowników włączyło się w nurt kształtowania przestrzennego obrazu naszych miast i osiedli.

Kraków nie został zniszczony w czasie działań wojennych i w pierwszych latach po wojnie, nie nastąpiła tu eksplozja budowy nowych zespołów mieszkaniowych. Dopiero lata pięćdziesiąte, a dokładnie decyzja budowy pierwszego socjalistycznego miasta w Polsce, pociągnęły za sobą powstanie miasta-satelity – Nowej Huty. Obowiązujący wówczas styl socrealizmu dotknął sztukę i architekturę, nie wpływając zasadniczo na kształt formowania przestrzeni miejskiej. W projektach zespołów mieszkalnych nadal dominowała budowa kwartału miejskiego, powstały fragmenty miasta z jego klasycznymi elementami: ulicą, placem, bulwarem, skwerem i przestrzenią wewnątrzblokową. Obowiązującym wówczas normatywem było Zarządzenie nr 68 Ministerstwa Budownictwa Miast i Osiedli z 20.06.1951 r. w sprawie wprowadzenia „Tymczasowych Normatywów

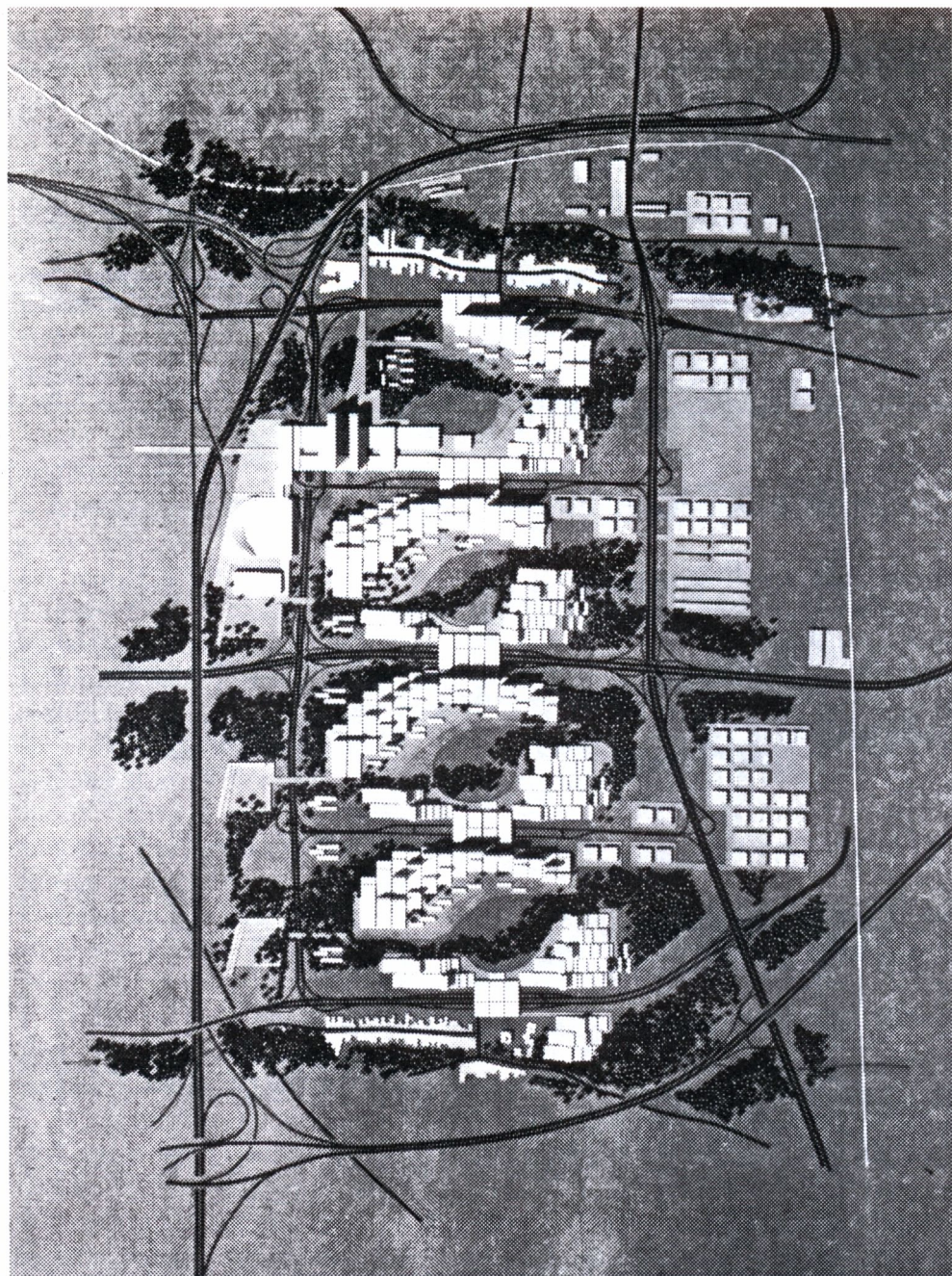
Urbanistycznych dla Projektowania Miast i Osiedli". Uzyskiwano wówczas gęstość zaludnienia około 700 mieszkańców/ha terenu netto. W zespole projektantów obok Tadeusza Ptaszyckiego należy wymienić tu Stanisława Juchnowicza, późniejszego profesora Wydziału Architektury.

Odejście po 1956 r. od niechcianego stylu, a równocześnie rosnące potrzeby mieszkaniowe w kraju wraz z jego urbanizacją stanowiły podatny grunt dla przyjęcia technologii uprzemysłowionych przy supremacie wykonawcy i monopolizacji budownictwa spółdzielczego. Prowadziło to w latach sześćdziesiątych do realizacji intensywnych form zabudowy głównie blokowej, punktowo liniowej, najczęściej budowanych w szczerym polu, w którym wartość przestrzeni niezabudowanej radykalnie spada, jako terenu niczyjego. Obowiązujące wówczas zarządzenia to: Nr 15 Przewodniczącego Komitetu Budownictwa Urbanistyki i Architektury z 21.02.1961 r. w sprawie głównych wskaźników do projektowania osiedli mieszkaniowych w latach 1961-1965, dopuszczające stosowanie gęstości zaludnienia terenu netto 540-800 mieszkańców/ha oraz Nr 47 z dnia 29.07.1961 r. w sprawie szczegółowych przepisów o sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, czy wreszcie obowiązujące przez wiele lat Zarządzenie Nr 118 Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z 15.06.1964 r. w sprawie wskaźników wykorzystania terenów zainwestowania miejskiego, zalecające stosowanie gęstości 625-1190 mieszkańców/ha netto, wraz z uzupełnieniem w postaci pisma Ministra Departamentu Miejscowego Planowania Przestrzennego z 06.04.1968 r. w sprawie zasad sporządzania planów szczegółowych i realizacyjnych dla terenów budownictwa mieszkaniowego, realizowanego po 1970 r. Krytyczne uwagi pod adresem realizowanych zespołów mieszkaniowych wywołały potrzebę innego spojrzenia na sposób rozwiązania mieszkań i organizację przestrzenno-funkcjonalną projektowanych osiedli. Wychodzą im naprzeciw teoretyczne rozwiązania zlecane przez Instytut Urbanistyki i Architektury, między innymi zespołowi Katedry Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych pod kierunkiem prof. Witolda Cęckiewicza, mającego już wtedy własne doświadczenia z realizacji osiedli Mistrzejowice czy Podwawelskie w Krakowie. Dają one podstawę budowy funkcjonalno-przestrzennej modelowych zespołów mieszkaniowych. W opracowaniach tych uczestniczą między innymi: K.Bieda, S.Deńko, W.Seruga, A.Wyżykowski.

Nowe normatywy urbanistyczne i mieszkaniowe określiły na wiele lat zasady stosowania odpowiednich gęstości urbanistycznych i wielkości programowych. Chodzi tu o Zarządzenie Nr 9 Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 29.01.1974 r. w sprawie wskaźników i wytycznych urbanistycznych dla terenów mieszkaniowych w miastach oraz Zarządzenie Nr 10 w sprawie ustanowienia normatywu technicznego projektowania mieszkań i budynków mieszkalnych wielorodzinnych dla ludności nierolniczej.

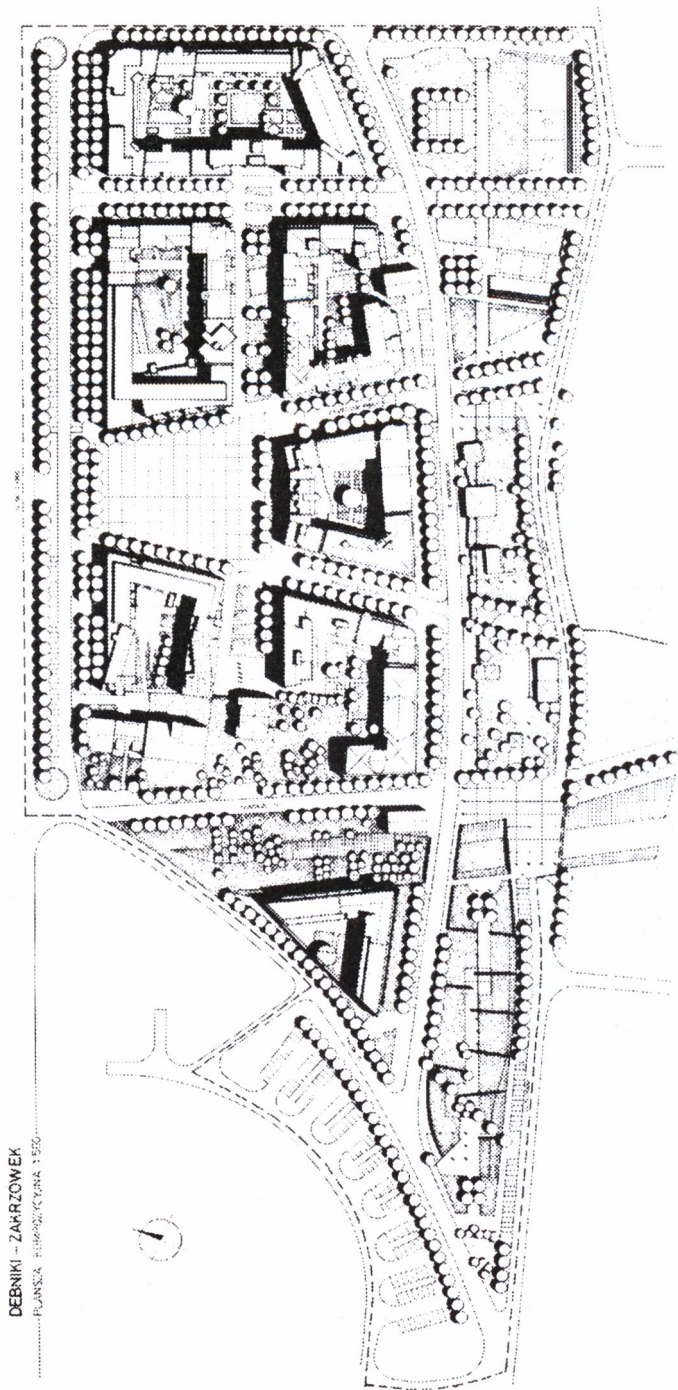
Ryc.1. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego I etapu realizacji „Pasma Wielickiego” w Krakowie. Projekt konkursowy – I nagroda;
autorzy: W.Seruga, A.Wyzykowski; elementy zabudowy J. i M.Chronowscy

Ryc.2. Dzielnica mieszkaniowa „Wien-Sud”. Projekt konkursowy; autorzy: W.Cęckiewicz, K.Bieda, A.Böhm, S.Deńko, W.Seruga, J.Vogel, A.Wyżykowski

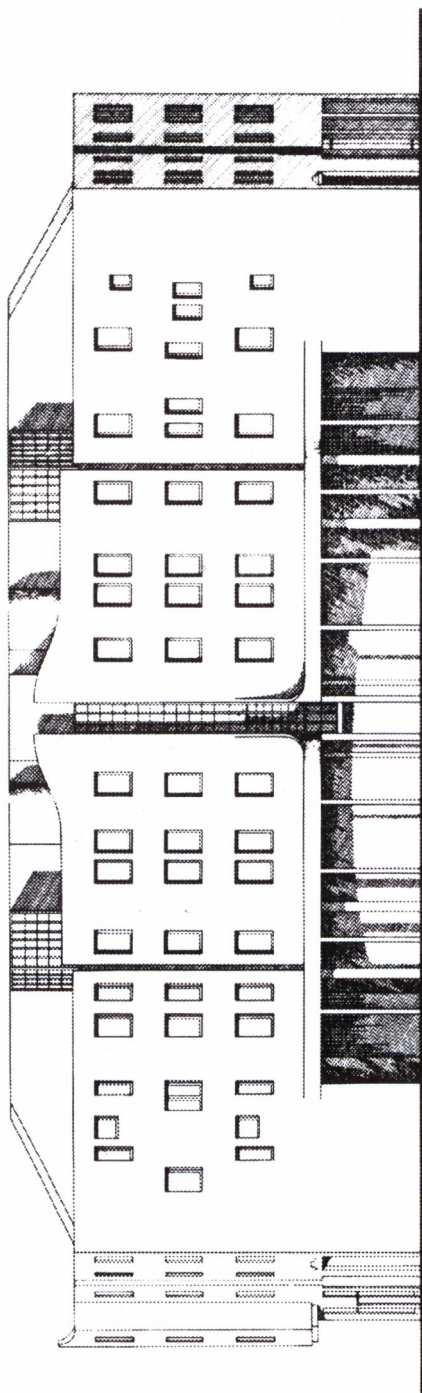
Na lata siedemdziesiąte przypada kulminacja stosowania stereotypu budynku V i XI kondygnacyjowego jako tworzywa urbanistycznego projektowanych osiedli, dzielnic czy całych pasm rozwojowych miast. Abstrahując w tym momencie od oceny kosztów społecznych realizacji, należy wspomnieć liczbę konkursów urbanistyczno-architektonicznych ogłaszanych przez SARP czy TUP, których rezultaty, choć nie zawsze doczekały się realizacji, stały się znaczącym przyczynikiem w rozwoju polskiej myśli urbanistycznej. Należą do nich między innymi: prace zespołów Tadeusza i Barbary Bartkowicz (Osiedla Lotnisko w Krakowie – Czyżynach, Szmulowizna w Warszawie, Rubinkowo w Toruniu, Dąbrowa Górnicza), zespołu Witolda Cęckiewicza (Lotnisko, Pasma Ursynów w Warszawie, konkursy na tzw. osiedla przyszłości: Gdańsk–Chełm Kowale, Bytom–Radzionków, Szczecin–Glinki, Kraków–Wieliczka, Poznań i inne), Anny Palej i Grażyny Schneider-Skalskiej (konkurs na osiedle Bytom–Radzionków, Gospoda Targowa w Poznaniu), Waława Serugi i Andrzeja Wyżykowskiego (projekt zespołu osiedli Ruczaj–Zaborze w Krakowie, Pasma Wielickie, a także Osiedle 2000 w Warszawie i inne) czy razem z Aleksandrem Böhmem i Krzysztofem Biedą – Pasma Ursynów–Natolin w Warszawie, a także prace na międzynarodowy konkurs Wien–Sud z udziałem W.Cęckiewicza, K.Biedy, A.Böhma, S.Deńko, S.Serugi, J.Vogla, A.Wyżykowskiego. Znikoma natomiast w tych czasach była liczba małych zespołów budownictwa jednorodzinnego, mimo że zapotrzebowanie na tę właśnie formę istniało, o czym świadczy liczba budowanych systemem gospodarczym domów jednorodzinnych. Tu wielu architektów zatrudnionych w Instytucie realizowało swoje wizje: J.Gyurkovich z P.Wzorkiem biorą udział w realizacji zespołu rezydencji w La Paz, podczas gdy W.Seruga we współpracy z B.Bielec i M.Buratyńską zrealizował zespół zabudowy jednorodzinnej Widok–Zarzecze w idei gęsto–nisko. Powstały też tego zespołu projekty Plebańskiej Góry w Myślenicach, osiedle Dąbrowa w Kielcach i wiele opracowań konkursowych. Tzw. Program Rządowy nr 5 dotyczący projektowania i realizacji modelowych osiedli mieszkaniowych zezwolił na eksperymentowanie pozanormatywne, oparte na indywidualnych studiach i doświadczeniach. Szkoda, że nie doczekał się realizacji projekt osiedla Chełmońskie w Bronowicach Wielkich zespołu prof. W.Cęckiewicza, A.Lorka, J.Gyurkovicha, H.Grabowskiej mimo interesującego kompleksowego opracowania, będącego sprawdzianem wieloletnich prac teoretycznych zespołu projektantów, postulujących nowe wielkości programowe, zmniejszone gęstości urbanistyczne i nowe rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne, w tym poprzez stosowanie również systemów niskiej zabudowy. Praca ta pozostała natomiast cennym materiałem dydaktycznym.

Lata osiemdziesiąte to gwałtowne zahamowanie frontu budowlanego, ale również zaprzestanie obowiązywania normatywów urbanistycznych, poza tzw. Zarządzeniem nr 17, będącym Rozporządzeniem Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z 03.07.1980 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki.

Ryc.3. Zespół mieszkaniowo-usługowy „Dębinki-Zakrzówek” w Krakowie – plansza kompozycyjna; autorzy planu koordynacyjnego: K.Bojanowski, S.Denko, M.Dunikowski, W.Miecznikowski

ELEWACJA PÓŁNOČNA

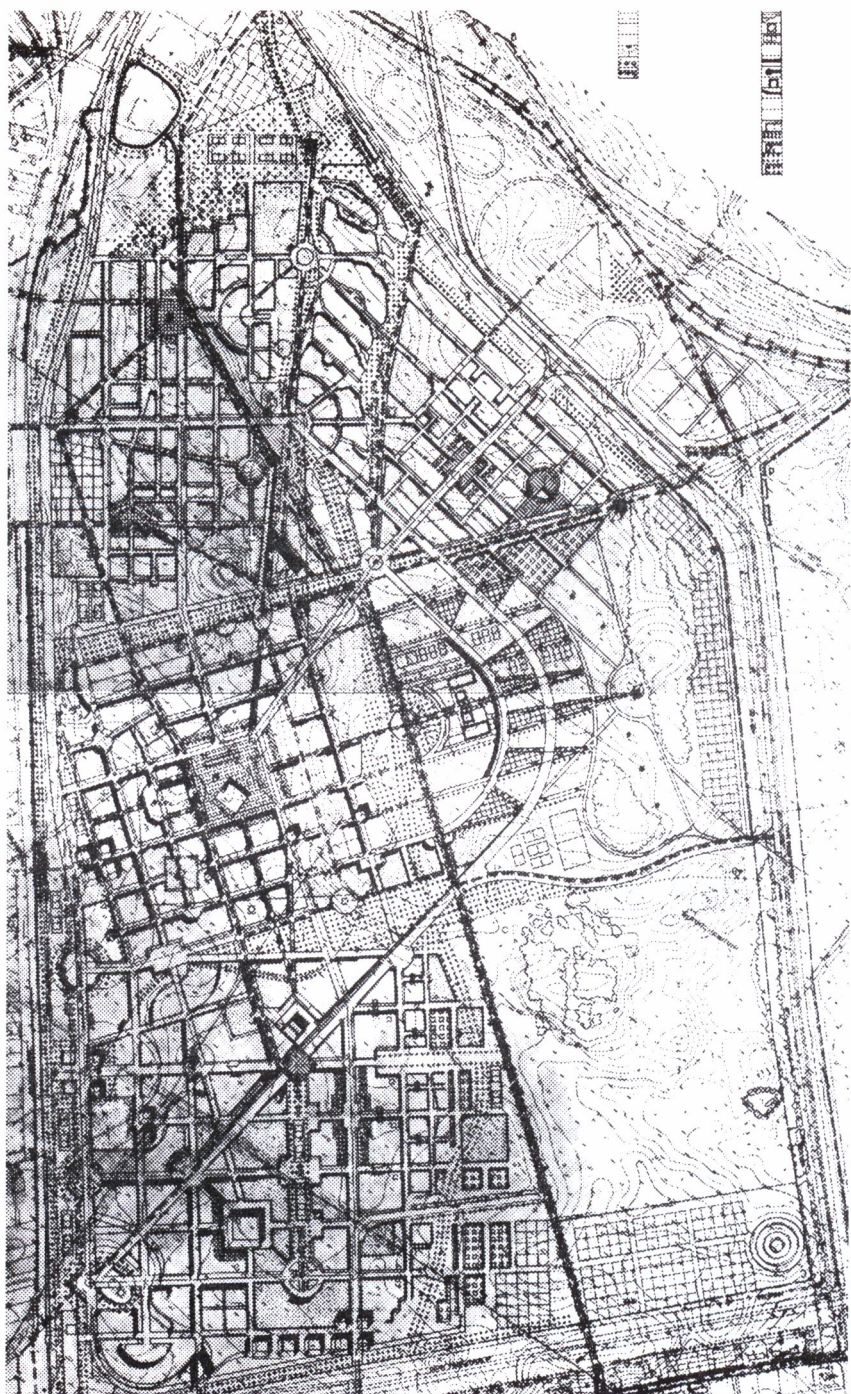
Ryc.4. Plomba przy ul. Smoczej w Krakowie; autorzy: A.Wyżykowski, P.Kaluża, K.Kwiatkowski

Ryc.5. Zespół domków mieszkalnych w osiedlu „Srebrne Orły” w Krakowie; autorzy: A.Wyżykowski, D. i K.Kwiatkowsy, T.Drozdowska-Janeba

Ryc.6. Zespół mieszkaniowy zabudowy jednorodzinnej „Łokietka-Chabrowa” w Krakowie; autor: A.Wyżykowski, współpraca A.Siwek

Ryc.7. Koncepcja Planu Szczegółowego Zagospodarowania Przestrzennego dzielnicy „Strzeszyn” w Poznaniu. Projekt konkursowy, autorzy: W.Kosiński, A.Wyżykowski, współpraca A.Choldżyński, T.Pęczek

Na rynku budowlanym następuje poszukiwanie terenów łatwiej dostępnych, uzbrojonych, a co za tym idzie stopniowe wypełnianie struktury miejskiej. Zmiana wykonawcy oraz inwestora prowadzi do realizacji mniejszych zadań, szczególnie budownictwa plombowego, ale również nowych zespołów mieszkaniowych, takich jak realizowane zespoły przy ul. Wesele, Armii Krajowej i Lea w Krakowie w pracowni W.Serugi, czy rozpoczęty częściowo zespół Dębniki-Zakrzówek opracowany na podstawie planu koordynacyjnego zespołu K.Bojanowski, S.Deńko, M.Dunikowski i W.Miecznikowski, do którego wielu architektów, m.in. ówczesnego Instytutu Projektowania Urbanistycznego i Planowania Przestrzennego zostało zaproszonych: A.Böhm, B.Setkowicz, J.Trojanowski, W.Seruga, A.Wyżykowski, czy zespół małych domów mieszkalnych autorstwa A.Wyżykowski, K.Kwiatkowski z zespołem w nowo projektowanym zespole mieszkaniowym Srebrne Orły na Mistrzejowicach. Można tu wymienić również wiele plomb, takich jak: przy ul. Eisenberga – S.Deńko z zespołem, nie zrealizowany projekt plomby przy ul. Smoczej A.Wyżykowskiego, K.Kwiatkowskiego i P.Kałuży, a także mały zespół przy ul. Piastowskiej A.Kantarka, W.Kosińskiego, A.Jasińskiego. Coraz więcej pojawia się projektów osiedli zabudowy jednorodzinnej o wysokiej intensywności, np. szeregowa zabudowa projektu K.Kwiatkowskiego i A.Wyżykowskiego w zespole Srebrnych Orłów, czy o bardziej ekstensywnych systemach zabudowy, jak osiedle przy ul. Łokietka-Chabrowej A.Wyżykowskiego, a także opracowania konkursowe, jak zespół mieszkaniowy Strzeszyn w Poznaniu autorstwa W.Kosińskiego i A.Wyżykowskiego. Na uwagę zasługują też eksperymenty w budownictwie proekologicznym zespołu Danuty i Macieja Hylów oraz w budownictwie drewnianym szkieletowym autorstwa J.Trojanowskiego i B.Setkowicza. Nadmienić również warto o projektach rehabilitacji osiedli istniejących, np. A.Böhma dla zespołu mieszkaniowego Prądnika Czerwonego w Krakowie. Szereg opracowań studialno-planistycznych dotyczyło szczegółowych planów zagospodarowania przestrzennego, studium planów ogólnych, nie wspominając o różnych pracach koncepcyjnych, udziałach pracowników Instytutu w przygotowywaniu opinii fachowych, ekspertyzach, konsultacjach itp.

Jak można zauważyć, w artykule tym autor ograniczył się głównie do krakowskich realizacji oraz innych projektowanych zespołów mieszkaniowych w Polsce, których autorami byli pedagodzy Instytutu Projektowania Urbanistycznego, absolwenci krakowskiej Uczelni. Realizacje te, jak i nie zrealizowane projekty, są bowiem odzwierciedleniem historii tego Wydziału na tle przemian polityczno-społecznych kraju w minionym pięćdziesięcioleciu. Są również dorobkiem kadry nauczającej, jak i prezentacją Szkoły Krakowskiej.

Streszczenie

W niniejszym artykule autor zarysowuje zmiany w podejściu do projektowania urbanistyczno-architektonicznego zespołów mieszkaniowych, biorąc pod uwagę ekonomiczne i polityczne przekształcenia w Polsce, jakie dokonały się po II wojnie światowej. Różne przepisy i normatywy obowiązywały na przestrzeni tych lat, wywierając znaczący wpływ na przestrzenne i programowe rozwiązania zagospodarowania terenów mieszkaniowych i samego budownictwa mieszkaniowego. Zmiany te zilustrowane zostały wybranymi przykładami prac projektowych pracowników Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej.

DESIGNS AND CONSTRUCTIONS OF RESIDENTIAL AREAS
BY THE TEACHING STAFF OF THE INSTITUTE OF URBAN DESIGN
OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE, AT THE BACKGROUND
OF POLITICAL AND ECONOMIC CHANGES
AND RELEVANT REGULATIONS

Summary

The article is dealing with the changes in architectural and urban design concepts, taking under consideration the economic and political changes in Poland over last fifty years. Different urban regulations and standards have been put into the force, affecting spatial and programmatic solutions in the designs of residential areas. Those changes have been studied on work samples performed in various periods of recent history by the didactic staff of the Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, The Cracow University of Technology.

C

PLANOWANIE PRZESTRZENNE

Barbara Bartkowicz

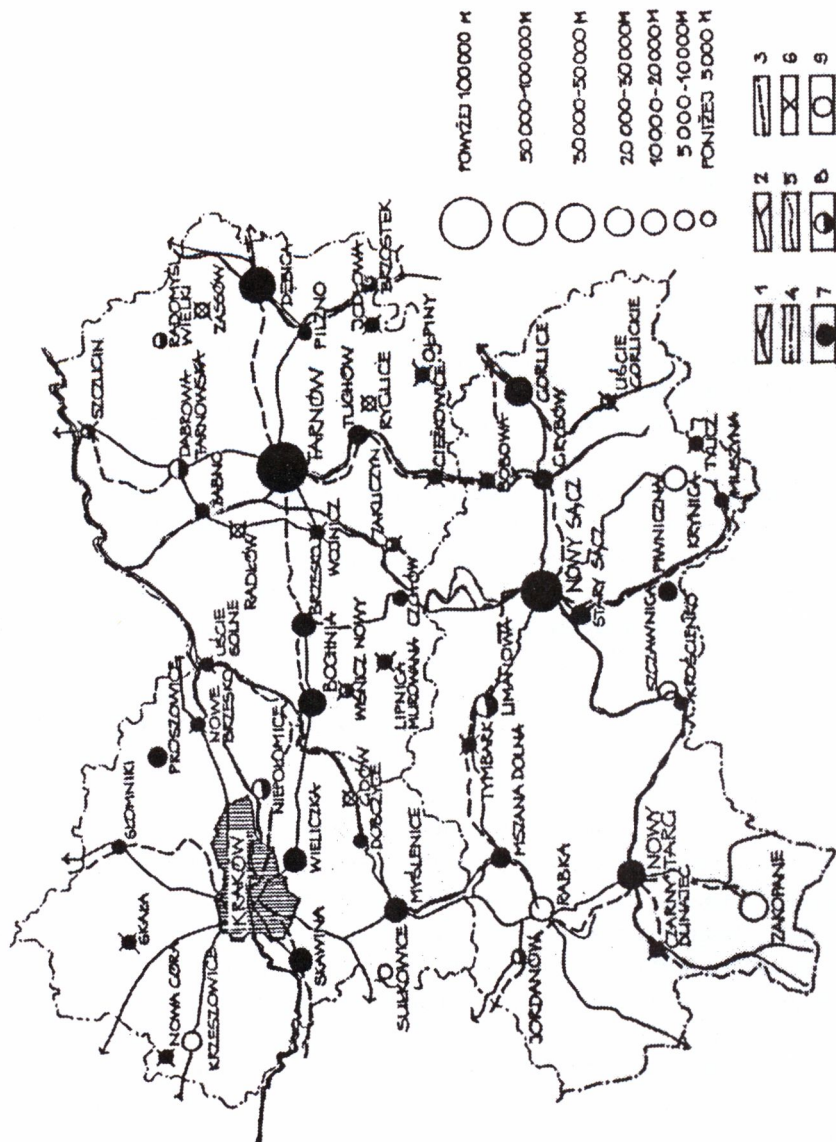
PROBLEMY MAŁYCH MIAST POLSKI POŁUDNIOWEJ I ICH AKTUALNOŚĆ

Współczesne zainteresowanie problemami małych miast wiąże się z faktem, iż spośród obecnej liczby około 880 miast polskich ponad połowa to miasta małe, liczące poniżej 10 tys. mieszkańców i właśnie one, ich wartości kulturowe, stan utrzymania i kondycja ekonomiczna będą w znaczącym stopniu tworzyły obraz naszego kraju.

Specyfika małego miasta sprawia, że zainteresowanie jego problemami pojawia się cyklicznie i jest związane z okresami przemian gospodarczych, odbudową zniszczeń powojennych i przeobrażeń ustrojowych.

Pierwszy okres zaistnienia problemów małych miast w obszarze Polski południowej wiąże się z przemianami gospodarczymi, jakie zapoczątkowała budowa linii kolejowych w 2 połowie XIX w. i na początku XX w. Pojawienie się nowego środka transportu ułatwiającego przewóz surowców i towarów, wymianę myśli i napływ postępowych poglądów, zapoczątkowało aktywizację miast związanych z koleją i stworzyło trwałe podstawy ich rozwoju. Dla gęstej sieci pozostałych układów urbanistycznych, gdzie upadało rzemiosło, a ludność zajmowała się głównie rolnictwem, oznaczało to stagnację i w konsekwencji utratę praw miejskich dla prawie 1/3 miast tego obszaru (ryc.1). Elementem powodującym częściowe ożywienie małych miast był rozwój lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki. Decydujące znaczenie odegrały tutaj szczególne walory przyrody, właściwości lecznicze klimatu i bogate źródła wód mineralnych.

Zainteresowanie przeobrażeniami miast na początku naszego stulecia, troska o zachowanie wartości historycznych, piękna i rodzimego charakteru znajdują potwierdzenie w licznych publikacjach naukowych¹ oraz opracowaniach projektowych dotyczących architektury małych miast². Rozszerzone w tym zakresie pojęcie ochrony zabytku na zespoły urbanistyczne i ich otoczenie uzyskało podstawy prawne po odzyskaniu niepodległości³, a kontynuacja tego nurtu w okresie międzywojennym pod nazwą „ochrony swojszczyzny” dotyczyła poszukiwania cech rodzimego krajobrazu i jego związku z zabytkami architektury oraz zagadnień fizjonomii miasta⁴.

Ryc.1. Rozmieszczenie i wielkości miast w byłych województwach: krakowskim, tarnowskim i nowosadeckim: 1 - główne rzeki, 2 - główne drogi, 3 - linie kolejowe, 4 - granica państwa, 5 - granice województwa, 6 - miasta, które utraciły prawa miejskie, 7 - miasta pochodzące z XIII-XIV w., 8 - miasta pochodzące z XVI-XVII w., 9 - miasta pochodzące z XIX-XX w.

Druga fala szerokiego zainteresowania problemami małych miast wiąże się z odbudową Polski po zniszczeniach II wojny światowej. Dotyczyło to w pierwszej kolejności usuwania skutków działań wojennych, odbudowy miast wraz z ratowaniem ocalałych częściowo zabytków oraz zachowania charakteru wartości historycznych małych miast. Najobszerniej rozpatruje te problemy K. Wejchert, zwracając uwagę na niebezpieczeństwo „biologicznej” odbudowy miast, która na wiele lat lub na trwałe może pozostawić istnienie szpetoty i prowizorek w odbudowanych „na prędcę” schronieniach ludzkich⁵.

W sytuacji zmiany ustroju po II wojnie światowej i przygotowywanych programach uprzemysłowienia kraju istotnym zadaniem było poszukiwanie podstaw egzystencji i ożywienia małych miast oraz określenie ich roli w systemie sieci osadniczej Polski. W najszerszym zakresie prace te były prowadzone przez Instytut Geografii PAN⁶ i wiele ośrodków akademickich. Mimo dużego wysiłku środowisk intelektualnych i istnienia opracowań dokumentujących istotę wartości małych miast w rządowych programach gospodarczych, nie znaleziono stosownej roli dla małego miasta ani skutecznych metod ochrony jego wartości.

W obszarze Polski południowej poddanym w ciągu 40 lat procesom uprzemysłowienia, gdzie równocześnie istnieją szczególnie cenne warunki dla wypoczynku, lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki, małe miasta znalazły się pomiędzy dwoma biegunami:

- miastem o dużej dynamice rozwoju, i
- przeludnioną wsią, która była dużym zapleczem rąk do pracy.

Wprowadzenie komunikacji autobusowej, modernizacja dróg kołowych i stopniowy rozwój motoryzacji, uniezależniły mieszkańców i użytkowników tego obszaru od zorganizowanych skupisk osadniczych: miasteczek i wsi, przyczyniając się do rozwoju budownictwa stałego wraz z bazą noclegową dla rekreacji na całym obszarze, a zwłaszcza wzdłuż wszystkich tras komunikacyjnych.

Modernizowana wieś, wyposażona w bieżącą wodę, związana bezpośrednio z atrakcyjnością pól, rzeki, lasu, stała się konkurencyjna dla wypoczynku, w stosunku do małego miasteczka nie przygotowanego do pełnienia takich funkcji.

Oprócz miejscowości uzdrowiskowych, które zostały zaktywizowane inwestycjami „funduszu czasów pracowniczych”, małe miasteczka nie oferując wsi atrakcyjnych miejsc pracy ani szczególnych warunków dla wypoczynku mieszkańcom dużych miast, w zależności od położenia, stały się w wielu przypadkach miejscowościami „sypialnymi” dla zatrudnionych w przemyśle lub pozostały na uboczu zainteresowań.

Złożone problemy małych miast Polski południowej były przedmiotem wielu badań i opracowań studialno-projektowych prowadzonych od lat pięćdziesiątych do chwili obecnej w Zakładzie Planowania Przestrzennego (obecnie Instytut Projektowania Miast i Regionów) Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. Do ważniejszych opracowań można zaliczyć:

- szerokie studia kilkunastu miast zabytkowych dawnego województwa krakowskiego wykonane w latach sześćdziesiątych pod kierunkiem Z.Wzorka, dotyczące przemiany substancji i zagospodarowania miast, studia panoram widokowych oraz badania nad rozproszeniem budownictwa w strefach otaczających zabytkowe układy⁷;
- liczne prace studialno-badawcze miejscowości uzdrowiskowych prowadzone przez wiele lat pod kierunkiem W.Pencakowskiej, w których rozpatrywano warunki funkcjonalne i przestrzenne zdrojownictwa⁸;
- szerokie badania wykonane w latach 1970-1990 pod kierunkiem B.Bartkowiczowej i T.Bartkowicza dotyczące: rewaloryzacji układów zabytkowych, przeobrażeń przestrzennych miast w minionym 50-leciu oraz ekologicznych podstaw ich rozwoju⁹.

Również w programie dydaktycznym realizowanym przez Instytut problematyka małych miast odgrywa nieprzerwanie ważną rolę. Zetknięcie studenta w czasie wakacyjnych praktyk urbanistycznych i obozów naukowych z realiami małego miasta wyrabia wrażliwość na wartości zachowanego dziedzictwa kultury i piękno polskiego krajobrazu, a także uczy odpowiedzialności za podejmowanie decyzji projektowych w konkretnych uwarunkowaniach.

Obecny nawrót zainteresowania małym miastem wynika nie tylko z przemian ustrojowych całego kraju, ale znajduje głębsze uzasadnienie w specyfice uwarunkowań tych przemian w małych miastach. Dotyczy to kilku charakterystycznych zjawisk, takich jak:

1. Powrót samorządności lokalnej w strukturze zarządzania (ustawa o samorządzie terytorialnym z 08.03.1990 r.) przywraca miejsce dla inicjatyw lokalnych i daje szansę bardziej skutecznego rozwiązywania problemów w małym mieście, gdyż są łatwiejsze do ogarnięcia dla samorządów niż skomplikowane problemy miast dużych.
2. Cała społeczność małego miasta zna wszystkie problemy lokalne i w latach minionych wielokrotnie podejmowała inicjatywy ich rozwiązywania, stąd w chwili obecnej istnieje większa szansa – niż w miastach dużych – skupienia ogółu mieszkańców wokół realizacji kolejnych przedsięwzięć na rzecz poprawy własnego otoczenia.
3. Przebudowa małych miast, jak i całej polskiej przestrzeni, opiera się na przywróconym prawie własności prywatnej (ustawa o gospodarce gruntami z 29.09.1990 r.) i gospodarce rynkowej, które sprzyjają skuteczności działań, lecz równocześnie mogą stwarzać konflikty pomiędzy interesem prywatnym i grupowym a interesem publicznym, który nie zawsze jest dostrzegany przez ogół mieszkańców i z którym często nie identyfikują się władze lokalne.
4. Główną barierą na drodze odrodzenia małego miasta jest brak przekonania ogółu mieszkańców o skuteczności własnych inicjatyw i możliwości sukcesu

w odbudowie szeroko rozumianej tradycji, która potocznie jest uznawana dość często za zacofanie i ustępuje miejsca koniunkturalnym hasłom powierzchownie rozumianej nowoczesności.

Analiza małych miast zabytkowych obszaru Polski południowej pozwala na wyróżnienie dwóch charakterystycznych grup małych miast o odmiennej dynamice przemian w okresie PRL-u.

Pierwszą grupę stanowią małe miasta o dużej randze wartości zabytkowych, położone w bliskim sąsiedztwie miast przemysłowych, poddane procesom urbanizacyjnym tych ośrodków. Można tu wymienić np.: Stary Sącz – pod wpływem uprzemysłowienia Nowego Sącza i całej Kotliny Sądeckiej; Niepołomice – położone w zasięgu oddziaływania kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie; Tuchów – w zasięgu Tarnowa lub Nowy Wiśnicz w bliskim sąsiedztwie uprzemysłowionej Bochni.

Łatwy dojazd do pracy, tym samym dopływ środków finansowych, spowodował w tych miastach znaczny rozwój budownictwa mieszkaniowego, modernizację dróg kołowych, budowę dużych obiektów handlowo-usługowych, a nawet wymianę samej substancji zabytkowej. Te przemiany, jakkolwiek podniosły standardy techniczne i dały pewną poprawę warunków życia ludności, wpłynęły równocześnie na obniżenie walorów zabytkowych miasteczek i ich atrakcyjności turystycznej. Można to prześledzić na przykładzie Starego Sącza, gdzie duże zespoły wolno stojącej zabudowy jednorodzinnej i grupa pięciokondygnacyjnych bloków tworzą wyraźny dysonans z zabytkowym charakterem miasteczka. Równocześnie, przeprowadzona w latach siedemdziesiątych modernizacja techniczna głównych tras przelotowych spowodowała podniesienie ulic, poszerzenie jezdni kosztem chodników, niszcząc tym samym wartość użytkową substancji miejskiej, nastroj i kameralny charakter zabytkowych uliczek.

Druga, wspomniana wyżej grupa miast – to małe miejscowości, położone na uboczu przemian, w rolniczym otoczeniu o rozdrobnionej strukturze własności, zatrzymane w rozwoju, podlegające stagnacji i zubożeniu. Do takiej grupy można zaliczyć: Zakliczyn, Ciężkowice, Lipnicę Murowaną czy Lanckoronę. Od dawna pozbawione praw miejskich i własnych podstaw rozwojowych, zachowały z przeszłości piękne kościoły i duże rynki otoczone drobną zabudową z malowniczymi domami podcieniowymi.

Przetrwanie do dzisiaj tych „żywych skansenów” można zawdzięczać zarówno stagnacji ekonomicznej, jak i pogodzeniu się mieszkańców z brakiem możliwości przemian. Odrębną rolę odegrały tutaj służby konserwatorskie, które oprócz pomocy finansowej dla ratowania najcenniejszych obiektów, przyczyniły się do podniesienia świadomości mieszkańców o znaczeniu i randze często nie docenianych form starych obiektów i całych ich zespołów¹⁰.

Przebudowa społeczno-gospodarcza naszego kraju unaoczniała społeczności małych miast potrzebę budowania własnych podstaw rozwoju gospodarczego. Doświadczenia ostatnich 10 lat wykazują pojawienie się dużej fali spontanicznej przedsiębiorczości dotyczącej handlu, usług, gastronomii i drobnej produkcji, co zaowocowało remontami budynków, przebudową parterów, zmianą wystroju wnętrz, a często poprawą estetyczną najbliższego otoczenia. Jednakże głównym problemem pozostaje nadal ogólne zaniedbanie miasteczek, zniszczona nawierzchnia ulic i placów, zaniedbana zielen, częściowy brak wodociągów, a zwłaszcza kanalizacji ze sprawnym oczyszczaniem ścieków.

Istotną przyczyną tego stanu jest brak dopływu odpowiednich środków do kasy gminy miejskiej, stąd w miejscowościach skupiających zabytki i posiadających duże walory krajobrazu coraz częściej myśli się o rozwoju funkcji turystycznej, która mogłaby stać się ważnym elementem aktywizacji miasteczka. Jednakże w odniesieniu do tych zamierzeń słyszy się zbyt często obiegowe hasła o potrzebie dalszej modernizacji małych miast i ich promocji, dostosowaniu do masowej rekreacji, budowie parkingów i nowej bazy noclegowej.

Przedstawiane w tym zakresie propozycje programowe i rozwiązania projektowe są obecnie opierane dość często na obcych wzorcach usług i obcych formach architektury z zastosowaniem nowych materiałów budowlanych – co w niedługim czasie może spowodować ujednoczenie wyrazu małych miasteczek i zniszczenie na trwałe ich niepowtarzalnego rodzimego charakteru.

Należy podkreślić, że warunkiem konkurencyjności turystycznej polskiego miasteczka jest nie tylko wyeksponowanie kilku zabytków o wybitnej randze, ale zbudowanie wielowątkowego programu odbudowy tradycji, w którym powinno znaleźć swoje miejsce odtworzone słynne historycznie rękodzieło, tradycyjna produkcja zdrowej żywności, jak i ocalałe relikty rodzimego budownictwa w mieście i otaczającym regionie.

Dobrym początkiem drogi do zmiany spojrzenia mieszkańców małych miasteczek na własne otoczenie są kontakty nawiązywane przez środowiska akademickie z władzami samorządowymi. Dowodzi tego współpraca Instytutu Projektowania Miast i Regionów z małymi miejscowościami w różnych rejonach Polski południowej, gdzie dyskusje z Radą Gminy o problemach miasta, urządzone wystawy ze studenckich praktyk wakacyjnych i projektowych prac semestralnych oraz inne formy wymiany poglądów, podnoszą w oczach mieszkańców rangę wartości otoczenia, w którym żyją i w miejsce przekonania o wstydlwym zacofaniu swoich miast, odbudowują wiarę w istniejące walory, patriotyzm lokalny i przekonanie o możliwości sukcesu opartego się na ponadczasowych wartościach reliktyw własnej kultury i tradycji miejsca.

Przypisy

- ¹ S.Tomkowicz: *Piękność miast i jej ochrona*, Kraków 1909; J.Drexler: *Odbudowa wsi i miast na ziemi naszej*, Lwów 1916; R.Feliński: *Budowa miast*, Lwów 1916; L.Piniński: *Piękno miast i zabytki przeszłości*, Lwów 1916.
- ² Odbudowa polskiego miasteczka – projekty domów opracowane przez grono architektów polskich pod red. J.Gałęzowskiego, Kraków 1916; oraz: Odbudowa polskiego miasteczka – projekty domów użyteczności publicznej opracowane jw. pod. red. J.Pokutyńskiego, Kraków 1918.
- ³ Dekret Rady Regencyjnej i rozporządzenie z 1918 r.; Ustawa z 1928 r., która szeroko ujmuje pojęcie zabytku i jego otoczenia; Okólnik Min. WR i OP z 1936 r.: O ochronie charakteru starych miast i dzielnic staromiejskich.
- ⁴ S.Leszczycki: *Analiza fizjonomii miasta*. Wiadomości Geograficzne 1932; Z.Simche: *O typach planów krajobrazowych miast*. Przegląd Geograficzny 1928; B.Treter: *Uwagi o związku między przyrodą a zabytkami architektury*, Kraków 1932 r.
- ⁵ K.Wejchert: *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*. Warszawa 1947 (s. 18).
- ⁶ *Studia nad aktywizacją małych miast w Polsce*, praca zbiorowa pod red. K.Dziewońskiego, M.Kiełczewskiej-Zalewskiej, L.Kasińskiego, J.Kostrowickiego, S.Leszczyckiego, Prace IG PAN, nr 9, Warszawa 1957.
- ⁷ Z.Wzorek: *Wybrane problemy małego miasta w regionie krakowskim*, Teka Komisji UiA PAN O/Kraków, t. II 1968.
- ⁸ W.Pencakowska: *Zdrojowiska. Kształtowanie struktury przestrzennej w koncepcji zespołów rekreacyjnych*. Zeszyty Naukowe PK, Kraków 1977; W.Pencakowska: *Problemy zagrożeń cywilizacyjnych w zdrojowiskach*, Problemy uzdrowiskowe z. 7-8/1979.
- ⁹ B.Bartkowicz, T.Bartkowicz: *Przemiany struktury przestrzennej wybranych miast województwa nowosądeckiego*, Teka Komisji UiA PAN O/Kraków, t. XVI 1982; B.Bartkowicz, T.Bartkowicz: *Problemy rewitalizacji miast małych i średnich na przykładzie Polski południowej*, Teka Komisji UiA PAN O/Kraków, t. XXI 1987; B.Bartkowicz, T.Bartkowicz: *Ekologiczne podstawy funkcjonowania i rozwoju miast*, Teka Komisji UiA PAN O/Kraków, t. XXII 1988.
- ¹⁰ Na szczególne uznanie zasługuje wieloletnia działalność H.Pieńkowskiej na stanowisku konserwatora woj. krakowskiego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych.

Specyfika małego miasta sprawia, że zainteresowanie jego problemami pojawia się cyklicznie i jest związane z okresami ważnych przemian gospodarczych, odbudową zniszczeń powojennych i przeobrażeń ustrojowych.

W rozwoju miast Polski południowej można wyróżnić trzy najważniejsze okresy zainteresowania środowisk naukowych problemami małych miast: pierwszy – to początek XX w., kiedy pod wpływem budowy linii kolejowych nastąpiło zróżnicowanie wielkości miast; drugi – to okres odbudowy miast po zniszczeniach II wojny światowej; trzeci – czasy współczesne związane z przeobrażeniami społeczno-gospodarczymi kraju.

Podstawą obecnej aktywizacji małych miast może być rozwój funkcji turystycznych, jeżeli uda się zachować niepowtarzalny rodzimy charakter polskich miasteczek. Ważnym zadaniem w tym zakresie jest nie tylko rewaloryzacja kilku znaczących zabytków architektury, ale także powrót dawnej sztuki budowania z rodzimych materiałów, odtworzenie słynnego historycznie rękodziela oraz zachowanie tradycyjnych obrzędów i obyczajów.

Problematyka małych miast Polski południowej jest od wielu lat tematem opracowań studialno-badawczych i projektowych Instytutu Projektowania Miast i Regionów, wchodzi także nieprzerwanie w zakres dydaktyki. Podjęta w ostatnich latach współpraca z samorządami lokalnymi przybliżyła studentów do realnych warunków wykonywania zawodu architekta i urbanisty, jest także pożyteczna dla społeczności małych miast.

THE PROBLEMS OF THE SMALL TOWNS IN SOUTHERN POLAND AND THEIR ACTUALITY

S u m m a r y

The specific problems of a small town cause a cyclic interest connected with important economical changes, rebuilding after the war destructions and with political transformations as well.

In the evolution of towns in Southern Poland one can see three main periods of interest in the milieu of scientists who deal with small town problems: the first – was in the begining of twentieth century when under the influence of the construction of railroads the towns began to vary in their dimentions; the second – it's the period of rebuilding after the second World War; the third – and the

present period is connected with social and economic transformations in our country.

The development of the tourist arrangements could be the basis to activate Polish small towns if it were possible to protect successfully their uncommon native character. The important task is not only the renovation of a couple of important monuments of architecture, but also the return to the old art of building using the original materials and to the famous historical craftsmanship as well as the protection of traditional customs and rituals.

The problems of the small towns in Southern Poland have been the theme of research studies and projects being done in the Institute for many years. The same problems are in the sphere of didactic activity of this Institute. The cooperation with local communities which has been undertaken lately helps our students to be closer to the real conditions of the profession, both that of an architect and an urbanist, being at the same time useful for the local communities.

Tadeusz Bartkowicz

MOŻLIWOŚCI I SZANSE ZACHOWANIA RÓWNOWAGI EKOLOGICZNEJ NA OBSZARACH ZURBANIZOWANYCH W ŚWIETLE NOWYCH UWARUNKOWAŃ GOSPODARCZYCH POLSKI

Fala uprzemysłowienia i urbanizacji, która po drugiej wojnie światowej przetoczyła się przez Polskę, odcisnęła swe wyraźne piętno na wielu rejonach kraju, prowadząc do rozległych dewastacji środowiska naturalnego, obniżających znacznie walory zdrowotne i gospodarcze tych obszarów.

Aby rejony te stały się znowu obszarami znośnych warunków życia, atrakcyjnymi z gospodarczego punktu widzenia oraz miejscami przyciągającymi turystów żądnych wytchnienia i ucieczki od codzienności współczesnej cywilizacji, muszą być odpowiednio przystosowane, a działania przystosowawcze winny zmierzać w dwóch zasadniczych kierunkach:

- złagodzenia istniejących, niekorzystnych oddziaływań wywołanych urbanizacją i uprzemysłowieniem minionych lat oraz usunięcia drastycznych zniszczeń środowiska¹;
- wygrania obszaru dla człowieka, przyrody i postępu gospodarczego².

Osiągnięcie tych celów nie jest łatwe. Zakres bowiem niezbędnych działań zmierzających do ograniczenia, a następnie likwidacji istniejących oraz potencjalnych zniszczeń środowiska jest tak ogromny i złożony, że wymaga specjalnego programu przebudowy ekologicznej przestrzeni zurbanizowanej – programu opartego na wielopłaszczyznowym działaniu w sferze gospodarczej, technicznej i technologicznej oraz w sferze gospodarki przestrzennej. Ponadto program ten w każdym rejonie obszaru zurbanizowanego powinien być dostosowany do specyfiki danego miejsca i jego charakteru, a podstawę jego określenia musi stanowić dokładne rozpoznanie źródeł skażenia: ich rozmieszczenie, zasięg i charakter oddziaływania, a także wnikliwe prześledzenie procesu powstawania

dewastacji środowiska w obrębie danego obszaru oraz poznanie mechanizmów wywołujących i przyspieszających ten proces³.

Jak wynika z prowadzonych przez autora badań⁴, w rejonach charakteryzujących się największymi zniszczeniami środowiska głównym czynnikiem destabilizującym względną równowagę ekologiczną pomiędzy trzema podstawowymi elementami obszarów zurbanizowanych: środowiskiem przyrodniczym, strukturą przestrzenną i społecznością był żywiolowy rozwój przemysłu, który poprzez wzrost zatrudnienia wywołał gwałtowny wzrost liczby ludności w miastach.

Społeczność miejska, wywierając nacisk na rozwój mieszkalnictwa, usług, komunikacji i infrastruktury przyspieszała urbanizację wywołaną uprzemysłowieniem, powodując rozszerzanie się powierzchni miast i zespołów osiedleńczych. Konsekwencją tego procesu była i jest nadal ekspansja terytorialna struktur miejskich, powodująca stopniową eliminację środowiska przyrodniczego z obszarów zurbanizowanych przy równoczesnym wzroście zapotrzebowania na kontakt z przyrodą. Społeczność miejska w poszukiwaniu terenów rekreacyjnych eksploatuje nadmiernie obszary zielone, powodując przeciążenie środowiska przyrodniczego o zmniejszonych już, w wyniku rozbudowy przemysłu i miast, zasobach. W konsekwencji – poprzez stopniową eliminację powierzchniową zasobów przyrody i nadmierną frekwencję, a także na skutek zanieczyszczenia powietrza, wody i ziemi zostaje obniżony potencjał samoregulacji środowiska przyrodniczego i następuje stopniowa jego degradacja.

Zjawisko to występuje we wszystkich miastach Polski, a jego nasilenie zaostrzało się w miarę wzrostu uprzemysłowienia i dynamiki rozwoju struktur miejskich. Ponadto brak wyważonej hierarchi potrzeb w standardach życia ludności powodował odsuwanie potrzeby kontaktu z przyrodą na plan dalszy, a priorytet rozwoju struktury, poprzez zabudowę przestrzeni otwartych, uniemożliwiał – szczególnie w przypadku miast dużych – zaspokojenie tych potrzeb nawet w bardzo odległej przyszłości⁵.

Należy tu dodać, że czynnik decyzyjny rozwoju przemysłu, zwłaszcza ciężkiego, do niedawna jeszcze leżał poza zasięgiem społeczności lokalnej (sterowanie centralne, naciski resortowe i inne), stąd źródło destabilizacji elementów ekosystemu miasta lub, w szerszym ujęciu, obszaru zurbanizowanego było przez wiele lat poza tym ekosystemem, ale skutki tej destabilizacji, mimo zmian, które w ostatnich latach nastąpiły w polityce gospodarczej państwa, przez długie lata będą jeszcze pozostawać obrębem ekosystemu. Uogólniając, można powiedzieć, że zachodzące w miastach i rejonach przemysłowych interakcje pomiędzy strukturą przestrzenną a społecznością powodowały wzajemną dynamizację tych dwóch podsystemów, co wywierało silną presję na środowisko przyrodnicze, wypierając je z przestrzeni zurbanizowanej i degradując jego jakość⁶.

Podstawą wszelkich działań zmierzających do przebudowy ekologicznej miast i regionów charakteryzujących się znaczną degradacją środowiska przyrodniczego są akty prawne obowiązujące w naszym kraju, a także umowy międzynarodowe, których sygnatariuszem jest również Polska. Najważniejszym aktem prawnym, ujmującym całościowo większość problemów jest Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska z 1980 r. Ważnymi aktami prawnymi są również ustawy cząstkowe związane z problemami ekologii, dotyczące: ochrony przyrody, gruntów rolnych i leśnych oraz prawo wodne, prawo budowlane, a także szereg uchwał i zarządzeń chroniących wartości kulturowe i przyrodnicze kraju.

Bardzo istotnym aktem prawnym, regulującym przez wiele lat zagadnienia związane z ochroną środowiska, była ustawa o planowaniu przestrzennym, która w nowym ujęciu „Ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym” (obowiązującym od 01.01.1995 r.) podkreślił dobitnie wagę i znaczenie tych zagadnień, wprowadzając zapis o obowiązku wykonywania i dołączenia do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego „prognozy skutków wpływu ustaleń planu na środowisko przyrodnicze”⁷. Ponadto, w odniesieniu do każdego prawie miasta istnieje szereg postanowień i decyzji podjętych lokalnie, ustanawiających ochronę przyrodniczą, konserwatorską, widokową i krajobrazową całych układów zabytkowych lub ich fragmentów oraz obszarów przyrodniczych szczególnej wartości.

Wymienione wyżej ustawy i uchwały stanowią szeroki zestaw podstaw prawnych, które stwarzają możliwość domagania się zmiany niekorzystnej sytuacji ekologicznej naszego kraju. Jednakże osiągnięcie faktycznej poprawy stanu środowiska wymaga całkowitej przebudowy systemu gospodarczego, zmiany gospodarki terenami i sposobów inwestowania, finansowania ochrony zasobów naturalnych i kulturowych, przebudowy świadomości społeczeństwa i wreszcie pełnej możliwości egzekwowania obowiązujących praw.

Podstawę przebudowy ekologicznej w sferze gospodarczej musi stanowić długofalowy program przekształceń funkcjonalnych, ograniczających dominację przemysłu na rzecz dziedzin gospodarki organicznie związanej z charakterem wartości kulturowych i przyrodniczych danego obszaru. Istotnym warunkiem tej przebudowy jest natychmiastowa weryfikacja wszystkich zakładów przemysłowych pod kątem rodzaju produkcji i jej przydatności dla miasta lub gminy, rozpoznanie możliwości w zakresie ograniczenia występujących uciążliwości oraz ocena wartości zajmowanych przez przemysł terenów miejskich lub gminnych. Dokonany tą drogą bilans zysków i strat finansowych oraz społecznych wraz z możliwością zastosowania przez samorząd lokalny odpowiedniej polityki podatkowej mogłyby być podstawą restrukturyzacji wielu zakładów przemysłowych, ich modernizacji lub upadłości pozwalającej na rewindykację terenów i energii dla pożądaných dziedzin produkcji lub innych celów przestrzennych.

Poprawa warunków ekologicznych wymaga nie tylko przebudowy podstaw gospodarczych, ale także przygotowania programu przeobrażeń przestrzeni

zurbanizowanej, dostosowanego do specyfiki i walorów danego miejsca oraz zakresu jego obecnej degradacji – programu opartego na dokładnym rozpoznaniu interakcji zachodzących pomiędzy zastaną i projektowaną strukturą przestrzenną, środowiskiem oraz potrzebami i poglądami społeczeństwa. Dotyczy to zarówno przekształceń strukturalnych przemysłu, przebudowy przestrzeni śródmiejskich miast i rozległych obszarów osiedli mieszkaniowych, obszarów o przemieszanej strukturze zabudowy oraz rozlewającej się chaotycznie na ogromnych przestrzeniach zabudowy jednorodzinnej, jak również terenów aktywnego wypoczynku i turystyki, terenów rolnych i leśnych.

Przywrócenie właściwej wartości ziemi oraz odstąpienie od centralnie planowanych zamierzeń inwestycyjnych wymagają, aby w strategii „odbudowy ekologicznej” obszarów zdegradowanych znalazły także miejsce szersze odniesienia regionalne, uwzględniające nie tylko zróżnicowania i uwarunkowania występujące w różnych stronach kraju, ale także aspiracje, priorytety i interesy społeczności lokalnych. Stąd rosnąca rola województw w gospodarowaniu przestrzenią kraju, na ich bowiem obszarach zachodzić będą wymuszane rozwojem gospodarczym przemiany strukturalne, a także inwestycje, dające podstawy ogólnonarodowego dobrobytu.

Wiodąca i koordynująca rola województwa (związku województw) w stosunku do obszaru „odnowy ekologicznej” złożonego z poszczególnych gmin polegać powinna na całościowym określeniu podstaw rozwojowych administracyjnie podporządkowanego regionu z uwzględnieniem potencjału ludzkiego, zasobów naturalnych oraz istniejących i możliwych do wykorzystania zasobów materialnych (zabudowa, infrastruktura).

W tych ogólnie zarysowanych podstawach rozwojowych powinny znaleźć miejsce aspiracje i dążenia poszczególnych gmin, a podział zadań w rozbiciu na różne obszary winien przebiegać przy uwzględnieniu zróżnicowania terenów województw predysponowanych do przyjęcia takich funkcji, które promując region i wywołując rozwój nie naruszałyby i nie uszczuplały zasobów naturalnych oraz stworzonych przez człowieka wartości kulturowych.

Racjonalne, zapewniające dobrobyt gospodarowanie przestrzenią kraju wymaga niezwłocznego podjęcia działań zmierzających do uporządkowania i przebudowy strukturalnej obszarów, na których występują drastyczne zniszczenia środowiska naturalnego. Pilnego podjęcia prac w tym zakresie wymagają nie tylko nowe uwarunkowania polityczne i ekonomiczne kraju oraz bliska perspektywa integracji gospodarczej z państwami Wspólnoty Europejskiej, ale także i przede wszystkim względy humanitarne. Nie można bowiem dopuścić do tego, by w dalszym ciągu, przez najbliższe 20-30 lat XXI wieku, ponad połowa ludności Polski – jak dziś to ma miejsce – pracowała, mieszkała i wypoczywała w rejonach, w których skażenia ziemi, powietrza i wody stanowią poważne zagrożenie zdrowia dla kilku pokoleń.

Przypisy

- ¹ T.Bartkowicz: *Powiązania i zależności pomiędzy zagospodarowaniem i użytkowaniem terenu a ładzeniem uciążliwości towarzyszących uprzemysłowieniu i urbanizacji*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej nr 4 (869), Gliwice 1987.
- ² B.Bartkowicz, T.Bartkowicz: *Problemy przestrzennego kształtowania i zagospodarowania obszarów zurbanizowanych makroregionu południowo-wschodniego w świetle potrzeb racjonalizacji gospodarki wodnej*. Problemy projektowe nr 1, Gliwice 1981.
- ³ B.Bartkowicz, T.Bartkowicz: *Ekologiczne podstawy funkcjonowania i rozwoju miast*. TeKa Komisji UiA O/PAN w Krakowie, t. XXII/1988.
- ⁴ T.Bartkowicz: *Rola planowania przestrzennego w zabezpieczeniu miast i osiedli przed szkodliwym oddziaływaniem przemysłu na przykładzie Krakowskiego Okręgu Przemysłowego* [w:] *Sozologia i sozotechnika*. Zeszyty Naukowe AGH nr 21, Kraków 1971.
T.Bartkowicz: *Wpływ zagospodarowania i użytkowania terenów miejskich na zanieczyszczenie powietrza*. Zeszyty Naukowe PK, Seria „Architektura” nr 15/1975.
T.Bartkowicz: *Z badań nad układem przestrzennym terenów przemysłowych Krakowa i zagospodarowaniem ich bezpośredniego otoczenia*. TeKa Komisji UiA O/PAN w Krakowie, Tom XX, Kraków 1986.
- ⁵ T.Bartkowicz: *Wpływ urządzenia terenu na warunki życia w mieście*. Zeszyty Naukowe PK, Seria „Architektura” nr 1/1977.
- ⁶ B.Bartkowicz, T.Bartkowicz: *Przestrzenne uwarunkowania ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego oraz ekologiczne zasady gospodarki przestrzennej w typowych strukturach miejskich Polski południowo-wschodniej*. CPBP.04.10.11.02 – „Synteza badań 1990” [w:] *Zarys proekologicznej metody kształtowania miast*. Wydawn. Naukowe SGGW-AR, tom II, Warszawa 1991.
- ⁷ „Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym” z dnia 7 lipca 1994 r., Art. 10 pkt 2 (Dziennik Ustaw RP nr 89 z dnia 25.08.1994).

Streszczenie

Fala uprzemysłowienia i urbanizacji, która po drugiej wojnie światowej przetoczyła się przez Polskę, odbiła swe piętno na wielu rejonach kraju, wywołując rozległe dewastacje środowiska naturalnego.

Aby rejony te stały się znowu obszarami znośnych warunków życia, atrakcyjnymi z gospodarczego i turystycznego punktu widzenia, muszą być odpowiednio przystosowane, a działania zmierzać w dwóch zasadniczych kierunkach:

- złagodzenia istniejących niekorzystnych oddziaływań wywołanych nadmiernym uprzemysłowieniem oraz
- wygrania obszaru dla człowieka, przyrody i postępu gospodarczego.

Osiągnięcie tych celów wymaga zarówno przebudowy podstaw gospodarczych, jak również szerokiego programu przeobrażeń przestrzeni zurbanizowanej, dostosowanego do specyfiki i walorów danego miejsca oraz zakresu jego obecnej degradacji.

Program ten oparty być musi na dokładnym i wnikliwym rozpoznaniu interakcji zachodzących pomiędzy zastaną i projektowaną strukturą przestrzenną, środowiskiem przyrodniczym oraz potrzebami i poglądami społeczności lokalnych.

Podstawę działań w tym zakresie wyznaczają obowiązujące w naszym kraju akta prawne, a także umowy międzynarodowe, których sygnatariuszem jest Polska.

Nowe polityczne i ekonomiczne uwarunkowania naszego kraju oraz rysująca się coraz wyraźniej perspektywa integracji gospodarczej z państwami Wspólnoty Europejskiej wymagają, aby działania zmierzające do odbudowy przestrzeni zdewastowanej podjąć jak najszybciej. Wymagają tego również względy humanitarne, nie można bowiem pozwolić na to, by w cywilizowanym państwie europejskim połowa ludności kraju, jak dziś to ma miejsce, żyła w warunkach ciągłego zagrożenia zdrowia.

A CHANCE AND POSSIBILITIES OF ECOLOGICAL BALANCE SUPPORT ON URBANIZED AREAS WITH RESPECT TO THE NEW POLISH ECONOMICAL CONDITION

S u m m a r y

The industrialization and urbanization wave which waged throughout Poland after the Second World War – impressed on a many regions of country – caused a large devastation of natural environment. In order that regions could be the arears with proper condition for a life – it is a necessary its readaptation and the operation should concentrate on a two main directions:

- softening of existing disadvantageous effects which are caused by excess industrialization,
- to win of territory for a men, nature and economic development.

Achievement of these targets need restructuring of base economy, as well as a large programme for urbanized space transformation. The programme must be adequate to a specific and a values of particular place and a scope of present degradation.

The programme must be base on exact and penetrative diagnose of interaction between designed and existing spatial structure, and ideas of local society.

A basis of such action are define by a legal regulations of our Country and international regulations signed by Poland.

A new political and economical condition of our Country and perspective of economical intergration with Europa Union Countries requires soon activity to rebuild of devastated space.

The humanitarian requirments also obliges to the action, because we can't accept, if half of our population in civilized Country, are living at present in state of permanent health threatens.

D

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Janusz Bogdanowski

DROGA OD PROJEKTOWANIA BUDYNKU DO ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU

Przełom w postrzeganiu architektury rozumianej nie tylko jako obiekt czy nawet zespół obiektów (np. miejskich), ale jako architektura krajobrazu został dostrzeżony już około roku 1950. Wymienić tu wypadnie zwłaszcza profesorów: Tołwińskiego, Nováka, Gruszczyńskiego czy Ciołka. Konsekwencją tego stało się podjęcie systematycznych studiów dotyczących zarówno ochrony, jak i architektonicznego kształtowania krajobrazu. Te właśnie prace dały początek wielu najróżniejszym opracowaniom, zaś ukoronowaniem działań dotyczących krajobrazu, a rozwiniętych właśnie w krakowskim środowisku, stało się zarówno wprowadzenie problemów przyrodniczego, jak i kulturowego krajobrazu do dydaktyki i projektowania, a w końcu do zapisu w nowelizacji (1990 r.) „Ustawy o ochronie dóbr kultury”. Tym też sposobem w poczet przedmiotów ochrony wpisany został „krajobraz kulturowy w formie ustanawianych stref ochrony konserwatorskiej, parków i rezerwatów kulturowych”.

To, co dziś można w sposób tak oczywisty stwierdzić, miało jednak długą, bo niemal 100-letnią historię, pełną na domiar meandrów, a w tym też i zahamowań, ale i przyspieszeń. Jednoznaczny początek dały temu od strony przyrodniczej koncepcje Mariana Raciborskiego, zaś kulturowej – krakowskie Grono Konserwatorów, w którym czołową, pomnikową wręcz postacią był Stanisław Tomkiewicz. Jego prace, jak również licznie skupionych w tym gronie innych autorów, a zwłaszcza architektów (m.in. Łuski, Kłos, Piniński), także wydawnictwa i czasopisma ukazujące się w tym czasie w Krakowie, stały się podwaliną swoistej kulturowej doktryny krajobrazowej. Rzecz szczególna, iż jeden z pierwszych konkursów urbanistycznych w kraju dotyczący krakowskiego Salwatora, wywodzi się z tych właśnie krajobrazowych założeń.

Za swoiste apogeum poglądów uznać by należało Dekret Rady Regencyjnej (31.10.1918 r.) zakazujący: „niszczenia, zasłaniania lub szpecenia widoku na zabytki lub zabytków”. Niestety, później obserwuje się jakby odstępowanie od tych idei. Jeszcze Rozporządzenie Prezydenta RP z 1928 r. nawiązuje do tego,

mówiąc o ochronie „otoczenia”, zwłaszcza zabytku. Podobnie i Prawo Budowlane (1936 r.) kontynuuje jakby ten kierunek zapisem, iż „w miejscowościach, w których krajobraz zasługuje na ochronę, właściwa władza może odmówić pozwolenia na budowę lub zmiany budynków, o ile by te roboty spowodowały zeszpecenie krajobrazu”. Odczytując te zapisy widzimy z powrotem zawężenie w postrzeganiu wartości krajobrazu kulturowego jako mającego znaczenie w ochronie zabytków.

Jest to tym dziwniejsze, iż jednocześnie rozszerza się zakres działania ochrony przyrody właśnie z ukierunkowaniem na krajobraz. Jest to bez wątpienia zasługa profesora Władysława Szafera, skądinąd założyciela Państwowej Rady Ochrony Przyrody, kontynuującego dzieło znanych poczynań Raciborskiego i Pawlikowskiego. Tymczasem, mimo tak dobrych wspólnych początków, w połowie stulecia w ośrodku krakowskim problem krajobrazu kulturowego staje się coraz mniej zauważalny. Niemniej istnieje. Przesuwa się on jakby na płaszczyznę planowania regionalnego i urbanistyki. Warto zatem wspomnieć o działalności Stanisława Leszczyckiego (Warszawa) w zagadnieniach Spisza, czy – w ośrodku krakowskim – Odlaneckiego-Poczobuta, wreszcie Zygmunta Nováka w odniesieniu do problemów Jury, zaś Tretera w zakresie formowania wnętrza urbanistycznych miast, poprzez zarządzenia miejscowe. Stąd też godne odnotowania wyniki w kształtowaniu ulic miasta, by wspomnieć godła domów, wysunięte okapy, artykulację linii regulacji z „przedogródkami” etc., co do dziś oglądać można np. na ulicy św. Krzyża, czy w nowo powstających dzielnicach miasta (np. ul. Spokojna, Urzędnicza).

Po drugiej wojnie na krótki czas powraca problem swojszczyzny i odbudowy miasteczek w duchu ich tradycji historycznej, czemu w kraju sekundują m.in. Kazimierz Wejchert, Włodzimierz Gruszczyński, Zygmunt Novák czy Gerard Ciołek. Ten ostatni podejmuje i rozwija też tematykę zabytkowych ogrodów i architektury regionalnej. Należy to podkreślić tym bardziej, iż wkrótce zwiąże się on z tematyką krajobrazu, włączając się w nurt działań krakowskiego Wydziału Architektury. Nurt ten przetrwał i rozwija się do dziś przy aktywnej działalności kontynuatorów dzieła.

Tymczasem zmiany dokonane w latach 1954-1955 w dawnym układzie architektura-urbanistyka-planowanie regionalne, na budownictwo-planowanie przestrzenne, przynoszą praktycznie wyeliminowanie problemu krajobrazu z planów i projektów. Paradoksalny jest fakt, iż w całej swej powojennej działalności planowanie przestrzenne w Polsce Ludowej od połowy lat pięćdziesiątych praktycznie ignorowało istnienie krajobrazu, co najwyżej w nieco naiwnej formie włączając go w walory przyrodnicze niektórych obszarów, toteż często błędnie stawiało się znak równości jedynie między przyrodą i krajobrazem. Architektoniczno-krajobrazowe stanowisko na Wydziale Architektury stworzył już w latach 50. w swym Zakładzie prof. Novák, co stało się podstawą uformowania najpierw Zakładu, a obecnie Instytutu i Katedry Architektury Krajobrazu.

Dawne błędy kalekiego planowania przestrzennego w stosunku do krajobrazu (a zatem i środowiska) wypunktować można, zwłaszcza w:

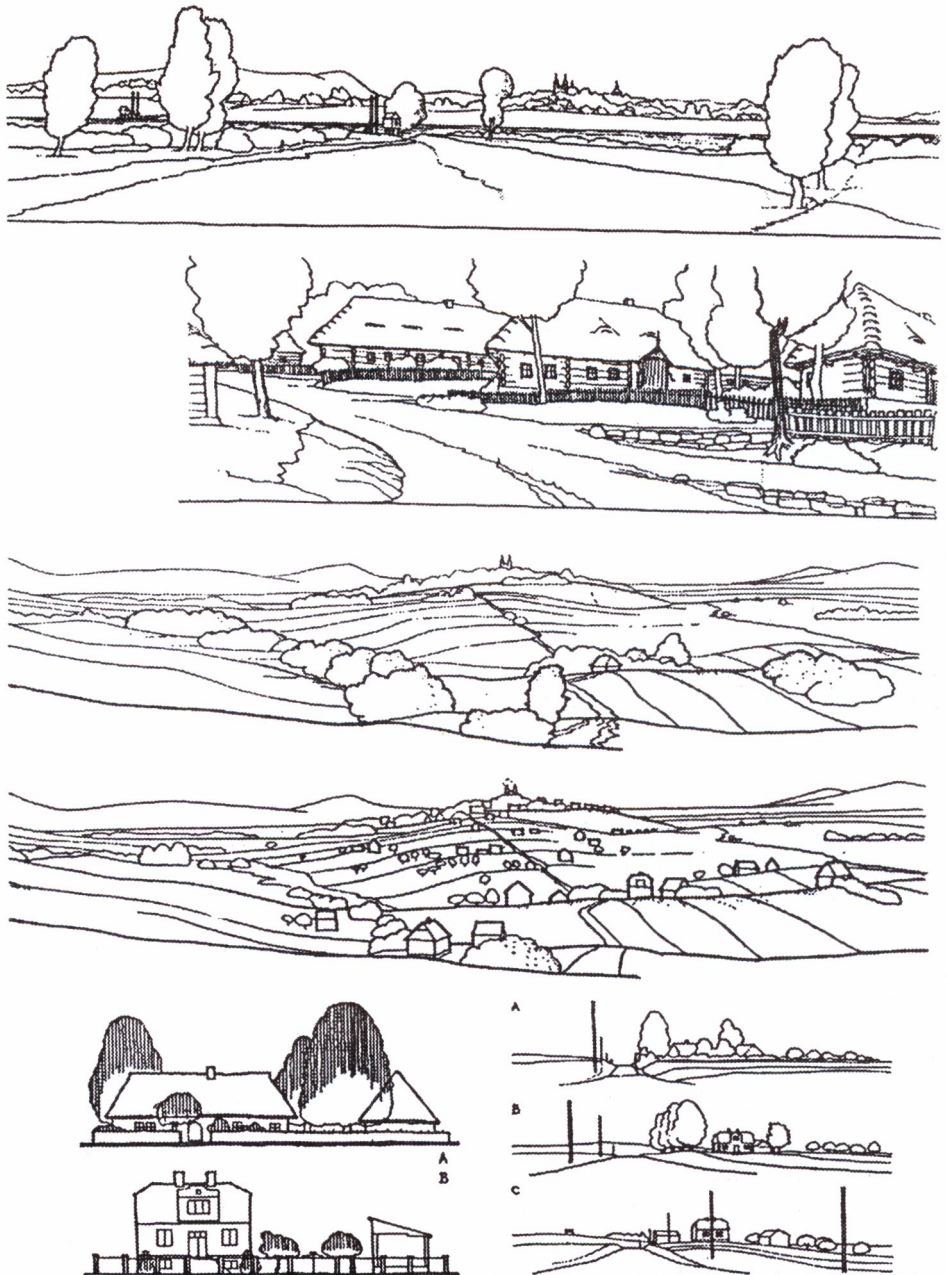
- pomijaniu faktu „trójwymiarowości” przestrzeni rzeczywistej, stąd „płaskość” planowania mimo pozorów zawartych w tytule,
- ignorowaniu, w istocie, zastanego rzeczywistego krajobrazu kulturowego miast i wsi, czego wynikiem było prymitywne pojmowanie problemów zabytkowych, przejawiające się zainteresowaniem pojedynczymi tylko budowlami lub co najwyżej ich zespołami z bliżej nie określonym otoczeniem,
- całkowitym braku wyobraźni, jak w istocie będzie wyglądało nasze otoczenie ulic, placów, wsi, panoram (zaprzeczenie wielowiekowych tradycji kompozycji urbanistycznej).

Jakby w przeciwieństwie do tego formowała się teoria ochrony i kształtowania krajobrazu, co stało się domeną Uczelni krakowskiej, zwłaszcza w sferze studialno-projektowej. Realizacja była jednak trudna wobec rutynowych postaw większości urzędników odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne i architekturę oraz podporządkowane im niekiedy nawet idee konserwatorskie.

Zatem po latach swoistej walki o – bez mała choćby – dostrzeżenie krajobrazu kulturowego powstają pierwsze prace teoretyczne, będące zwrotem ku jego ochronie. Bez wątplenia jest to zasługą głównie prof. Nováka, który pisze pierwszy podręcznik z tej tematyki oraz tworzy pierwszą tego rodzaju koncepcję Jurajskich Parków Krajobrazowych (1950 r.). Z kolei wykonane zostają pierwsze studia konserwatorsko-krajobrazowe dla Sandomierza (1964 r.) i zamków jurajskich oraz rejonu Czorsztyna pod patronatem prof. prof. Nováka i Ciołka. Wreszcie ukazują się pierwsze podręczniki (1968 r.) z tej problematyki. Aktywna działalność i wspomniane na wstępie opracowania odnoszące się najpierw do Polski (1970 r.), potem do wielu gmin i miast, wreszcie do województwa krakowskiego i powiatu wprowadzają niejako z powrotem krajobraz w zakres planowania i projektowania. Wypadnie tu przypomnieć wydany w 1968 r. jeden z najwcześniejszych tego rodzaju podręczników na temat architektury krajobrazu (autor J. Bogdanowski), gdzie po raz pierwszy bodaj użyto sformułowań w rodzaju jednostka i wnętrze krajobrazowe, czy „krajobraz zabytkowy” i „krajobraz stylowy”.

Przedstawione rozważania zmierzają ku ratowaniu i kształtowaniu tożsamości naszego krajobrazu. Są też przyczynkiem do dokonania odmiany w postępowaniu kompozycyjnym, planistycznym i projektowym. W istocie zaś podejmują próbę nawrotu do prawdziwej wiedzy, jaką była i jest architektura, krajobraz i urbanistyka, w porównaniu z „płaskim” planowaniem przestrzennym.

Jest szczególnie ważne, by móc zachować odmiennność i oryginalność lokalnego regionu, który staje u podstaw tożsamości społeczności z nim związanych. Jest ona bowiem nieodzowną częścią tożsamości szerszej pojmowanej, regionalnej, a także ogólnonarodowej. Tak więc krajobraz, podobnie jak budowle w rodzaju Wawelu, czy naturalne twory jak Pieniny lub Tatry, ma swój integralny związek z podstawami naszej kultury.

Ryc.1. Przykładowe rysunki ze studiów nad krajobrazem podkrakowskim: u góry – panorama wsi Czernichów (1975), w środku – wnętrze wsi Pleszów (1955), niżej – przemiany krajobrazu Krzęcina: stan ok. 1950 i 1965. Oprac. J.Bogdanowski, u dołu – obraz przemian krajobrazu – Głęboka, fragmenty odbudowy drogi w starej (A) i nowej (B, C) formie. Obok typowe postacie i przemiany zabudowy w obrębie zagrody starej (A) i nowej (B). Ryc. J.Bogdanowski, 1960

Ryc.2. Jedna z plansz opracowania. Region krakowski. Ochrona i kształtowanie zasobów krajobrazowych, dotycząca koncepcji strefowania krajobrazu. Podano różne rodzaje postulowanej ochrony krajobrazu kulturowego na tle względnie naturalnego od stref rezerwatowych (A, D1) do wymagających rekultywacji (E) z różnym przeznaczeniem. Oprac. Zespół Architektury Krajobrazu PK (1973-1974)

Przełamanie złych tradycji polegających na planistycznym jedynie traktowaniu środowiska, nierozdzielnie związanego swą trójwymiarową postacią z krajobrazem jest dziś sprawą zasadniczą. Kontynuacja zaś tradycji w formowaniu krajobrazu staje się podstawowym zadaniem dla prawdziwej twórczości architektonicznej i urbanistycznej związanej z narodową tradycją.

Literatura

- [1] Z.Novák: *Przyrodnicze elementy planowania regionalnego i udział w nim architekta*, Kraków 1956 (II wyd. 1982).
- [2] T.Tołwiński: *Urbanistyka*, t. III, Warszawa 1963.
- [3] G.Ciołek: *Zarys ochrony i kształtowania krajobrazu*, Warszawa 1964.
- [4] J.Bogdanowski: *Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1968, 1972.
- [5] Tenże: *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wrocław 1976.
- [6] J.Bogdanowski, M.Łuczyńska-Bruzdowa, Z.Novák: *Architektura krajobrazu*, Warszawa 1970, 1974, 1978.

Streszczenie

Przez długie lata problemy architektury w praktyce sprowadzały się jedynie do projektowania wyobcowanego z otoczenia budynku. Tymczasem w Krakowie, już na początku XIX i XX wieku zaczęto łączyć projektowanie architektury z krajobrazem (m. in. prof. Stanisław Tomkowicz – z krajobrazem kulturowym, prof. Marian Raciborski – z naturalnym). Następowoło scalanie konserwacji i kompozycji architektury z krajobrazem. Od połowy XX wieku temat został podjęty i rozwinął się na Wydziale Architektury w Krakowie (szczególnie działali tu: prof. prof. Tadeusz Tołwiński, Zygmunt Novák, Gerard Ciołek, Włodzimierz Gruszczyński). Stworzone zostały metody studialne i projektowe w tym zakresie. Dotyczyło i dotyczy to w dalszym ciągu działań na rzecz ochrony rewaloryzacji i kreacji krajobrazu tak naturalnego, jak i kulturowego.

W konsekwencji współcześnie prowadzone są zajęcia dydaktyczne, studialne i opracowywane metody działania, w szczególności w Samodzielnej Katedrze Teorii Architektury Krajobrazu i Kompozycji Ogrodowej, a także w Instytucie Architektury Krajobrazu PK.

THE WAY FROM DESIGN OF BUILDING TO LANDSCAPE ARCHITECTURE

S u m m a r y

It had been taking long years, when traditional problem in architecture was only to design of building with its four elevations. On field of Cracow's scientific activity the movement for protection and creation of landscape appeared on turn of XIXth and XXth centuries (among others: Prof. Marian Raciborski – natural landscape, prof. Stanisław Tomkiewicz – cultural landscape). It included of course the according conservation and composition in scope of architecture. In half of XXth century this activity was continued on College of Architecture in Cracow's Technological University (esspecially by Proffessors: Tadeusz Tołwiński, Zygmunt Novák, Gerard Ciołek, Włodzimierz Gruszczyński). It created new, wide dimension for architectural composition in scale of landscape. This activity included, as well the problems of protection of natural and cultural landscape, as its revitalization and creation.

The direction was groving up throughtout the curance of years and it created for wide-meaning landscape architecture the new architectural sight, as well for landscape being under urbanization, as for the open one.

This way of thinking is representative for Chair of Landscape Architecture and also in Institute, where the ideas and works of above mentioned Proffessors are in permanent developpment.

Aleksander Böhm

CONTEMPORARY PROBLEMS OF THE POLISH HISTORIC CITIES – A CASE OF CRACOW

I. Spatial development of the city – a small portion of Cracow's history

Cracow's historical and architectural heritage spans over a period of nearly one thousands years, it ranks among the other great artistic and cultural complexes of highest value in Europe. In the thirteen century, following a detailed plan, a basic lay-out of streets in the centre was established, with the marked square as the starting point. To the south of medieval Cracow lies the next old town – Kazimierz – founded in 1335. In the eighteen centuries, the town of Podgórze was established (to-day an integarted part the city of Cracow). In the fifties, immediate of old Cracow, there grew a new town called Nowa Huta. On the authority of historic decision of UNESCO in 1978, Cracow a splendid urban complex was placed on the list of sites of World Natural and Cultural Heritage.

The origin of Cracow dates back to early Middle Ages. Our first description comes in the years 965 form a merchant from Cordoba, Ibrahim-ibn-Jakub. These oldest structures were destroyed by the Tartars invasion in 1241. Sixteen years later, on the initiative of Prince Boleslaus the Shy, Cracow was granted civil rights. To this day the logic sense of perspective, maturity and dynamism of the urban planning hold a spectator spell-bound. The town took its character in the former Romanesque structures. Cracow's Main Market Square is considered as one of the finest in Europe, not unlike that of St.Mark's Venice or others. Like most European cities, Cracow has a chess-board street patern. The streets radiate form the above mentioned great square, which since 13-th century is satisfying as a center of our social life. From the end o 14-th century, the town gradually takes on a Gothic attire. At that time, thanks to King Casimir the Great, Poland owes the fundation of a university – second oldest, atfer Prague, in central Europe – which was established in 1364. The University of Cracow at the very start of its

existence became an outstanding scholarly centre, evidenced by its graduates, to mention one of them: Nicolaus Copernicus.

The Renaissance epoch mark the golden age of Cracow. Under the royal orders, the Gothic Wawel Castle was rebuilt in the new style and the city, as such, was a flourishing busy town. The seventeenth century inaugurated new era in the history of culture. Until the mid-eighteenth century the Baroque style ruled unchallenged, adopted by Poland from the papal Rome. As the best known example of this process, we can treat the Cracovian replica of the famous Roman church Il Gesu. At the same time, King Sigmund III the Vasa, transferred the capital of Poland to Warsaw. Two hundred years later, Poland losted its independence and the partition in 1772 cut Cracow off from the rest of country. In 1815, at the Congress of Vienna, three big powers – Prussia, Austria and Russia, created „free, independent and strictly neutral city of Cracow”.

That last decades of the 19-th century and the beginning of 20-century, was marked in Cracow by vigorous intellectual and cultural life which earned the city name of the „Polish Athens”. The modernistic trend in the artistic movement at that time, took the name of the Young Poland. As a result of its rapid development, Cracow overflowed the line of Austrian fortifications and transformed itself into a modern city. Results of the urban competition for the Greater Cracow in 1909 – first urban competition in Poland – are the best illustration of this process. During his 1912 visit to Cracow, Ebenezer Howard, the father of one of the most famous theories of urban planning, called Cracow the „natural realization” of his idea of the Garden City.

This tradition of the development of the urbn agglomeration has lasted down to quite recent times, since 1948 the unfortunate decision was taken, to build a steel works outside Cracow and with it Nowa Huta, planned as an independent district that was to subjugate the tradition of Cracow to its socialist character. Within 30 last years the population of Cracow tripled, and now amounts to 750 thousand. In the meantime, investment areas increased 7 times and extents 327 sq. km. Such an extensive and unbalanced physical development has its quite negative socio-spatial cosequences.

II. Barriers in socio-spatial development in the transformation from the central governed system, to the democracy and market economy

The communist system was introduced to social life in Poland in opposition to tradition, as an implementation of a new ideology, economic system and organization of society. This experiment, failed and as a natural cosequence of the failure, one can observe a return to old, pre-war values – sometimes idealized by

long years of nostalgia. The transformation of the value system is accompanied by expectations of deep changes in all spheres of social reality. In the time of transition from authoritarian to democratic system in Poland one can point thousands of factors having a restraining effect, caused by long lasting domination of socialist ideology over economy, law and social organization. The paper embodies discussion on four issues: legal aspects, social apathy and tendencies towards ochlocracy, financial system and the level of technical infrastructure, and their influence on socio-spatial development of historic city districts.

A. Legal aspects

During the 45 years of socialism, legal system concerning an ownership, has been oriented to the state-owned property. Communal ownership disappeared definitely in 1949, and private one, was gradually limited. It meant that there was constantly increasing possibility of forced expropriation – for artificially low prices. Newly introduced acts, restore the proper proportion between three main types of ownership (state, communal, private) and allow to regain former assets. The communal property, being since 1949 practically „the governmental” one, is now gradually restored.

The legal base for the above processes is prepared under strong social pressure, which means that several laws have been enforced quickly and without proper coordination. The incoherence of legal acts, caused by such circumstances, is the first problem of transition of the legal system in contemporary Poland. The second one is connected with delay of regulations which should follow the new law – which in turn – is delaying the executive sense of law. The third problem is the situation of mixed and unclear competence and the division of responsibilities between local authorities (reactivated after over than 50 years of local self-government system) and central bureaucracy.

B. Social problems

Polish society has been totally discouraged from the creative partnership and cooperation with government institutions. Besides, the state declared itself, as the only responsible „father” for not self-reliant „children” (society). That situation created and supported passive expectations and demands. It has been in some way a self-reinforcing syndrome of socialist agreement. From the point of view of society it gave a feeling of security and comfort of non-self-reliance. From the point of view of the state, it gave the simplicity of managing, up to the level of manipulation.

The collapse of the communist ideology, as well as its economic discreditation, made impossible the continuation of the overprotective role of the state. The state’s general retreat from social welfare institutions has meant a new situation for Polish society, suddenly facing many challenges of the transition to a free

market economy. The lack of democracy and of a real social participation in decision-making processes, create a number of chaotic protests and other symptoms of ochlocracy. Unlike a spontaneous character of these phenomena, the mechanism of creation of normal democratic institutions should be evolutionary, and obviously – less speedy. This is another barrier in solving urgent social and environmental problems. Last years' experience proved that spontaneous protests caused the emergence of a peculiar type of leadership, which is usually improper as a permanent social representation.

C. Financial system

Financial barriers in development of market-driven economy are among the most serious consequences of communist ideology and practice. All postcommunist economies have been economies of shortage. Regarding our topic, the crucial point is the destruction of private property and lack of normal relations between work and wages. The state-owned sector dominating and powerful one, has been managed in an irrational way. As a consequence we do not have enough financial resources and we do not have efficiently working banks and the credit system. In such a situation we are not attractive and credible partners for foreign investors. Moreover, our possibility of professional preparation of joint-venture investment is still unsatisfactory. Another problem is inambiguity of financial responsibilities as a result of restructuring and changes in ownership system in the time of transition. Thus, the financial barrier to development of historic city districts is composed of three main elements: lack of municipal capital, very high level of interest rate of Polish banks (about 50%), inappropriate system of private-public financial cooperation.

D. Technical problems

One of the basic task of the former system was to create a new model of society, that consisted in breaking with the past. The society living in the new, deliberately organized environment. The new society was described as egalitarian, modern and highly socialized. To bring this theory into being, it was necessary to break the continuity of traditional patterns of life. „Block housing estates” has embodied these new tendencies in full. In the language of urban planning and architecture, it has brought „flat for X persons” instead of home, „block” instead of house, „space between blocks” instead of streets or private gardens. In city landscape it resulted in transformation from composition of urban interiors – to a chaotic sets of cubes. All technical means have been subordinated to this idea in accordance with a slogan: „fast, cheap and standardized” housing – any only housing. Unfortunately „fast, cheap and standardized” ones, found themselves as: inconvenient, unhealthy, ugly, and merely tolerated by tenants.

The historic parts of cities as – in general – old, private and various, represents values which have not fitted into a vision of a „socialist city”. The technologies developed during recent decades were mainly oriented toward new constructions omitting restoration. So now, the historic parts of Polish cities are decaying gradually. Paradoxically, one can observe that also newly constructed buildings need urgent reparations because of their poor quality. To solve above mentioned problems it is necessary to restore normal technologies, starting from a level of design up to realization.

III. How do we try to solve our contemporary tasks?

Since many years the Cracow University of Technology has been cooperating with the authority of the city Cracow in different fields. The subject we deal with range from architectural and urban planning, to civil engineering and transport. Our contribution in the environmental development of Cracow presents some chosen pilot projects, which are:

- A. Landscape zones in the Master Plan of Cracow,
- B. Rehabilitation of existing „panel housing” district Prądnik Czerwony,
- C. Renovation of the housing structure of „Jurydyka Lubicz”.

A. In situation where landscape protection and management cannot be commanded like in totalitarian system, and there is no money to pay for it – like in well developed and wealthy countries. Landscape Zones in the Master Plan of Cracow, represents a new form of curural landscape protection in Poland.

The tendency to protect and create, harmonous urban landscape has a long and well known history. All the activities on this field were usually fruitless – the theory missed the practice. The elites of architects and conservators elites created sophisticated studies, but all those ideas were not implemented – as a nonobligatory and unwanted material.

At the present one can observe the two new factors into this situation. The first is the above mentioned restoration of the private ownership. The second factor, as important as the first one, is the new law, protecting of the cultural landscape in Poland. It is Act of Protection of the Cultural Welare and Museums, which includes the formulation about the law protection of landscape in form of Conservator Protection Areas, Cultural Reservations and Cultural Parks.

According to the new rules there are two sides of the game in which the beauty or ugliness of our surroundings is a stake. The owners counting on profits from their regained property are on the one side. On the other side we have the state or muncipal administration, which represents public interest, using very limited budget for it. Then, our up-to-now standard which meant monument equals

t r o u b l e , should be change into the form: m o n u m e n t = p r o f i t . It needs very fine construction of integrated economic account known as a Cost Benefit Analysis, associated with architectural and planning instruments, as such as Visual Resources Management. Till now we are preparing the first stage of this concept, which is mentioned Landscape Zones in Master Plan of Cracow. Acceptation by local authorities – City Council – expected at the beginning of June 1994, should create the situation in which, urban landscape, treated in Cracow as a public resources, will be protected by law.

In working out a proposal for protecting and managing Cracow's landscape resources, the team of authors (1) put forward the concept of creating systems of zones (A, B, C, N). Each zone is dominated by different kind of activity, as such as: protection, conservation, integration, recomposition, reconstruction, creation (by continuation or by „new tradition”). It is evident that the zone containig the most valuable landmarks should be – first of all – protected and conservated. In consequence, devastated areas must be recomposed or reshaped by the new development.

Delimitation of the above listed zones is based on the inventory of existing resources and its estimation. In accordance to these rules, the whole territory of Cracow has been devided into „landscape units” represents the homogenous sets of features – as such as relief of land and land cover – which may be of course natural or anthropogenic. The secon part of our investigation is named estimation. During this process, every unit within its limits, is estimated in all its bearing, as a „container” of different, natural and cultural, values. It allows us to start with the most creative work during tha last stage, which is composed of final zoning – already mentioned.

B. Rehabilitation of existing „panel housing district” Prądnik Czerwony is based on the concept of „synergic urban network” as a way to polarisation of suburban sprawl.

Prądnik is an oldest residential district in Cracow. The first written note about it goes back to the 12-th century. It was Cracow's suburb until 20-th century, when the complete incorporation of Prądnik was done, opening the problem of its future. The last chance of harmonic development was in the middle of the 1950-s, when the municipal government put forward the project which was half-way between „sorealism” and Howard's idea of Garden City. Unfortunately, nothing came out of that idea and Prądnik, followed the pattern of other suburban villages i.e. started to vanish, or rather loose its unique character and became ugly sad and characterless agglomeration of „blocks”, surrounding Cracow in a large number. The situation nowadays reminds the terrible nigh-mare; greens are planted in place of demolished old housing, whereas accomodation blocks are replacing old orchards. The great blocks were erected between accidently survived old

farmhouses, trafo-stations, pavillons, parkings, children's sand-pits. There are no regulations helping to preserve the origin beauty and the whole area is ugly and poor indeed. The conditions of life are influenced by inadequate buildings standards and problems with technical structure. Lack of aesthetical quality, monotony caused by identical blocks, inadequate land-use planning, lack of functional structure, lack of social climate, produce a general disappearance of human identity with the place. Buildings, green areas and estate as whole, have been labelled „a common property” belonging to all inhabitants. But if something belongs to everybody it really belongs to nobody, and nobody cares for that.

As to change such a situation it is necessary to built emotional links between people, and between people and their dwelling place. Should such links exist, the inhabitants would care for surroundings, whereas „no links” create indifference almost bordering with vandalism.

The recomposition of block housing estates should give them an urban form and physical framework for social ties. With reference to the structure of modern towns and residential settlements, the objective of their transformation is to increase the coherence of urban structure and the beauty of landscape. The structure of „free-standing solids” is to be recomposed into arrangements of architectonic and landscape interiors as the elements crystalizing the plan. As a result of further operations i.e. defining the boundaries of settlement, „gates” and lying of a synergic net – the system of blocks has been gradually changed into composition of urban interiors by means of filling the spaces between blocks. An important assumption is that any demolition is excluded as a means of transformation that disharmonious townscape. The effect of recomposition is achieved solely by adding the missing elements. This concept was presented to local community during several meetings and after long discussions was generally accepted. Since 1993 chosen elements of above described project are step by step executed.

C. Iuridica „Lubicz”, an area in Cracow's downtown, composed of approximately 80 private plots, as a whole belongs to nineteenth century part of the city. It has been created between Green Belt Planty (replacing the mediaeval city walls) and Green Belt Avenues (replacing the strip of nineteenth century fortifications). According to the tradition in old urban planning, the design of this area is composed of urban interiors surrounded by private estates filled with tenements house. After the Second World War, 45 years negligence of private property, resulted in bad technical state of building and technical infrastructure (i.e. heating, water supplies, sewage system) in the area. The permanent shortage of apartments was the main reason for overcrowding the urban space which turn led to destruction of once existing gardens and what's more, to deterioration of aesthetic qualities. Most of the buildings are often the devastated and wellmaintained ones are in minority. The lack of green areas, lack of playgrounds, parking and garages,

shops and services, affected the „juridica” as well. As far as social situation of the area is concerned, it is necessary to explain that unlike to similar, poorly maintained city districts in Western countries, „Juridica Lubicz’s” inhabitants, represents strongly diversified population. Intellectuals, businessmen, retired people, students, unemployed workers, lived there as nextdoor neighbours. Therefore one can expect the contradictory interests there. The average standard of apartments is rather low – some houses need urgent restoration to their previous state.

The project recently undertaken embodies restoration of houses and their surroundings, courtyards and streets, according to tenants and owners expectations and with their financial participation. This participation of owners and tenants in financing the development of the area, is a new factor in Polish municipal policy, so it was decided to learn from French experience – namely from Pact-Arim.

Other problems identified in the discussed case, are connected with ownership. In more than half of cases, the realty belongs to several owners, sometimes unknown, living far from Cracow or even abroad. Recently undertaken legal procedures are very complex and time consuming. It makes uncertain the legal status of properties. In fact, tenants are often frightened and feel unstable in a new socio-economic reality. They do not have enough resources to pay higher rents and, what’s more important, some of them do not fully accept owner’s right. Owners, deprived of their own properties for the past 45 years, sometimes impoverished, have become impatient and it should be understood, as a normal reaction. So now, they are asking for immediate implementation of the new laws.

Tenants, or their parents, were given those apartments. They did not buy property, they did not rent it. They are not prepared to name this situation „illegal”, and they are not ready to pay market driven prices for renting either. For many years monthly payments were artificially low, having nothing in common with real costs of building’s maintenance and costs of administration. The buildings treated as state property i.e. nobody’s property, have been for years uncared-for. Because of existing laws, it is still impossible in practice to evict tenants, even in case of vandalism. Conflict between owners and tenants, financial problems, technical standard of construction, produce strong social tension, sometimes apathy – sometimes irrational attitudes. Due to historical character and to the spatial composition of this area, the process of restoration needs specialized professional, adequate technology and appliances were neglected or nonexisting for many years.

Closing remarks

It is not enough for city to care for its heritage. It must move forward to reflect social changes and economic opportunities. Pressures stemming from development needs, must be introduced without any disruption of the fabric of the city. Such

challenges are common to many historic cities, but in postcommunist Europe we have met some specific problems. Consequently, it is necessary to develop international researches and pilot projects concerning these problems.

References

- [1] Cracow Institute of Physical Planning and Municipal Economy & Institute of Landscape Architecture CUT.

WSPÓŁCZESNE PROBLEMY POLSKICH MIAST HISTORYCZNYCH NA PRZYKŁADZIE KRAKOWA

Streszczenie

Powrót, po blisko 50-letniej przerwie, do gospodarki wolnorynkowej i ustroju samorządu terytorialnego nie jest procesem samoczynnym. Skala zaniedbań i deformacji z jednej strony i brak doświadczenia z drugiej, sprawiają, że gospodarka w miastach polskich boryka się z wieloma trudnościami. Można je ująć w czterech grupach, a mianowicie:

- aspektów prawnych,
- zagadnień społecznych,
- systemu finansowego,
- problemów technicznych.

Wszystkie one odzwierciedlają się ostatecznie w otaczającym nas krajobrazie, co szczególnie wyraziste jest w przypadku miast historycznych, których dziedzictwo kulturowe wymaga szczególnej troski. Swoistą płaszczyzną rozwiązywania tych problemów jest planowanie przestrzenne, z natury rzeczy stanowiące wspólny mianownik wielu z nich.

Wspomniane na początku dwa nowe wektory w tej dziedzinie, a więc wolny rynek i samorząd sprawiają, że warsztat planisty wymaga nowych umiejętności, a zarazem stwarza inne niż dotąd możliwości kształtowania krajobrazu. Ilustracją tego podejścia jest nowy plan zagospodarowania przestrzennego Krakowa zatwierdzony w 1994 r., w ramach którego Instytut Architektury Krajobrazu opracował strefy ochrony i kształtowania krajobrazu.

Maria Łuczyńska-Bruzda

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU OTWARTEGO DEFINICJA, ZAKRES, KRYTERIA WYODRĘBNIENIA

Architektura krajobrazu otwartego to określenie, w którym poszczególne człony mają zarówno własne niezależne definicje, jak również wskazują na powiązania znaczeń i tworzą praktycznie używane hasło.

Architektura (z greckiego: *arche* – początek sztuki, *tecture* – po łacinie oznacza okrywę¹) wg Wielkiej Encyklopedii Powszechnej rozumiana jest jako „sztuka i umiejętność kształtowania przestrzeni w realnych formach dla zaspokojenia materialnych i duchowych potrzeb człowieka”.

Krajobraz zaś wg tego samego źródła (WEP) to „fizjonomia powierzchni ziemi lub jej części będąca syntezą wszystkich elementów przyrodniczych i działalności ludzkiej”. Krajobraz – w myśl sformułowań J. Bogdanowskiego² – to zewnętrzny wyraz środowiska, które w przestrzeni funkcjonuje jako systemy zarówno środowiska przyrodniczego (tzw. ekosystemy), jak i środowiska kulturowego. Można by je określić jako bytosystemy. Natomiast ich fizjonomią jest właśnie krajobraz (fizjonomia – od greckiego: *physis* – natura, *gnomon* – znawca, wyraz, oblicze czegoś). Krajobraz jako zewnętrzny wyraz środowiska będzie więc tym najszerzej pojętym przedmiotem działania Architektury³.

Architektura krajobrazu wg XVIII-wiecznej definicji Charlesa Eliota (Encyklopedia Britannica, 1961⁴) „jest przede wszystkim sztuką piękną i najważniejszą jej funkcją jako takiej jest kreacja i zachowanie piękna w otoczeniu siedzib ludzkich oraz w szerokiej naturalnej scenerii krajobrazu”. Współczesna definicja architektury krajobrazu⁵ kontynuuje to pojęcie – podążając za T. Tołwińskim (1963)⁶, który wskazuje na kompozycję krajobrazową kształtującą „architekturę krajobrazu z tła przyrody, z dzieł inżynierii, z budynków, osiedli, miast, ogrodów i pól uprawnych”.

„Zakres architektury krajobrazu ma – wg tegoż autora – olbrzymią rozpiętość od krajobrazu puszczy, gór i rozległych powierzchni wód lub stepów, gdzie przyroda pierwotna dyktuje własny potężny charakter obrazu, a ingerencja człowieka jest

minimalna lub żadna ... – aż do krajobrazu wielkomięjskiego, w którym znów przyroda zostaje usunięta na plan ostatni, a górują niepodzielnie dzieła techniczne ręki ludzkiej”⁷.

W pojęciu architektura krajobrazu – zdaniem J. Bogdanowskiego – „słowo architektura określa metodę działania (np. zachowawczego lub przekształcającego), zaś słowo krajobraz – zakres działania”⁸.

Dotyczyć to może zakresu przestrzennego jako działania w skali krajobrazu od mikro- do makro- skali, a także zakresu czasowego jako działania w procesie przemian krajobrazu, a więc z wyodrębnieniem typów krajobrazu od pierwotnego, przez naturalny po kulturowy. Może to także obejmować zakres treściowy, funkcjonalny i formalny.

Jeżeli stosujemy bliższe określenia, to dotyczą one treści, np.: krajobraz zabytkowy⁹, krajobraz tradycyjny, historyczny lub współczesny¹⁰, krajobraz bitewny (pola bitew), krajobraz sakralny (dot. np. założeń kalwaryjnych), krajobraz parkowy (nasycony zadrzewieniami).

Kolejne bliższe określenia dotyczą zakresu funkcjonalnego. Wyróżniają się tu cechy użytkowe, np. krajobraz miejski, wiejski, leśny czy wodny, rolny czy przemysłowy, zurbanizowany lub ogrodowy.

Wyodrębniają się też określenia bardziej umowne, dotyczące zakresu formalnego, np. krajobraz zielony jako przeciwieństwo krajobrazu pustyń (pustynie piaszczyste, pustynie betonowe) i wreszcie krajobraz „otwarty” jako przeciwieństwo krajobrazu miejskiego.

Objęając więc pełne cytowane w tytule określenie, wypadnie przybliżyć na koniec pojęcie **krajobrazu otwartego**.

Zdaniem J. Bogdanowskiego (1976)¹¹, „Krajobraz otwarty to krajobraz upraw rolnych, wód, ogrodów, łąk, pastwisk, ogółem – stanowiący wynik gospodarki człowieka opartej na naturalnej produkcji i ściśle związanej z przyrodniczym cyklem roku: wiosną, latem, jesienią i zimą. Jest to zatem krajobraz dominujący nad innymi swym obszarem i najbardziej zmienny w swym wyrazie”. Autor podkreśla, że „krajobraz otwarty (czemu odpowiada angielskie określenie „landscape”), odznacza się naturalnym szerokim widnokregiem, w którego obrębie dominują formy wprawdzie w większości wprowadzone również przez człowieka (uprawy rolne, sady, lasy), ale w swym tworzywie naturalne”. Generalizując, włącza je w krajobraz kulturowy, „złożony z wielkich otwartych wnętrz, uformowanych przez człowieka, jednak z naturalnych głównie elementów, stanowiących zasoby przyrody”.

K. Buchwald (1975)¹², mówiąc o pielęgnowaniu krajobrazu otwartego podkreśla znaczenie tzw. prawie naturalnych elementów krajobrazu kulturowego. Jako tzw. czynniki krajobrazotwórcze wymienia powłokę skalną, pokrywę glebową, wody, szatę roślinną oraz tzw. składniki krajobrazowe, nie tylko obszary leśne, lecz również wydmy piaszczyste, torfowiska, wrzosowiska, urwiska i pustkowia.

Główne czynniki wyróżniające krajobraz otwarty należy rozpatrywać w relacji elementów naturalnych i kulturowych w ujęciach: a – materii, b – struktury, c – zasad kompozycji. Określają one kryteria jego wyodrębnienia.

Ad a. W krajobrazie otwartym dominuje materia naturalna – ukształtowanie terenu, wody, lasy, zadrzewienia, roślinność, natomiast materia kulturowa stanowi formy punktowe lub linearne na tle przyrodniczym (w krajobrazie miejskim dominuje materia kulturowa).

Ad b. W krajobrazie otwartym występuje równoważne przenikanie się struktur naturalnych i kulturowych. W zakresie naturalnym występują siedliska naturalne i zbiorowiska naturalne. W zakresie kulturowym – siedliska kulturowe i z nimi związane podziały: działki, rozłogi pól, działki leśne oraz systemy: np. młynarskie, systemy fortyfikacji itp.

Ad c. W krajobrazie otwartym dominują zasady układu w naturalnych (układów wynikających z natury lub wzorowanych na naturze) nadkomponowanymi (w odróżnieniu od krajobrazu miejskiego, w którym dominuje materia kulturowa, struktura kulturowa i zasady kompozycji wynikające z założeń kulturowych).

Krajobraz otwarty wyraża się makronętrzami. Występujące mikro- i mezownętrza wnikają we wnętrza makro, operując w znacznej mierze postacią krajobrazu „zapożyczonego”, co jest charakterystyczne dla wnętrz subiektywnych.

W tym ujęciu w krajobrazie otwartym jako podporządkowanym przyrodzie występuje materia o formach kulturowych obiektów punktowych i linearnych, a struktury ich powiązań naturalne i kulturowe są tym bardziej harmonijne, im bardziej zgodnie wpasowane w naturalne układy (np. typ i kierunki rozłogu, przebieg i forma drogi, formy i rozplanowanie zabudowy wsi, rozmieszczenie i wpasowanie form ich obiektów). Na tym tle zamiast charakterystycznych dla działań kulturowych linii prostej i zbieżnej (ostrej granicy) i formy silnej, w krajobrazie otwartym kryteria postępowania będą następujące:

- a) kryteria materiałowe tworzą relacje zgodności elementów naturalnych i kulturowych, podobieństwa ich „ubarwienia lub kształtów” na zasadzie mimetyzmu¹³,
- b) kryteria strukturalne opierają się na rozbieżności strefowej, tzw. strefach granicznych zamiast na liniach zbieżnych, czyli ostro zarysowanych¹⁴,
- c) kryteria kompozycyjne naśladują układy naturalne na zasadach mimikry oraz wymagają stosowania form słabych¹⁵.

Motywacje wyodrębnienia krajobrazu otwartego na tle innych ujęć architektury krajobrazu znajdujemy w podstawach ideowych zainicjowanych w krakowskiej szkole przez prekursora tego kierunku profesora Zygmunta Nováka¹⁶. W Jego dziele z 1950 roku znaczące są przyrodnicze podstawy kształtowania krajobrazu jako zobowiązanie w działalności architekta¹⁷. Z. Novák pisał, że: „węglami życia są cztery żywioły – powietrze, woda, ziemia i ogień, a cała materia – tworzywem architektury krajobrazu”¹⁸.

Ucząc architektonicznej inwentaryzacji krajobrazu Zygmunt Novák wskazał¹⁹, że „zasady budowy krajobrazu, jego wnętrza tworzy przyroda i człowiek myślący. Przyroda tworzy je współdziałaniem: atmo-, hydro-, lito- i biosfery, czyli powietrza (klimatu), wody, ziemi (skał i gleby) i świata organicznego (roślinno-zwierzęco-ludnościowego), które nadają osobliwy wyraz poszczególnym k r a - i n o m , czyli r e g i o n o m g e o g r a f i c z n y m”.

Podkreślał, że człowiek zawsze narusza przyrodę, przekształcając otaczającą go materię w postać dlań użyteczną, lecz rozszerzając swój wpływ na otoczenie „przekształca je swą gospodarką we właściwy sobie region (*regio* – rządzą, władam), czyli we władztwo obszaru (*władztwo* – nadawanie ładu)”.

Traktował krajobraz organicznie jako „przede wszystkim siedlisko wiążące wszystkie elementy ogromną ilością wzajemnych zależności”. Ale także pisał, że „chodzi o dziedzictwo kulturalne wrosnięte jak gniazdo w środowisko naturalne”.

Dla Zygmunta Nováka krajobraz otwarty miał też znaczenie społeczne, pisał, że „architektury otwartej dla wszystkich, architektury krajobrazu trzeba – jak elementarza i higieny – uczyć w szkole, budząc w młodzieży ambicje artystów”, trzeba uczyć – „sztuki samoograniczeń, tolerancji i współobcowania różnych elementów w jedność” – bowiem „nie przestrzeń zamknięta, lecz właśnie najszerszej otwarta jest zasadniczym polem walki o człowieczeństwo”²⁰.

Zatem jeśli przyjmiemy, że środowisko naturalne powłoki ziemi, obejmujące liczne ekosystemy w przestrzeni, ukształtowane według zamysłu Stwórcy jako dzieło dobre, tworzy krajobraz harmonijny, to człowiek mający odnosić się z szacunkiem do tego dzieła powinien je o c h r a n i a ć . Równocześnie człowiek tworzący własne systemy, „bytosystemy” środowiska kulturowego w przestrzeni, a więc k s z t a ł t u j ą c y krajobraz kulturowy własnymi rękami, będąc zobowiązany do kontynuacji kreacji, musi go k o m p o n o w a ć . Komponowanie krajobrazu to warunek kontynuowania kreacji, to sposób działania Architektury²¹.

Komponowanie krajobrazu otwartego to zadanie dla wielu specjalności. Żadnej z nich nie może być obca sztuka wnętrza, osiedla, krainy. Krajobraz otwarty jest widoczny jak na dłoni, w nim wszystko można pomieścić, ale i łatwo go można bezpowrotnie zepsuć. I zawsze daje świadectwo prawdy o gospodarce²². „Krajobraz bowiem jest generalnym zwiastunem informacji, jest obrazem twórczości lub dehumanizacji życia”²³.

Przypisy

- ¹ Na etymologiczne odniesienia pojęcia Architektura zwrócił uwagę Zygmunt Novák, ukazując istotne jej źródło. Pisał on: „Zapoczątkowanie (arche) świadomego działania w przestrzeni to uchwycenie ognia i stworzenie okrycia (tecture) nad nim i wokoło niego”. (Z. Novák, *Przyrodnicze elementy planowania regionalnego i udział w nim architekta*, skrypt, wyd. BP AGH Kraków 1950).
- ² J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, KUiA O/PAN, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Gdańsk 1976.
- ³ Szeroka interpretacja tego pojęcia została opisana w: M. Łuczyńska-Bruzda, *Elementy naturalne środowiska*, skrypt dla studentów Wyższych Szkół Technicznych, PK Kraków 1992, wyd. 2, 1994, s. 9-16.
- ⁴ Wg tekstu Sir Thomasa Little Heath’a za *Encyclopaedia Britannica* z roku 1961, t. 13, s. 659-669.
- ⁵ J. Bogdanowski, *Uwagi na temat pojęcia architektury krajobrazu we współczesnej literaturze światowej*, Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Naukowych O/PAN Kraków 1968, s. 367.
- ⁶ T. Tołwiński (1887-1951), *Urbanistyka*, t. III. *Zieleń w urbanistyce*, Warszawa 1963 (wyd. pośmiertne pod red. K. Wejcherta), s. 87.
- ⁷ T. Tołwiński, op. cit., s. 193.
- ⁸ J. Bogdanowski 1967, *Kompozycja ...* op. cit.
- ⁹ *Pojęcie krajobrazu zabytkowego*, J. Bogdanowski 1967 [w:] *Krajobraz i ruiny zamków*, Teka KUiA, t. I, s. 93.
- ¹⁰ J. Bogdanowski, *Architektura krajobrazu* (1968) oraz *Metoda jednostek i wnętrza architektoniczno-krajobrazowych* – JARK–WAK – w studiach i projektowaniu, pom. dyd. PK Kraków 1990.
- ¹¹ J. Bogdanowski 1967, *Kompozycja ...* op. cit. tamże: rozdz. IV *Krajobraz otwarty* (s. 127-170) obejmuje: 1. Wieś, 2. Rozłóg, 3. Wody, 4. Zabytki, 6. Drogi oraz w rozdz. VII. *Krajobraz parkowy jutra* – podrozdz. 3, s. 250-256.
- ¹² K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody*, wyd. po. PWRiL Warszawa 1975, s. 145.
- ¹³ Mimetyzm (od gr. *mīmētēs* – naśladowca). *Słownik Wyrazów Obcych*, PIW 1964 (wskazanie pojęcia K. Wielgus).
- ¹⁴ Koncepcja C.G. van Leeuwena (1960) dot. stref granicznych. Mowa tam o „granicy zbieżnej”, „granicy rozbieżnej” – „Strefami granicznymi w krajobrazie

- są miejsca, gdzie zbiegają się w przestrzeni i (lub) czasie ekologiczne przeciwieństwa ... tworzą własne charakterystyczne siedliska” wg V. Westhoff, *Krajobraz „zdegradowany”*. *Biologiczne zaburzenie i wzbogacenie krajobrazów naturalnych* [w:] K. Buchwald, *Kształtowanie ... op. cit.* (1975), s. 159.
- ¹⁵ J. Budziło, *Zjawisko mimikry a harmonia krajobrazu w projektowaniu obiektów inżynierskich*, TeKa KUiA, t. XVII, O/PAN Kraków 1983, s. 123-130 oraz J. Żórawski, *O budowie formy architektonicznej*, Kraków 1962.
- ¹⁶ Z. Novák 1897-1972.
- ¹⁷ Z. Novák 1950, *Przyrodnicze ... op. cit.*
- ¹⁸ Z. Novák, *Od zamkniętej do otwartej architektury*, TeKa KUiA, t. I, Kraków 1967, s. 48.
- ¹⁹ Z. Novák, *Instrukcja do architektonicznej inwentaryzacji krajobrazu* (ok. 1956) [w:] Z. Novák 1897-1972, *Wspomnienia*, wyd. PK, monogr. 128, Kraków 1992, s. 121-125.
- ²⁰ Z. Novák 1967, *Od zamkniętej ... op. cit.*
- ²¹ M. Łuczyńska-Bruzda 1992, *Elementy ... op. cit.*
- ²² S. Kostrowicki, *Środowisko przyrodnicze a stan zagospodarowania – uwarunkowania przyrodnicze w planowaniu przestrzennym*, Konferencja PZiTb, Warszawa 1985, s. 11.
- ²³ J. Bogdanowski, Z. Novák, M. Łuczyńska-Bruzda, *Architektura krajobrazu*, PWN, Kraków–Warszawa 1967, cyt. za Z. Novákem.

Streszczenie

W poszukiwaniu istotnych ujęć wyodrębnienia problematyki krajobrazu otwartego na tle kierunków prezentowanych w Instytucie Architektury Krajobrazu znaczące są przyrodnicze podstawy kształtowania krajobrazu, zainicjowane przez prekursora tego kierunku prof. Zygmunta Nováka pracą z 1950 r.

Zygmunt Novák traktował krajobraz organicznie jako „przede wszystkim siedlisko wiążące wszystkie elementy ogromną ilością wzajemnych zależności”, ale także pisał, że „chodzi o dziedzictwo kulturalne wrosnięte jak gniazdo w środowisko naturalne”.

Główne czynniki naturalne i kulturowe odniesione do a) materii, b) struktury i c) zasad kompozycji krajobrazu otwartego określają kryteria jego wyodrębnienia.

Zagadnienie to, poruszone przez autorkę, rysuje podstawy ideowe i programowe tematyki badawczej i dydaktycznej Zakładu – dla specjalności – krajobraz otwarty w przedmiocie architektura krajobrazu.

ARCHITECTURE OF COUNTRY LANDSCAPE – DEFINITION, RANGE AND CRITERION OF INDIVIDUATION

S u m m a r y

The main factors which we are looking for in aim to individualise the so called country („open”) landscape are in relation between natural and cultural elements in following matters: a – substance, b – structure, c – principles of creation. Those together give us the **criterion of its individuation**.

- a. In country landscape the natural substance is dominating – as relief, water resources, woods, treestands, plantings at the same time the cultural substance creates the points or linear form on the natural background (as well in the townscape the cultural substance is dominating).
- b. In country landscape we can observe the balanced interfeerention of natural nad cultural structures. In natural scope they are the domestic seats and communities. In cultural one – the cultural sites, parcels, fields, forest divisions, mill complexes, defence systems etc.
- c. In country landscape in its structure are dominating the principles of natural relations (which are organised on natural patterns) over the composed complexes (in difference of townscape where cultural substance is in domination as well as the cultural structure and composition principles which have their origin in cultural structures).

Country („open”) landscape is based on macrointeriors. There are also the micro- and mezzointeriors but they are as elements of those macrointeriors and they usually have the form wich is characteristic for so called subiective interiors.

From this point of view in cultural landscape, wich is generally subordinate to nature the substance of cultural forms of point and linear objects and thier structural connections are more harmonious when they are related into the natural complexes. For example; the type and form of fields, the trace of road, form of rural buildings, the localization and shaping of their forms. On that background in oposite to so characteristic for cultural activity in space – the creation of stright, convergent line (the simple poor border) and strong form in landscape the much more better would be the following principles of activity:

- a) the substantial criterions are creating the equality of natural and cultural elements (the poor ones on the poor visibility of background),
- b) the structural criterions are based on zone divergention in spite of convergent lines it means strongly visuable,
- c) the compositiona criterions follow to the natural structures on mimical principles.

Anna Mitkowska

KRAJOBRAZOWA KONCEPCJA REKULTYWACJI WYROBISK KOPALNIANYCH W OPOLU

Prezentowana w niniejszej relacji problematyka mieści się tematycznie w zakresie prac badawczych, prowadzonych w Zakładzie Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych Instytutu Architektury Krajobrazu. Dotychczasowe studia Zakładu, opierające się na bogatej tradycji krakowskiego środowiska badaczy dzieł sztuki ogrodowej skupionych na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej (T.Tołwiński, G.Ciołek, Z.Novák, W.Genga, J.Bogdanowski) rozwijane były głównie w ich historycznym i rewaloryzacyjnym ujęciu. W zamierzeniach badawczych Zakładu utworzonego w 1992 r. (w ramach Instytutu Architektury Krajobrazu) znalazła się obecnie również problematyka projektowania współczesnych terenów zielonych z uwzględnieniem zagadnień rekultywacji krajobrazów zdewastowanych, wykorzystująca szerokie możliwości tworzywa roślinnego, z równoczesnym pełnym uwzględnieniem wypracowanych wcześniej podstaw metodologicznych, które najkrócej określić można w postaci konsekwentnego toku postępowania: od badania zasobu (wraz ze studiami historyczno-kompozycyjnymi), poprzez wartościowanie zasobu, określenie wytycznych konserwatorsko-projektowych aż do projektu rewaloryzacyjnego (lub rekultywacyjnego) i jego faktycznej realizacji (wraz z nadzorem autorskim).

Współczesne Opole, liczące ponad 160 tysięcy mieszkańców charakteryzuje się dość znaczną różnorodnością funkcji miejskich, wśród których najważniejsze to: siedziba administracji państwowej i samorządowej (miasto wojewódzkie), centrum naukowe i kulturalne Śląska Opolskiego (2 wyższe uczelnie, 2 muzea, Państwowa Orkiestra Symfoniczna, Instytut Śląski, Muzeum Wsi Opolskiej), centrum festiwalowe muzyki rozrywkowej, ośrodek przemysłowy (cementownia, produkcja materiałów budowlanych i środków transportu, przemysł spożywczy i odzieżowy), węzeł kolejowy i port rzeczny.

Na kompozycyjny obraz urbanistycznego układu miasta składają się jego charakterystyczne elementy: zdwojony przebieg rzeki Odry stanowiącej kanwę

przestrzennego rozplanowania Opola, wyspy Pasieka i Biała pozostające świadectwem piastowskiego rodowodu miasta, szachownicowy układ uliczny, wywodzący się ze średniowiecznej lokacji (prawa miejskie z 1217 roku), spełniający rolę centrum i decydujący o klimacie kulturowo-historycznym (pomimo ogromnych strat substancji urbanistycznej powstałych w wyniku zniszczeń II wojny światowej – do 60% zabudowy miejskiej), a także liczne wyrobiska kopalniane, rozczłonkujące tereny miejskie swym przypadkowym usytuowaniem i rozbijające wartość historycznego organizmu miejskiego.

Wyrobiska te (wydobywanie margli kredowych i kruszywa naturalnego) rozlokowały się w 11 wyodrębnionych rejonach kopalnianych. Obszarowo zajmują one łącznie powierzchnię ponad 300 ha, co stanowi 3,14% ogólnego terenu miasta, a w sensie przestrzennym nasyciły całość Opola, podchodząc do granic centrum historycznego, bez bezpośredniego – na szczęście – wkroczenia w jego tkankę urbanistyczną.

W poszukiwaniu najwłaściwszych form współczesnego zagospodarowania i krajobrazowej rekultywacji omawianych obiektów przemysłowych niezbędne jest rozeznanie ich właściwości i cech charakterystycznych. I tak w Opolu mamy do czynienia z wyrobiskami o eksploatacji w pełni już zakończonej (Wróblin, Silesia, Odra I, Piast, Groszowice I), a więc dających możliwość podjęcia działań rekultywacyjnych w pełnym zakresie. Inne kopalnie odkrywkowe pozostają czynne, w tym Odra II (z eksploatacją przewidywaną do roku 2060) oraz Groszowice II – część północna (do roku 2024). W pozostałych kopalniach eksploatacja jest obecnie w stadium likwidacji: Bolko, Groszowice II (część południowa), Groszowice, Groszowice-Południe. Ponadto w fazie końcowej składowania w nim odpadów znajduje się wyrobisko Grundman.

Z punktu widzenia form krajobrazowych wyrobiska zlokalizowane na terenach miasta Opola w przeważającej części przyjęły formy głębokich niecek wypełnionych wodą. Tworzą one nadzwyczaj mocne formy krajobrazowe (stawy), a obecność wody decyduje o ich wyrazie kompozycyjnym oraz możliwościach podjęcia działań rekultywacyjnych. Wysokość skarp tych sztucznych zbiorników wodnych jest mocno zróżnicowana: od jednego do kilkunastu metrów. Skarpy te w przeważającej części są strome i nie uporządkowane, stanowią poważne zagrożenie z punktu widzenia bezpieczeństwa mieszkańców, w tym zwłaszcza dzieci.

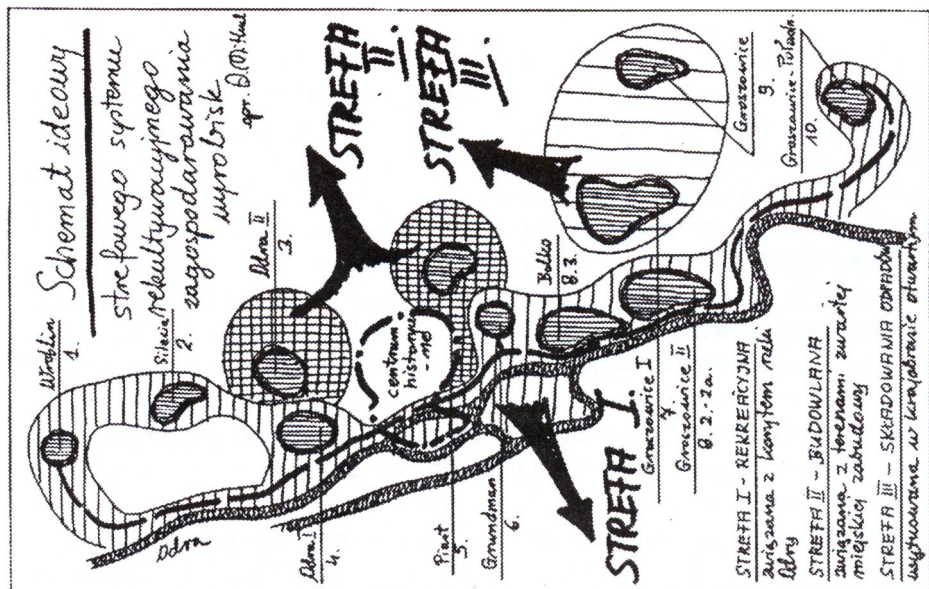
Kolejną cechą charakterystyczną omawianych obiektów, mającą znaczenie w podejmowaniu koncepcji rekultywacji krajobrazowej, jest ich lokalizacja w różnych fragmentach miejskich terenów Opola. Wyrobiska Piast i Grunman rozlokowały się w otoczeniu krajobrazu miejskiego ze zwartą zabudową kubaturową. Odra I i Odra II zostały wtopione w strefę przejściową pomiędzy zwartą zabudową miejską a krajobrazem otwartym. Pozostałe obiekty zajmują tereny na północnych i południowych obrzeżach miasta, w otoczeniu mającym cechy krajobrazu otwartego. Z racji swej lokalizacji Piast i Grunwald stanowią poważne

zakłócenie urbanistycznej tkanki Opola, Odra I i Odra II zakłócają ten układ w stopniu średnim, pozostałe w stopniu niewielkim.

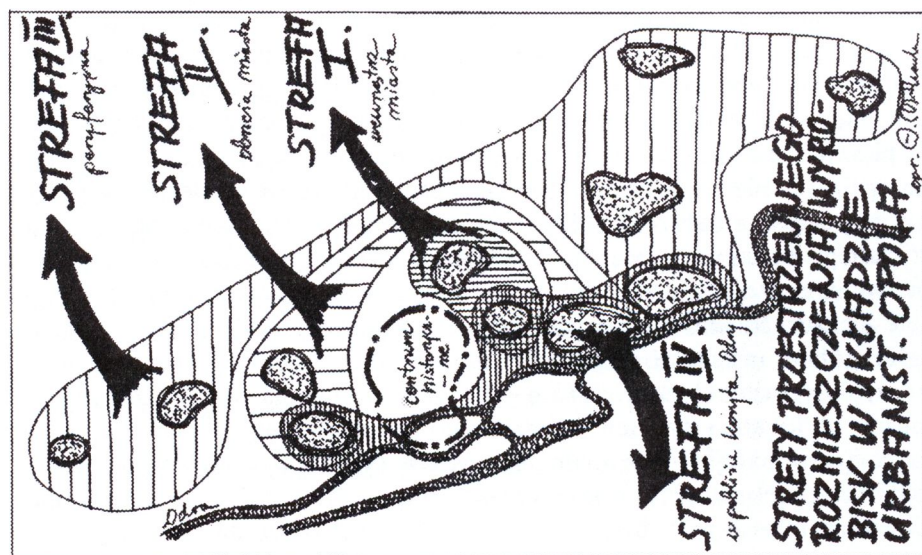
Władze miasta Opola od pewnego już czasu podejmują działania na rzecz uzdrowienia sytuacji przestrzennej związanej z występowaniem tu wyrobisk kopalnianych. Są one jednak na ogół doraźne i wyrwykowe. I tak w obecnie obowiązującym planie ogólnym przestrzennego zagospodarowania Opola przewiduje się utworzenie ośrodków rekreacyjnych dla Wróblina, Groszowic i Groszowic-Południa; wysypiska śmieci i składowania odpadów w Odrze I, Piaście, Groszowicach I, Groszowicach II (część południowa); ogródki działkowe z zielenią izolacyjną: Silesia, Bolko, Groszowice II (część północna), częściowo Groszowice I.

Modelowa koncepcja krajobrazowej rekultywacji wyrobisk kopalnianych w Opolu powinna zmierzać do ochrony i uczynienia kulturowych wartości miasta, harmonijnego wtopienia wyrobisk w krajobraz miasta i jego układ urbanistyczny, minimalizować uciążliwości ekologiczne i funkcjonalne, uwzględnić lokalne potrzeby mieszkańców Opola, stworzyć czytelną koncepcję użytkową i kompozycyjną rozproszonych dotychczas obiektów przemysłowych. Zgodnie z tak przyjętymi założeniami ogólnymi proponuje się utworzenie konsekwentnego wielkoprzestrzennego systemu pasmowego zieleni wysokiej, łączącego miękką linią planistyczną poszczególne wyrobiska. Obiekty poeksploatacyjne miałyby w tym systemie spełniać rolę różnorodnych funkcjonalnych wzbogaceń krajobrazowych ciągu głównym zieleni. Każde z wyrobisk na obrzeżach powinno być otoczone pierścieniem zieleni wysokiej, szczególnie istotnym przy wyrobiskach o docelowej funkcji nie związanej z rekreacją lub mało dla niej atrakcyjnej (wyrobiska śmieci, parkingi). Pasmowy ciąg zieleni stanowić miałby dla Opola atrakcyjną sieć ścieżek rowerowych, służących również dla spacerów pieszych, biegania, poruszania się na wózkach inwalidzkich, a w okresie zimowym spełniać rolę tras narciarstwa biegowego. Pasma to należałoby połączyć w spójną całość z nabrzeżem Odry, które powinno pełnić rolę dopełnienia tak pomyślanego systemu rekreacyjnego. Ważne będzie także możliwe szerokie włączenie w ciąg projektowy istniejących już terenów zieleni, a także przystosowanie niektórych ulic dla potrzeb ciągu rekreacyjnego. Ciąg ten powinien omijać szczególnie uciążliwe fragmenty miasta (linie kolejowe, trasy samochodowe szybkiego ruchu). Szerokość pasma zieleni powinna być zróżnicowana w zależności od lokalnej sytuacji przestrzenno-urbanistycznej.

W ramach propozycji funkcjonalnych poszczególnych wyrobisk włączonych w jednolity ciąg rekreacyjny dopuszczalne byłyby następujące rozwiązania: zbiorniki wodne rekreacyjne, hodowlane, ośrodki sportów wodnych, wysypiska śmieci i składowiska odpadów z pasmami zieleni izolacyjnej, zalesienia, parki miejskie, ogrody działkowe, błonia miejskie, tereny narciarskie, ośrodki turystyczne (motele, pola namiotowe), amfiteatry na wolnym powietrzu, osiedla mieszkaniowe uzupełniające dotychczasową zabudowę i osiedla satelitarne, tereny komunikacyjne z parkingami, tereny sportowe itp.

Schemat ideowy strefowego systemu rekrutacyjnego zagospodarowania wyprobisk

Schemat stref przestrzennego rozmieszczenia wyprobisk kopalnianych w układzie urbanistycznym miasta Opola

Przedstawiona tu koncepcja modelowa oferuje miastu znaczne obszary zieleni miejskiej i obiektów rekreacyjnych, przekraczających w oczywisty sposób zapotrzebowanie miejscowej ludności w tym zakresie. W takim stanie rzeczy, biorąc pod uwagę faktyczny zasób wyrobisk, który stać się może zasobem pożytecznym dla miasta, stanowiącym o jego niepowtarzalnej specyfice, celowe wydaje się postulowanie przekształcenia Opola w ośrodek rekreacyjny dla większego regionu, a więc dla całego Śląska Opolskiego, który to ośrodek stałby się dodatkowym czynnikiem miastotwórczym niewielkiego dotychczas miasta¹.

S t r e s z c z e n i e

Miasto Opole należące do jednego z ciekawszych historycznych układów urbanistycznych na Śląsku, z zachowanym centrum miejskim o średniowiecznych cechach urbanistycznych, okaleczone zostało w drastyczny sposób pozostałościami działalności przemysłowej, prowadzonej w obrębie miasta w postaci kopalni odkrywkowych w liczbie kilkunastu obiektów. Niektóre z nich stały się już obszarami martwymi, w innych trwa jeszcze eksploatacja. Wyrobiska te, w większości znacznych rozmiarów i najczęściej wypełnione wodą, stanowią istotne zakłócenie tkanki miejskiej Opola, utrudniają ruch komunikacyjny w mieście oraz stanowią ogólną uciążliwość dla mieszkańców tego miasta.

W ramach „Studium górniczo-ekologicznego ... wyrobisk górniczych ... Opola wykonanego przez specjalistów z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (w 1993 r.), autorka niniejszej wypowiedzi opracowała studialną analizę krajobrazową zaistniałej sytuacji, z podaniem wytycznych koncepcyjnych do projektu zagospodarowania omawianych terenów poprzemysłowych.

W najogólniejszym zarysie tych wytycznych chodziłoby o stworzenie na istniejących zdewastowanych terenach poprzemysłowych spójnego systemu miejskiej zieleni rekreacyjnej, o zasięgu regionalnym (w sensie jej użytkowania). Poszczególne tereny kopalni odkrywkowych nadają się doskonale na obszary rekreacyjne wodno-parkowe, wszystkie połączone w logiczny ciąg zieleni wtopionej w układ urbanistyczny miasta w powiązaniu z odnogami Odry na terenie Opola.

¹ Prezentowane tu opracowanie autorskie stanowiło załącznik nr 8, w 2 tomie pracy: *Studium górniczo-ekologiczne w aspekcie przestrzennego zagospodarowania wyrobisk górniczych w granicach administracyjnych miasta Opola*, etap II, Kraków 1993, wyk. w AGH Kraków, kier. tematu: dr inż. Jerzy Mikołajczak (zespół autorski 14 osób), zlecieniodawca: Geofix, Przedsiębiorstwo Badawczo-Usługowo-Handlowe).

Realizacja postawionej koncepcji powinna w istotny sposób wpłynąć na poprawę warunków ekologicznych miasta, a co za tym idzie na istotną poprawę jakości życia mieszkańców, przy równoczesnym stworzeniu atrakcyjnej, unikatowej w zakresie rozwiązań krajobrazowych, bazy rekreacyjnej dla regionu śląskiego.

LANDSCAPE – ORIENTED CONCEPTION OF MINING EXCAVATIONS RECLAMATION IN OPOLE

S u m m a r y

Opole, one of the most interesting historical urban patterns in Silesia, with its well preserved centre where mediaeval urban characteristics are still present, has been drastically harmed by the remains of industrial activity in the form of a number of open cast mines working within the town limits. Some of them are shut down, others still in operation. These open-cast workings, usually quite extensive and most frequently filled with water, present a major disturbance of the town life, complicate transport and are generally seen as a nuisance by the inhabitants of Opole.

Within the framework of „Mining and Ecological Study of Exploitation Hollows in Opole” prepared by specialists from the Academy of Mining and Metallurgy in Cracow (in 1993) the author of this paper has worked out a landscape analytical study of the present situation, offering concept guidelines for the development project of the above mentioned areas.

The most general outline of such guidelines consists in creating on the existing, devastated areas of former industrial activity, a coherent system of urban green recreation areas of regional reach (in respect of its use). The respective sites of open-cast mines are perfect locations for recreation water and park areas, all joined into a logical sequence of greenery integrated into the urban pattern of the town in relation to the arms of the Odra River at the territory of Opole.

The implementation of the above presented concept should significantly affect the improvement of ecological conditions of the town and consequently lead to better life quality of its inhabitants, at the same time creating an attractive and unique, in terms of landscape solutions, recreation basis for the region of Silesia.

E

HISTORIA ARCHITEKTURY I URBANISTYKI

Kazimierz Kuśnierz

ZE STUDIÓW NAD ROZWOJEM PRZESTRZENNYM MIAST MAŁOPOLSKI (w pracach Zespołu Historii Urbanistyki)¹

Tradycje Zespołu Historii Urbanistyki sięgają początków Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej oraz dawnej Katedry Historii i Teorii Urbanistyki. Łączą się z nazwiskami wybitnych Profesorów: Tadeusza Tołwińskiego oraz Andrzeja Domańskiego.

Od roku 1972 kierownikiem Zespołu był dr arch. Mieczysław Książek – starszy wykładowca, a od 1991 roku jest nim dr hab. arch. Kazimierz Kuśnierz, prof. PK.

W dorobku Zespołu pozostaje kilkadziesiąt opracowań studiów historyczno-urbanistycznych, m.in. Krakowa, Wiśnicza Nowego, Głogowa Małopolskiego, Krasicyzna; Studia urbanistyczne szczegółowe dla niemal wszystkich miast południowej Małopolski i inne publikowane w postaci licznych artykułów naukowych oraz książek.

Prace Zespołu dzielą się na trzy podstawowe nurty. Prowadzony jest proces nauczania na Wydziale Architektury PK w zakresie Historii urbanistyki (rok II, sem. 4, rok III, sem. 5); Ochrony miast zabytkowych (rok III, sem. 6); praktyki inwentaryzacyjne wyjazdowe (po III roku studiów); zajęcia i praktyki przed-dyplomowe, prace dyplomowe; także wykłady na Podyplomowym Studium Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki. Prowadzone są też prace nad dokumentacją historycznych zespołów miejskich w Małopolsce², jak również od początku istnienia jednostki – badania naukowe nad rozwojem przestrzennym miast oraz zasadami ich ochrony w procesie współczesnego rozwoju i rewaloryzacji.

W zakresie tego trzeciego kierunku działalności zainteresowania naukowe pracowników Zespołu wiążą się z obszarem Małopolski oraz okresem od średniowiecza do końca XIX wieku. Prace te można podzielić na rozprawy i artykuły publikowane oraz dokumentacje naukowo-badawcze nie publikowane. Dokumentacje te to przede wszystkim studia historyczno-urbanistyczne wykona-

ne dla Krakowa oraz innych miast. Wśród nich wymienić można ważniejsze: Studium urbanistyczno konserwatorskie Bloku nr 21 w Krakowie (A.Domański, M.Książek, 1960)³ oraz analogiczne studia dla bloków nr 9, 17, 15, 31 (tychże 1960); Studia dot. bloków nr 16, 34 (tychże, 1961). Ponadto opracowano Studium uformowania przestrzennego ul. Kanoniczej w Krakowie (A.Domański, M.Książek, M.Wójcikiewicz, 1964) oraz Studium naukowo-badawcze zespołu ul. Grodzkiej w Krakowie (tychże, 1964-1965). Ważną pracą dla Miasta było opracowanie Studium konserwatorsko-urbanistycznego do Szczegółowego Planu Zagospodarowania Śródmieścia Krakowa (tychże, W.Wójcikiewicz, 1967) oraz Studium rozwoju przestrzennego zespołu trójmiejskiego Kraków-Kazimierz-Kleparz do końca XIV wieku, dla potrzeb ekspozycji w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie (M.Borowiejska-Birkenmajerowa, K.Kuśnierz, M.Motak, 1991).

Tradycją Zespołu po dzień dzisiejszy jest opracowywanie dokumentacji konserwatorskich i projektów dla Krakowa. Wykonano wiele opinii konserwatorskich, m.in. dla kamienicy nr 9-11 przy ul. św. Jana, gdzie na zapleczu działki lokacyjnej znajduje się XIII-wieczna wieża obronno-mieszkalna (M.Borowiejska-Birkenmajerowa, K.Kuśnierz, 1991); dla zespołu historycznego Zwierzyńca nad Rudawą (K.Kuśnierz, 1986), dla Ludwinowa (M.Wójcikiewicz, A.Boratyński, 1984). Ważną pozycją jest tutaj obszerna opinia historyczno-architektoniczna z wnioskami konserwatorskimi dla zespołu pałacowo-ogrodowego dawnej rezydencji letniej królów polskich w Łobzowie – praca która zapoczątkowała proces rewaloryzacji „Podchorążówki” dla potrzeb przyszłej siedziby Wydziału Architektury w Krakowie (K.Kuśnierz, kons. nauk. M.Borowiejska-Birkenmajerowa, 1993). Wśród projektów konserwatorskich dla Krakowa należy wymienić przede wszystkim Projekt zagospodarowania terenów wokół teatru im. J.Słowackiego i Placu św. Ducha w Krakowie (K.Kuśnierz, 1991, gen. proj. W.Zin, A.Kadłuczka, M.Kozień).

W grupie studiów historyczno-urbanistycznych, dokumentacji ważnych dla potrzeb polityki konserwatorskiej i procesów rewaloryzacji lista pozycji jest długa. Z ważniejszych należy wymienić: Sanok (A.Fastnacht, M.Książek, 1954), Tubądzin (M.Książek, 1959), Żmigród Nowy (Z.Perzanowski, M.Książek, 1960), Ciężkowice (A.Domański, M.Książek, M.Wójcikiewicz, 1963), Lanckoronę (Z.Perzanowski, M.Książek, M. i W.Wójcikiewicz, 1965), Proszowice (A.Domański, M.Książek, M. i W.Wójcikiewicz, 1967), Głogów Małopolski (tychże, M.Gutowski, 1970), Krasiczyn (J.T.Frazik, M.Książek, M.Wójcikiewicz, K.Kuśnierz, 1976). Ponadto opracowano wiele projektów konserwatorskich, m.in. Projekt rewaloryzacji Szydłowa w woj. kieleckim (M.Książek, H.Kamiński, M.Wójcikiewicz, K.Kuśnierz, 1978), projekt rewaloryzacji terenów wokół Arsenалу i Wozowni w Zamościu (M.Książek, M.Wójcikiewicz, K.Kuśnierz, 1979), projekty urbanistyczne dla Staszowa (K.Kuśnierz, 1990), Andrychowa (K.Kuśnierz, 1990), Wadowic (W.Zin, A.Kadłuczka, K.Kuśnierz, 1994) oraz Studium

architektoniczno-krajobrazowe i wytyczne do projektu rewaloryzacji Janowca n. Wisłą (A.Böhm, W.Kosiński, K.Kuśnierz, 1992-1993).

W latach osiemdziesiątych Zespół podjął ważny program badawczy MR I.6 dotyczący Studiów nad rozwojem przestrzennym miast południowej Małopolski w XVI i XVII wieku⁴. Program ten wywodzący się z wcześniejszych badań Zespołu⁵, objął wszystkie miasta nowożytne w Małopolsce południowej oraz dostarczył materiałów do wielu następnych publikacji. W ramach tego programu ukazały się następujące prace⁶: *Zagadnienie genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych XVI i XVII wieku w południowej Małopolsce* (M.Książek, ZN PK, Monografia nr 70, Kraków 1988); *Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich lutyfundiów południowej Polski w XVI oraz XVII wieku* (K.Kuśnierz, ZN PK, Monografia nr 83, Kraków 1989); *Miasta prywatne – Wiśnicz Nowy i Kolbuszowa ...* (M.Książek, ZN PK, Monografia nr 94, Kraków 1990); ponadto liczne artykuły dotyczące m.in. Wiśnicza Nowego⁷, Oleszyc⁸, Brzeżan⁹, miast zakładanych przez Andrzeja Maksymiliana Fredrę¹⁰, Krzeszowa nad Sanem¹¹, Sokołowa Małopolskiego¹², nowych miast Nadsania¹³, Tarnobrzega¹⁴, publikacje M.Wójcikiewiczowej dotyczące Wiśnicza Nowego, ogrodu kwatery w Krasieczynie, wielko-przestrzennego założenia barokowego w Narolu¹⁵, a także seria artykułów poświęconych elementom miast zabytkowych¹⁶.

Równie wiele miejsca w pracy badawczej Zespołu poświęcono problematyce miast Małopolski zakładanych w okresie średniowiecza. Do cenniejszych opracowań w tym zakresie należą prace M.Książka dotyczące: Układów niektórych zabytkowych miasteczek woj. rzeszowskiego¹⁷, Wieliczki i Bochni¹⁸, Krościenka n. Dunajcem¹⁹, Przeworska²⁰, czy wspólna praca z K.Kuśnierzem o Nowym Targu, zamieszczona w Monografii historycznej miasta²¹; prace K.Kuśnierza dotyczące Dębowca nad Wisłoką²², Gorlic²³, Wadowic²⁴, Tarnowa²⁵; oraz publikacji M.Wójcikiewiczowej o Bobowej; W.Wójcikiewiczowa poświęcone miastom kazimierzowskim w Małopolsce; R.Malika dotycząca dziejów rozwoju przestrzennego Oświęcimia do końca średniowiecza²⁶; a także M.Motaka, który podjął ważne dla Krakowa studium rozwoju centrum Kleparza w XIX wieku²⁷.

Oprócz problematyki polskiej urbanistyki historycznej zainicjowano w ostatnich latach badania nad urbanistyką powszechną. M.Motak opracował interesujące studium rozwoju Washingtonu w USA oraz Żółkwi i Stanisławowa, położonych obecnie na Ukrainie²⁸; K.Kuśnierz natomiast podjął współpracę naukową i dydaktyczną z Wydziałem Architektury Politechniki Lwowskiej²⁹.

W zakresie uprawianej specjalności od wielu lat prowadzi się badania nad zasadami ochrony miast zabytkowych. Oprócz wyżej wymienionych dokumentacji konserwatorskich dla bloków krakowskich, które były opracowaniami pionierskimi w procesie przygotowawczym późniejszej rewaloryzacji Starego Miasta, wykonywanych w latach 60.³⁰, opracowano szereg artykułów podnoszących potrzebę ochrony miast zabytkowych oraz prac nad metodologią w tym zakresie³¹.

Dobrym zwyczajem Zespołu od lat jest prezentowanie ostatnich wyników badań na posiedzeniach naukowych PAN w Krakowie Komisji Urbanistyki i Architektury, w Sekcji Historycznych Zespołów Osadniczych. Takich posiedzeń naukowych odbyło się ponad 20 i uczestniczyli w nich wszyscy pracownicy Zespołu.

Odnosnie do publikacji opracowano łącznie 9 wydawnictw zwartych oraz ponad 100 artykułów publikowanych w wydawnictwach PAN i innych. Wśród nich zwracają uwagę skrypty: sprzed lat A.Domańskiego (*Historia urbanistyki*, t. 1-4, Kraków 1965, masz. powiel.), na którym uczyły się pokolenia studentów Wydziału Architektury oraz najnowsze M.Książka: *Zarys budowy miast średnio-wiecznych w Polsce do końca XV wieku* (wyd. I Kraków 1991, wyd. II Kraków 1994); ponadto *Materiały pomocnicze do studiów w zakresie historii urbanistyki*³².

W 1997 r. Zespół Historii Urbanistyki i Ochrony Miast Zabytkowych liczył czterech pracowników dydaktycznych i naukowych (Maria Wójcikiewicz mgr arch., mgr szt., starszy wykładowca; mgr arch. Rafał Malik; mgr inż. arch. Maciej Motak; Kazimierz Kuśnierz dr hab. inż. arch., prof. PK). Zespół stale współpracuje z dr arch. Mieczysławem Książkiem, długoletnim kierownikiem tej jednostki. W zakresie prac naukowych istnieje kontakt z kilkoma wybitnymi profesorami w specjalności architektury, urbanistyki i nauk historycznych. Wśród aktualnych prac Zespołu należy wymienić trzy najważniejsze: *Problemy urbanizacji ziem dawnego Księstwa Oświęcimsko-Zatorskiego* (R.Malik), *Synteza wartości kulturowych przestrzeni Państwa Polskiego* (etap V, synteza regionalna) oraz kolejny numer Zeszytu Naukowego PK poświęcony wynikom ostatnich badań z historii urbanistyki³³.

Pracownicy Zespołu Historii Urbanistyki i Ochrony Miast Zabytkowych

W przygotowaniu jest kolejna publikacja relacjonująca kierunki i wyniki badań Zakładu Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej (obecna nazwa)³⁴, od 1997 roku za następne pięć lat, gdyż w tym czasie, okresie przełomu XX i XXI wieku nastąpił znaczny rozwój tej jednostki naukowo-badawczej oraz dydaktycznej.

Przypisy

- ¹ Zespół Historii Urbanistyki i Ochrony Miast Zabytkowych (dawniej Zespół Rozwoju Budowy Miast) od roku 1970 wchodzi w skład Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury PK, Zakładu Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej (kierowanego przez profesorów: A.Majewskiego, J.T.Frazika, obecnie K.Kuśnierza).
- ² W Archiwum Zespołu HU i OMZ znajduje się m.in. 150 cennych przerysów planów miast zabytkowych, w tym liczne plany katastralne oraz fotokopie Map Miega z lat 1779-1782.
- ³ Wszystkie cyt. prace znajdują się w Archiwum Zakładu.
- ⁴ Kier. nauk. Programu M.Książek, współpraca autorska K.Kuśnierz, M.Wójcikiewicz. Koordynatorem 1 st. był prof. dr hab. J.Boğdanowski, koord. 2 st. prof. dr hab. T.P.Szafer (współpraca K.Kuśnierz).
- ⁵ Studia dot. Głogowa Młp., Krasiczyna, Wiśnicza Nowego. Ponadto K.Kuśnierz, *Sieniawa. Założenie rezydencjonalne Sieniawskich. Rozwój przestrzenny w XVII oraz XVIII wieku* (praca doktorska, 1982). Tenże, *Sieniawa ...*, KAW, Rzeszów 1984, s. 259, ryc.113.
- ⁶ Podano wybór ważniejszych rozpraw i artykułów (por. przyp. 33).
- ⁷ M.Książek: *Zarys rozwoju Starego i Nowego Wiśnicza* [w:] TeKa Komisji Urbanistyki i Architektury PAN O/Kraków (dalej. TeKa KUA), T. XIII, 1979; M.Książek, M.Wójcikiewicz: *Uwagi nad rozplanowaniem założenia ogrodowego i klasztornego w Wiśniczu Nowym*, TeKa KUA, XIV, 1980.
- ⁸ M.Książek, K.Kuśnierz: *Oleszyce – zarys rozplanowania miasta w XVI oraz XVII wieku*, TeKa KUA, XV, 1981. O Oleszycach ponadto pisał K.Kuśnierz w pracy doktorskiej oraz książce o Sieniawie (por. przyp. 5).
- ⁹ K.Kuśnierz: *Brzeżany. Zarys rozwoju przestrzennego miasta w XVI oraz XVII wieku*, TeKa KUA, XVII, 1983. Brzeżany położone są obecnie na terenie Ukrainy, dawniej były „gniazdem rodowym” rodziny Sieniawskich.

- ¹⁰ M.Książek, K.Kuśnierz: *Działalność urbanistyczna Andrzeja Maksymiliana Fredry*, Teka KUA, XX, 1986.
- ¹¹ K.Kuśnierz: *Nowożytnie założenia urbanistyczne w Krzeszowie nad Sanem*, Teka Konserwatorska. Polska Południowo-Wschodnia, T. IV, Rzeszów 1991.
- ¹² Tenże, tamże.
- ¹³ K.Kuśnierz: *Ze studiów nad nowożytną urbanistyką Małopolski. Nowe miasta Nadsania*. Referat na Sesji Naukowej poświęconej dziejom Górnej Wisły, Sandomierz 1987. Druk: *Pamiętnik Sandomierski*, red. F.Kiryk, T. 1, Kraków 1993.
- ¹⁴ K.Kuśnierz: *Tarnobrzeg. Zarys rozwoju przestrzennego miasta do połowy XX wieku* [w:] *Dzieje miasta Tarnobrzega*. Monografia, red. F.Kiryk (w druku); K. Kuśnierz, *Tarnobrzeg*, wyd. 1 Kraków 1998, wyd. 2 Kraków 1999.
- ¹⁵ M.Wójcikiewicz: *Studia nad zabudową Wiśnicza Nowego*, Teka KUA, XIV, 1980; tejsze, *Rozplanowanie „ogrodu włoskiego” w Krasiczynie w oparciu o Mapę Miega*. Rocznik Przemyski, V, 1985; tejsze, *Narol – wieloprzestrzenne założenie rezydencjonalne hrabiego Feliksa Antoniego Łosia w świetle mało znanego dokumentu kartograficznego z końca XVIII wieku*, Teka KUA, XX, 1986.
- ¹⁶ K.Kuśnierz: *Rynek prywatnego miasta w Małopolsce w XVI oraz XVII wieku. Rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne ośrodków gospodarczych*. Kwartalnik HKM, Warszawa 1993, nr 2; tenże, *Wybrane zagadnienia formowania placów miejskich w południowej Małopolsce w XVI oraz XVII wieku* [w:] *Ojczyzna bliższa i dalsza*. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowski ..., Kraków 1993 i in.
- ¹⁷ Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego, z. 17/18, Rzeszów 1973.
- ¹⁸ *Charakterystyka układów urbanistycznych Wieliczki i Bochni* [w:] *Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej*, PAN, Warszawa 1958, seria D, z. 1; *Miasta solne Wieliczka i Bochnia ... praca doktorska*, Kraków 1964; *Niektóre aspekty i kierunku rozwoju przestrzennego Wieliczki do końca XVIII wieku*, Teka KUA, XVII, 1984.
- ¹⁹ *Zarys rozwoju przestrzennego Krościenka n. Dunajcem w okresie średniowiecza*, Teka KUA, XVI, 1982.
- ²⁰ *Uwagi o zamku w Przeworsku w świetle Mapy Miega*, Teka KUA, XIX, 1985.
- ²¹ M.Książek, K.Kuśnierz: *Rozwój przestrzenny miasta Nowego Targu do końca XIX wieku* [w:] *Dzieje miasta Nowego Targu*, red. J.Adamczyk, Kraków 1991.
- ²² K.Kuśnierz: *Dębowiec. Studium rozwoju przestrzennego miasta*, Teką KUA, XIII, 1979.
- ²³ Tenże: *Gorlice. Zarys rozwoju przestrzennego miasta do czasów najnowszych*, ZN PK, Monografia nr 96, Kraków 1990.

- ²⁴ W.Zin, A.Kadłuczka, K.Kuśnierz: *Wadowice – miasto Jana Pawła II*, Kraków 1994.
- ²⁵ K.Kuśnierz: *Tarnów. Niektóre zagadnienia rozwoju przestrzennego miasta w świetle najstarszych dokumentów kartograficznych*. Czasopismo Techniczne PK, Kraków 1989, z. 1-3. Pracę tę wyprzedziło obszerne studium konserwatorskie: Tarnów. Ewidencja miasta zabytkowego, Kraków 1987-1988.
- ²⁶ M.Wójcikiewicz: *Zarys rozwoju przestrzennego miasta Bobowej*, Teka KUA, XVI, 1982; R.Malik: *Oświęcim. Charakterystyka układu lokacyjnego miasta oraz jego rozwój w okresie średniowiecza*. Czasopismo Techniczne PK, Seria A, z. 1, Kraków, 1994.
- ²⁷ M.Motak: *Zarys przemian przestrzennych Rynku Kleparskiego w XIX wieku*. Czasopismo Techniczne PK, Seria A, z. 1, Kraków, 1991.
- ²⁸ Tenże: *Washington – stolica USA. Powstanie i rozwój przestrzenny miasta 1790-1990* [w:] Czasopismo Techniczne PK); Tenże: *Stanisławów. Zarys rozwoju przestrzennego późnorenesansowego miasta rezydencjonalnego* (praca złożona do druku w ZN PK); Tenże: *Żółkiew. Uwagi na temat przestrzennego rozplanowania miasta rezydencjonalnego doby renesansu* (praca złożona do druku w: ZN PK).
- ²⁹ K.Kuśnierz: *Uwagi o potrzebie badań nad urbanistyką historyczną dawnej Galicji*. I Międzynarodowe Sympozjum Kraków–Lwów, Janowiec 1992 (referat, publikacja); tenże: *Zabytkowe wartości naczelnie miast historycznych dawnej Galicji na przykładzie Żółkwi, Brodów, Brzeżan oraz Stanisławowa*. II Międzynarodowe Sympozjum Kraków–Lwów, Tyszowiec 1992 (referat, publikacja); Tenże: *Nowożytna urbanistyka dawnej Galicji ...III Międzynarodowe Sympozjum Kraków–Lwów*, Kraków 1993 (referat, publikacja). Ponadto w 1993-1994 roku K.Kuśnierz wygłosił serię wykładów na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej.
- ³⁰ Później opracowanie takich dokumentacji przejęło PP Pracownie Konserwacji Zabytków O/Kraków i Pracownia Konserwatorsko-Badawcza Miejskiego Biura Projektów w Krakowie.
- ³¹ M.Książek: *Wpływ zasad oceny zabytków urbanistycznych na rolę ośrodka zabytkowego we współczesnym rozwoju*. Czasopismo Techniczne PK, Seria B, z. 7, Kraków 1970; Tenże: *Architektura niezabytkowa na obszarze miast zabytkowych*. Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków, T. XV/1, 1971; K.Kuśnierz: *Zagadnienia kompozycji zabytkowych zespołów urbanistycznych a problemy ich selekcji w procesie rewaloryzacji*. II Międzynarodowe Sympozjum Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki, PK Kraków 1984 (referat, publikacja); Tenże: *Problemy rewaloryzacji zabytkowego zespołu małego miasta*. Międzynarodowe Sympozjum „Rewaloryza-

cja Małych Miast”, Poznań 1987; *Nowa form ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego na przykładzie SOK dla Janowca n. Wisłą* (A.Böhm, W.Kosiński, K.Kuśnierz, Teka KUA, PAN, XXVII, 1995, s. 163-176.

- ³² Nakładem Wydawnictw Naukowych PK, Kraków 1994 (obszerny wybór planów miast poprzedzony konspektami do studiowania przedmiotu, bibliografią itp., na który złożyła się kilkunastoletnia praca całego Zespołu HU i OMZ, ss. 336, rys. 479).
- ³³ Praca ta pt. *Studia z historii architektury i urbanistyki*, poświęcona profesorowi Józefowi Tomaszowi Frazikowi, pod red. nauk. K.Kuśnierza i Z.Tołłoczko ukazała się w 1999 roku.
- ³⁴ Zakład HA,U i Szt.P. dzieli się obecnie na trzy zespoły: Zespół Historii Architektury Powszechnej (kier. dr arch. Jan Schubert); Zespół Historii Urbanistyki i Ochrony Miast Zabytkowych (kier. Zakładu prof. dr hab. arch. Kazimierz Kuśnierz) oraz Zespół Historii Sztuki i Estetyki (kier. dr hist. szt. Zdzisława Tołłoczko). Zatrudnia łącznie 9 nauczycieli akademickich (w tym profesora, czterech adiunktów, dwóch starszych wykładowców oraz dwóch asystentów).

Streszczenie

Niniejszy artykuł relacjonuje historię oraz dorobek naukowy Zespołu Historii Urbanistyki, dawnej Katedry Historii i Teorii Urbanistyki, a obecnie (1997 rok) Zakładu Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej przy Instytucie Historii Architektury i Konserwacji Zabytków na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej.

Na stronach artykułu wymieniono ważniejsze dokumentacje naukowo-badawcze oraz projektowe dla Krakowa i wielu innych miast zabytkowych w Polsce i nie tylko. Podano ważniejsze publikacje i książki naukowe, a także scharakteryzowano główne nurty działalności dydaktycznej.

Artykuł ma charakter dokumentacyjno-poglądowy gdyż opracowany został w ramach wydawnictw jubileuszowych 50-lecia Politechniki Krakowskiej oraz Wydziału Architektury.

STUDIES ON SPATIAL DEVELOPMENT OF THE TOWNS OF MAŁOPOLSKA¹

S u m m a r y

The present article up the scientific record of the Division of History of Town-Planning and Protection of Historic Cities within the Faculty of Architecture as far as last twenty years period is concerned.

The activities of the Division have focused on three main sets of interests: The didactic process includes teaching following subjects for the students of the Faculty of Architecture: history of world town-planning, history of Polish town-planning, protection of historical urban compounds as well as teaching students of Postgraduate Studies of Historic Preservation and students of the doctoral (Ph.D.) studies.

The documentation of the historical town compounds as well as the designs for the revalorization of the historical towns has also been carried on.

The third set of activities is connected with scientific research. The members of the Division evaluated over 100 publications for the scientific periodics and over 50 pieces of scientific documentation concerning most of the historic towns of Małopolska.

The article quotes more important of the scientific publications.

¹ Małopolska (Little Poland) – historical region of Poland in the south-eastern part of the country.

Biblioteka Główna PK

II-314708

Cena zł 15,00

Politechnika Krakowska
Biblioteka Główna

100000106212

ISSN 0860-097X